مرتبہ و مصححہ

پروفیسر ڈاکٹر غلام مصطفٰی خاں

آگاہیِ سیّد امیرِ کلال قدس سرہٗ

پہلی بار	اکتوبر ۱۹۶۱ء مطابق ۱۳۸۱ھ	تعداد طبع ۵۰۰
دوسری بار	فروری ۱۹۹۵ء مطابق ۱۴۱۵ھ	تعداد طبع ۱۰۰۰

ناشر

عبدالرحمٰن خاں نمبر ۳۲۸ پیر الٰہی بخش کالونی
کراچی

مطبوعہ خواجہ پرنٹرز اینڈ پبلیشرز۔ کراچی
ٹیلیفون نمبر 6684363, 626776

۲۵/-

آگاہیِ سید امیر کلال قدس سرہٗ

۷۷۲ھ

(یعنی مرشدِ حضرت بہاء الدین نقشبند بخاری رحمۃ اللہ علیہ)

از

مولانا شہاب الدین علیہ الرحمۃ

(کہ مادرِ ایشان نبیرۂ آن امیرؒ بودند)

مرتبہ و مصححہ

پروفیسر ڈاکٹر غلام مصطفٰے خان
ایم۔اے، ایل ایل بی، پی ایچ ڈی، ڈی لٹ
صدر شعبۂ اُردو سندھ یونی ورسٹی
حیدرآباد

نذرِ عقیدت بخدمت پیرِ حقیقت

عمدۃ السالکین و زبدۃ العارفین مولانا و ملجأنا الحاج الحافظ

شاہ زوّار حسین دامت برکاتہ،

نہ زدم دمے بہ ہوائے او کہ مراز خوانِ عطائے او

نہ حوالۂ لبے رسد نہ نوالۂ جگرے رسد (جامیؒ)

ہیچ میرز و ہیچ مدان غلام مصطفٰے خان ۔ عاشورۂ محرم الحرام ۱۳۸۱ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

هرکه گم کرده بود راهِ خدای متعال آید و سر بنهد بر قدمِ میر کلالؒ

دست در دامنِ ایشانؒ زن و اندیشه مکن تا رسانند ترا در دو نفس تر وصال

بعد از حمد و صلوٰة این رسالهٔ نافعه و نادره که مشتمل است بر احوال و اقوال سلطان الطریقت و برہان الحقیقت حضرت سید امیر کلال سوخاری قدس سرهٗ، نذر ناظرین باتمکین بشود. حضرت ایشان قدس سرهٗ (م ۷۷۲ھ ۔ صفحه ۶۰) مرشد سید الطائفه خواجهٔ خواجگان سید بهاء الدین نقشبند بخاری رحمة اللہ علیه (م ۷۹۱ھ) بودند ــــ امیر تیمور (م ۸۰۷ھ) و امرای دنیوی (صفحه ۲۸) هم به ایشان عقیدت و ارادت داشتند جامع و کاتب این رساله مولانا شهاب الدین (صفحه ۸۹) بودند که مادرِ ایشان دختر امیر حمزه ابن امیر کلالؒ (صفحه ۱۱۱) بودند۔ بدین وسیله امیر حمزه را ایشان جد (مادری) خود گفته اند (صفحه ۶) و در باب ایشان درین رساله (صفحه ۶۵) گفته آمده که "هرگز امیر بزرگ (کلالؒ) ایشان امیر حمزهؒ را بنام نه خوانده بودند۔ بجهت آن که ایشان را نام والد خود کرده بودند۔" رحمهم اللہ اجمعین ــــ در خدمت جامع این رساله (اعنی مولانا شهاب الدین علیه الرحمة) امرای وقت هم استفاضه کردند (صفحه ۹۶) و سلطان آدلوغ بیگ ابن شاه رُخ ابن امیر تیمور (م ۸۵۰ھ) سر نیاز خم کرده بود۔

اظهار حقیقت این رساله در کتب خانهٔ خاندان حضرت جیو صاحب شاه فضل احمد سرهندی ثم الغشاوری رحمة اللہ علیه موجود بود۔ حضرت ایشان در عهد زوال سلطنتِ مغلیه و تسلط سکهان بملک پنجاب در حدود ۱۱۸۶ھ از سرهند شریف هجرت فرموده رونق افزای شهر پشاور شدند و در محله کاکا جعدار

دار دغ کچہری جائے اقامت ورزیدہ با صوفیانِ حقیقت و یارانِ طریقت بذکر و فکر و اشتغال و استغراق داشتند و در سلخ ماہ ذی الحجہ ۱۲۳۱ھ وصال یافتند مزار پر انوار ایشان نزدیک چوک ناصر خان در محلہ حضرت فضل حق واقع است یُزَارُ وَیُتَبَرَّکُ بِہٖ۔

حضرت ایشان را انتساب در علم باطن بحضرت شاہ محمد رسا رحمۃ اللہ علیہ بودہ است و ایشان را بحضرت خواجہ محمد پارسا رحمۃ اللہ علیہ و ایشان را بحضرت شیخ عبید اللہ و بحضرت خواجہ محمد نقشبند ثانی رحمۃ اللہ علیہما و ایشان را بحضرت خواجہ محمد معصوم رحمۃ اللہ علیہ و ایشان را بحضرت امام ربانی مجدد الف ثانی شیخ احمد فاروقی سرہندی رضی اللہ عنہ بودہ است۔

اولادِ امجاد حضرت شاہ فضل احمد سرہندی رحمۃ اللہ علیہ در سنہ ۱۲۶۲ھ بہ ملک صوات ہجرت فرمودہ آنجا اقامت ورزیدند۔ این رسالۂ نافعہ در کتب خانۂ ایشان محفوظ ماندہ بود و حضرت مخدومنا و مولانا عبد اللہ جان صاحب فاروقی نقشبندی مدظلہ العالی، (سجادہ نشین خانقاہ فضلیہ سرہندیہ) خواہش اشاعت داشتند و بتوسط حضرت محمد ابراہیم جان صاحب مجددی سرہندی سلمہ ربہ این بندۂ ہیچمدان غلام مصطفےٰ خان را بلا قیمت مرحمت فرمودند۔ لہٰذا باین عنایت بے غایتِ ایشان خیلے ممنون باشم و باشاعت کتب لقوت وسیلۂ نجات اخروی ساختہ امید عفو و غفران دارم ؎

بضاعت نیاوردم الا امید　　　خدایا ز عفوم مکن ناامید

اظہار تشکر ہم برائے مخدومی و مکرمی حضرت حاجی محمد علی صاحب مدظلہٗ نمایم کہ در اشاعت این رسالہ لطف و کرم فرمودند۔ الٰہی ہر دو بزرگواران مدارج اعلیٰ و فلاح دین و دنیا ارزانی دارد!

بسم اللہ الرحمن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ نَوَّرَ اَسْرَارَ الْاَنْبِیَاءِ بِاِشْرَاقِ مَشَارِقِ الْاَنْوَارِ وَطَہَّرَ نُفُوْسَہُمْ عَنْ شَوَائِبِ ظُلْمَۃِ الْاِنْکَارِ وَاَشْہَدُ اَنْ لَّآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَہٗ لَاشَرِیْکَ لَہٗ وَاَشْہَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُہٗ وَرَسُوْلُہٗ سَیِّدُ الْاَنَامِ وَاَصْحَابِہٖ مَفَاتِیْحُ الْاَظْلَامِ وَسَلَّمَ تَسْلِیْمًا وَّدَائِمًا کَثِیْرًا اما بعد بر صحائف ضمیر منیر طالبانے کہ از فیض انوار و آثار مشائخ کبار منور گشتہ است پوشیدہ نماند کہ از سرچشمۂ حیات خانوادہ حضرت شیخ الشیوخ رئیس ارباب تصرف سلطان الطریقت و برہان الحقیقت و مرشد السالکین و سید العارفین و شرف المتصوفین و زین العابدین و امیر المحققین حضرت با رفعت یعنی سید امیر کلال سوخاری المعروف بین الخلائق امیر کلال قدس اللہ تعالیٰ روحہٗ و نور مرقدہٗ از فقیر الحقیر التماس می کردند و می گفتند کہ ما را از برائے تیمم فائدہ از مناقب و جزوے از مراتب حضرت با رفعت سید امیر کلال علیہ الرحمۃ چند سخنے بر سبیل اختصار بنویسید از برائے آنکہ دانستن این مقدار لوازم راہ مریدان است کہ در جمیع حالات از مقامات شیخ خود

از ابتدا تا انتہا وار ذاتِ غیبیہ و کمالاتِ قدسیہ آنَآءَ اللَّیْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّہَارِ
گذشتہ ہست و در زمانِ ایشان و میانِ سلسلۂ ایشان واقف باشند کہ تا سبب مزید اعتقاد
طالبانِ ایشان گردد۔ خواستم کہ بزبانِ اعتذار بعجز و اضطرارِ خود اقرار کنم و بگویم کہ اے
یاران اعتقاد شمایان در حق این فقیر بطریقِ تقلید و تالیف ہست و این معنی در دست من
نیست و چندانی شغل بار تکلیف دارم کہ اوقات من بہ شغل تالیف نمی رسد کہ ناگاہ
وقت سحرگاہی بود کہ ندای و اشارتی از حضرت جد این فقیر قطب الاولیا شیخ الدنیا
مظہر کَلِمَۃُ اللّٰہِ ھِیَ الْعُلْیَا سلطانِ عارفان و برہانِ محققان غواص دریاے ملکوت
قطع کنندۂ منازل جبروت اعنی حضرت امیر حمزہ علیہ الرحمۃ والرضوان کہ فرزند امیر کلال بودہ
اند نَوَّرَ اللّٰہُ تَعَالیٰ مَرْقَدَھُمَا صریحا وَرَحِمَ اللّٰہُ عَبْدًا قَالَ اٰمِین بگوش من کردند وہم
بدین معنی اشارتے فرمودہ اند داہتمام بلیغ بجاے آوردند پس من فقیر کم بضاعت ترک عذر
گفتم و بدین مہم قیام نمودم تا با تمام رسانیدم از مین ہمت ہمہ دوستان انشاء اللہ تعالیٰ
کہ مقبول ہمہ دلہا گردد وَھُوَ اللّٰھُمَّ لِلصَّوَابِ اکنون بدان اے طالب غالب کہ حضرت
سید امیر کلال علیہ الرحمۃ والرضوان از جملہ سید اند کہ در سیادت ایشان قصورے نیست
ہم در حسب و ہم در نسب۔ و بہ حقیقت سید آن کسے باشد کہ حضرتِ رسالت علیہ الصلوٰۃ والسلام
چنین می فرماید کہ حُسْنُ الْاَدَبِ یَسْتُرُ قُبْحَ النَّسَبِ چنین فرمودہ اند کہ کُلُّ تَقِیٍّ نَقِیٍّ
فَھُوَ آلِی ؎

ہزار خویش کہ بیگانہ از خدا باشد — فدائے یک تنِ بیگانہ کاشنا باشد

فَاِنَّہٗ لَیْسَ مِنِّیْ ۔ اشارت بہ ہمین معنی دارد ۔ وحضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ بجہت آنکہ دائم الاوقات متابع شریعت مصطفےٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام می بودند کہ ایشان را حضرت خداوند تبارک وتعالیٰ با نواعِ کرامات و ولایات خصال حمیدہ وصفاتِ پسندیدہ موصوف گردانیدہ کہ در تحت وصف واصفان نمی آید چنانکہ منقول از ان جملہ این است

نقل است از کبار اصحاب ایشان کہ روایت می کند از والدہ حضرت امیر کلال طیب سبق اللہ ثراہ وجعل الجنۃ مثواہ آن وقت حضرت خداوند تبارک وتعالیٰ ایشان را موجود گردانیدہ بود در بطن والدۂ ایشان اگر لقمہ با شبہہ واقع می شدے در درون من دردے با ہستی پیدا می شدے کہ من از ہوش بے ہوش می شدم واز خود خبر نمی ماند ۔ و چنانکہ این قصہ بسیار واقع شد بعد ازان مرا معلوم شد کہ این معنی بہ برکتِ این فرزند عظیم است ۔ نشان آنکہ من فرزند پاکم پدر ہم پاک و مادر ہم عفیفہ سہ

دلم پاک است و مذہب پاک دارم　　طریقِ راست راہِ راست دارم

نقل است از راویانِ معتمد دران وقت کہ حضرت والد ایشان در قریۂ متبرکہ افشنہ ساکن می بودند بعد از آمدن از مدینہ حضرت محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت سید آتا با جماعتے از کبرا از اصحابِ ایشان بدان موضع گذر کردند و درمیان حضرت آتا و والدِ حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ عہد برادری بودہ است و ہر بارے کہ حضرت سید آتا تا اینجا نزول می فرمودند اولاً با یک دیگر صحبت می داشتند و بعد ازان بہ بخارا می آمدند روزے حضرت سید آتا با فشنہ آمدند و حضرت والدِ امیر کلال را علیہ الرحمۃ گفتند کہ

اے برادر شما را حضرت خداوند تعالیٰ فرزندے خواہد داد کہ جہان را سرتاسر بہ خدمت خواہد گرفت و ایشان را امیر کلال نام فرمایند۔ چون برین مدت چند سال گذشتہ است سید اتا علیہ الرحمہ باز بہمان موضع افشنہ نزول فرمودند بیک قول ہم چنین است کہ سید اتا فرمودند کہ اے برادر فرزند را بیش ما بیارید۔ چون حضرت امیر را آوردند حضرت اتا درکنارِ خود نشاندند و بیک قول دیگر چنین روایت می کنند کہ امیر درمیانِ گو دکان بودہ اند و بازی می کردند چون حضرت سید اتا را دیدند فی الحال روان شدہ اند و بہ پیشِ سید اتا آمدند حضرت سید اتا ایشان را گرفتہ بخانہ آمدند و درکنار خود نشاندند و عمامہ خود را برداشتہ دوتا کردند برابر و یک نیمہ برسرمبارک خود بستند و یک نیمہ دیگر را بر سرِ امیر خود بستہ اند و چوں ساعتے نگذشت حضرت سید اتا فرمودند کہ امیر را نزدیک من بیارید چوں ایشان را بیاوردند آن نیمہ دستار کہ بہ امیر بود با نیمۂ خود برابر کرد ند دو نخ زیادہ بدست آمدہ و بعضے گویند کہ سہ بار برابر کردہ اند۔ ہر بارے کہ برابر می کردند۔ یک گز بدست زیادہ می آمد۔ چون حضرت سید این حال را مشاہدہ کردند کہ ارواح طیبۂ مشائخ رحمۃ اللہ علیہم اجمعین ہم چنین معلوم کردہ شد کہ ہمہ ولایت را سرتاسر بہ این فرزند دادہ اند و گفتہ اند کہ مرتبۂ او را عالی مشاہدہ کردیم و مرتبۂ او از من زیادہ خواہد شد و دین نظر در ششصد ہشتاد و سہ بودہ است۔ ازین جہت مصطفےٰ علیہ السلام والاکرام

دولت ہمہ از خدای بے چوں آید ۔۔۔ تا در حقِ ہر بندہ نظر چون آید
آن را کہ خدائے دولتے خواہد داد ۔۔۔ ناگاہ ز سنگِ خارا بیرون آید

نقل است حضرت امیر کلال سید السادات چون سال ایشان به پانزده رسیده بود که یک شبے به کشتی گرفتن مشغول می بودند۔ امّا درہمان کار چنان در کار می بودند که آن را حدّے نمی بوده است۔ چرا که ہرچه حاصل می شود مرد را در گمنامی حاصل می شود ؎

ہر که را روے در نکونامی است — طمع عاشقی از و خامی است

رَو تو بدنام باش در رہِ عشق — کین سعادت ہمه زبدنامی است

و چون روزے حضرت سید امیر کلال علیه الرحمة در میدان به کشتی گرفتن مشغول می بودند جماعتے که ایشان را صفاے باطن نه بوده است به غیبت حضرت امیر مشغول می شدند که چرا باید که چنین سید زاده به چنین کار بدعت مشغول باشد و اہلِ انکار انکار می کرده اند۔ و یا خود چیزہا مخمر کرده بودند که تا به ایشان در میان آرند که به ناگاه مردمان را درہمین مجلس خواب غلبه می کند می بینند که عرصاتِ قیامت آشکارا شده است و این جماعت در لائی افتاده اند۔ ہرچند دست و پا می زنند ہیچ نوع بیرون نمی توانند آمد که به ناگاه حضرت امیر را می بینند که رسیده اند و گوشہاے ایشاں را گرفته اند و از لائی بیرون برآورده اند چنین فرموده اند که اے یاران این چنین کار را از براے این چنین جاہا می کنم۔ درماندۂ لعنایت حق تعالےٰ و تقدس بیرون آریم زنہار بدگمان مباشید و بچشم حقارت نظر مکنید ؎

گر آفتاب ملکی و گر سایهٔ الٰہ — در ہیچ کس به چشمِ حقارت مکن نگاه

دل را به آه صبح صفا ده که گفته اند — آئینهٔ دل است که روشن شود به آه

خواہی که چشمِ اہل دلے بر تو افتدت — افتاده باش در رہِ عزت چو خاکِ راه

این جماعت چون کہ سر از خواب بر داشتند دیدند کہ حضرت امیر درین مجلس بُد و رآن گرد مشغول اند و چون کہ بہ نزدیک ایشان رسیدند گوشہاے ایشان را گرفتہ اند و گفتہ اند کہ اے برادران ما این کار را از براے این روز می کنم کہ اگر کسے در لاے معصیت در عرصات ماندہ باشد بہ عنایت ذوالجلال تبارک و تعالی برآرم۔ و شما در حق ذلیشان بدگمان و بے اعتقاد مباشید و منکر مشوید جز براکہ حقیقت آن را نہ دانید۔ چون آن مردمان این حال را مشاہدہ کردند ہمہ ہا توبہ کردہ واصلانِ حق گشتند۔ کس راکہ در حالِ او گشتی گرفتن این چنین بودہ باشد پس باقی را بر ہمیں بیندیش تا چہ نوع باشد۔

نقل ہست از کبار اصحاب ایشان کہ روزے حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ در حالتِ مجردی اتفاق کردہ بودند کہ جامہاے خود را و یاران را بشویید و در باغے از باغہاے رامتن کلان سیر مکنند و چون جامہا شستہ شد و چون خواستند کہ جامہا را خشک سازند حضرت امیر فرمودند کہ اے یاران جامہا را بر خارِ دیوار ہمین بکنید تا از علتِ چہار پایان خراب نہ شود۔ و یاران ہمہ عاجز گشتند۔ حضرت ایشان بہ یاران فرمودہ اند کہ من جامۂ خود را بر پشت خود ہمین می سازم و بہ سوے آفتاب می دارم تا وقتیکہ خشک شود۔ و بعد ازان حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ اے یارانِ من اگر پارہ از دیوار افتد و یا خارِ دیوار بشکند و یا علتِ چہار پایان خراب گردد خداوند این باغ را چہ عذر می گوئید و زنہار عملِ نامشروع را ہر چند خورد باشد خوار مدارید کہ آدمی بہ سبب خوار داشتن گناہ بہ دوزخ می رود از براے آنکہ حضرت رسول علیہ السلام چنین فرمودہ اند لاصغیرۃ مع الاصرارِ ولاکبیرۃ مع الاستغفار

دہم حضرت امیر می فرمودند کہ راہ راخدائے تعالیٰ بر کسے نمی کشاید کہ تا مادامے کہ او تقویٰ را شعار روزگار خود نمی گرداند و این حالات ایشان را پیش از بیعت بودہ و خواجہ محمد بابائے سماسوی علیہ الرحمۃ والرضوان ایشان را ہنوز بہ فرزندی قبول نکردہ بودند۔

نقل است کہ روزے حضرت امیر علیہ الرحمۃ در قریۂ رامتین کلان بہ کشتی گرفتن مشغول بودند خواجہ محمد بابا در سایۂ دیوارے استادہ بودند و در احوال امیر مستغرق گشتہ بودند۔ یکے از محرمان خواجہ بابا گفتہ است کہ اے مخدوم درین مردیانے کہ بہ بدعت مشغول اند شما چرا متحیر گشتہ اید۔ حضرت خواجہ محمد بابا علیہ الرحمۃ فرمودند کہ یاران درین میدان مردی است و درین وانگاہ صیدی است کہ ہمہ کاملان از صحبت وے بہرہ مند خواہند بود و ما منتظر این مردیم کہ حق سبحانہٗ تعالیٰ ایشان را در دام ما در آرد کہ بسیار مرغ بلند پرواز است و مقاماتِ ایشان را بلند مشاہدہ کردیم۔ خواجہ درہمیں مقالات بودہ اند۔ ناگاہ حضرت امیر را چشم بر خواجہ محمد بابا افتادہ و صید دلِ ایشان در کمند خواجہ افتادہ و عنانِ اختیار از دست امیر بشد۔ و ہمان روز ایشان بہ فرزندی قبول کردند وبعد ازان تاریخ دیگر ہیچ کس حضرت امیر را در معرکہ و در بازار نہ دیدہ است تا وقتے کہ ایشان در عالمِ حیات بودہ اند۔

کرامت اولیاء حق است

نقل است کہ روزے یکے از اصحاب خواجہ محمد بابا علیہ الرحمۃ پرسید از امیر علیہ الرحمۃ از کراماتِ اولیاؤ ولایتِ ایشان حضرت امیر فرمودند کہ کرامتِ اولیا حق است۔ و جائز است ہم بہ عقل و ہم بہ نقل۔ و از مشائخ طبقات بسیار منقول است رحمۃ اللہ علیہم اجمعین

کرامت

ومشهور است ومعروف در وے ہیچ شکے نیست ۔ وہر کہ را دیدۂ بصیرت بہ نور ایمان منور است معتقد این طائفہ است و اورا درین ہیچ اشتباہے نمی باشد ۔ ودرین معنی قصۂ وزیر حضرت سلیمان پیغمبر را گفتند کہ وے گفت کہ من تخت بلقیس را حاضر کنم در پیش شما تا چشم برہم زنید وحال آنکہ وے پیغمبر نبود ۔ وحدیث امیر المومنین عمر خطاب رض خود معروف است کہ بر منبر حضرت رسالت ﷺ کہ خطبہ می خواندند یا ساریہ بکوہ گفت رسید آن آواز امیر المومنین عمر خطاب رض وحال آنکہ اصحاب ایشان بعراق بودند واین جز کرامت نبود ۔ واگر کسے را گمان بود کہ این کرامت کم از معجزہ نباشد جواب گویم کہ این روا نیست چراکہ تفضل ولی بر نبی می شود ومقرر است کہ ہیچ ولی با نبی برابر نمی شود وخلاف آن روا کے باشد وجواب این سوال گفتہ اند مشائخ رحمۃ اللہ علیہم اجمعین ہر کہ را کرامتے پیدا می شود از اولیاء آن دلیل معجزۂ پیغمبر است وہر امتی را ہم چنین واقع است ۔ از برائے آنکہ ولی ہر چہ می یابد بہ تصدیق نبی می یابد وبمتابعت شریعت او می یابد ۔ اگر انبیاء صادق القول نبودندے امتیان ایشان را بہ سبب متابعت ایشان این کرامت حاصل نیامدے ۔ اما این مقدار باید دانست کہ بہ ہیچ وجہ درجۂ اولیا بہ درجۂ انبیاء برابر نمی شود بہ اتفاق علمائے اسلام ۔ وحضرت سلطان ابویزید بسطامی را رحمۃ اللہ علیہ پرسیدند از کرامات ایشان چنین فرمودند کہ مثل انبیاء از باری تعالیٰ مانند مشک وعسل است ومثل اولیاء چو آن قطرہ کہ از مشک بیرون می آید وبہ اولیا رسیدہ است بلکہ آن نم آبی است کہ از مشک ظاہر گشتہ است ۔ از آنچہ از مشک است از بہر انبیاء است وخاصیۃ ایشان است علیہم الصلوٰۃ

والسلام۔ اکنون می شاید این کرامت از برائے اجابتِ دعا بود وشاید کہ از برائے یافتن طعام بود بوقت حاجت بے سببے ظاہر ویا فتن آب بود بوقت تشنگی یا راہ دراز بریدن بوقت آنکہ غیر ایہنا از آنچہ عادت خلق بود در کارہا محال بود منقول ہست از حضرت سید امیر کلال علیہ الرحمۃ کہ روزے ایشان را اتفاق افتاد کہ بہ دریا بروند وہر سالے می رفتند۔ چون برلب دریا رسیدند وہم از یاراں بگذشتند ساعتے توقف کردند۔ حضرت امیر در تفکر بودند کہ ناگاہ سر برآوردند وگفتند کہ اے یاران علی صوفی می آید کہ یکے از خادمان ایشاں بودہ ہست وا ورا در بخارا گذاشتہ بودند بر در خدمت یاراں ہمہ تعجب کردند ازین معنی کہ اورا در بخارا گذاشتہ اند او چگونہ می آید۔ ناگاہ می بینند کہ علی صوفی چوں باد بروئے آب می گذرد کہ قدم او نم نمی گردد۔ چون بگذشت وبہ پیش حضرت امیر آمد اورا عتاب کردند وگفتند کہ از منزل چہ وقت بیروں آمدی بعد ازاں علی صوفی گفت اے مخدوم مرا اشتیاقِ جمال شما غالب چنان شدہ بود کہ مرا ہیچ اختیارے بہ خود نہ بود ومن چون چشم را کشادم خود را درین مقام می بینم۔ ومرا ہوائے جمالِ شما چنان مستغرق گردانیدہ بود کہ مرا ہیچ اختیارے نماندہ بود۔ بعد ازاں حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ ہمچناں آمدی باز برو ودر خدمت باش تا ما باز بیائیم۔ باز علی صوفی بہ اشارت حضرت امیر قدم برروئے آب نہاد وچون باد روان گردید وہمان زمان بخانہ رسید۔ آرے کسے را از مریدان او این مرتبہ دست می دہد۔ تا بدانی کہ کار ومرتبۂ ایشان چہ مقدار باشد وچہ نوع بودہ باشد کہ حضرت امیر علیہ

الرحمۃ بست و پنج سال پیوستہ نمازِ شام دوشنبہ و آدینہ را در سوغاری می گذاردند و
نماز خفتن را بہ سماسی می گذاردند و نماز بامداد باز بسوغارے می گذاردند کہ ہیچ کس را بر احوال
ایشان اطلاعے نمی بودہ ہست۔

گر شہرہ شوی بہ خلق شر الناسی ۔۔۔ ور گوشہ نشین شوی ہمہ وسواسی
بہ ازان نبود چو خضر و چون الیاسی ۔۔۔ کس نشناسد ترا و تو کس نشناسی

نقل است کہ روزے جماعتے از اہل تصوف بعد از نقل حضرت امیر آمدند از مکہ و بعضے از
مدینۂ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ بخارا رسیدند و قریہ سوغاری را طلب کردند
جماعتے پرسیدند کہ شمایان از کجا آمدہ اید کہ را طلب می دارید۔ ایشان گفتند کہ ما بدیدنِ
امیر کلال علیہ الرحمۃ آمدہ ایم تا ایشان را دریابیم۔ این مردم بخارا فرمودند کہ حضرت
امیر علیہ الرحمۃ ازین عالمِ فانی بہ عالمِ باقی رحلت نمودہ اند۔ آن عزیزان فرمودند کہ بارے
چون دیدار ایشان میسر نہ شد اولادِ ایشان را دریابیم و چون بسوغاری آمدند اولادِ امیر
را دریافتہ از ایشان پرسیدند کہ شما امیر را چہ می دانید کہ حضرت امیر ہرگز بہ مدینہ و
مکہ نہ رفتہ اند۔ ایشان ہم نیز چنین فرمودند کہ ما ہم نیز بدین جایگاہ نیامدہ بودیم۔ ما مریدان
حضرت امیریم تمام مردم مکہ و مدینہ ہمہ بیعت بہ حضرت امیر دارند و حال آنکہ ما مدت سی
و دو سال است کہ طواف خانۂ کعبہ را در قدمِ مبارک ایشان طواف می کنیم و حج می
گذاریم۔ اما درین وقت و درین سال ایشان نیامدند اشتیاقِ ما بدیدار حضرت غالب شد
بیا بریم کہ تا جمالِ مبارک ایشان را دریابیم آن ہم میسر نہ شد۔ بہ قبر حضرت امیر برفتند

وخاک بر سر می کردند و خیرباد می گفتند۔ ؎

خیرباد اے ہم نشیناں این سرائے آب و گل ــــ در حقوقِ صحبت دیرینہ می خواہم بہل

اے دوستان چو بر سر خاکم گذر کنید ــــ در حالِ من بدیدۂ عبرت نظر کنید

اے عاقلان رباطِ جہاں منزل فناست ــــ زین حال عاقلانِ جہاں را خبر کنید

وہماں روز از اولادِ امیر اجازت طلبیدند و روان شدند و بہ وطن اصلی خود رو نہادند ودر حالت روان شدن آن عزیزان فرمودند کہ اے عزیزان دریغ کہ کس درین ولایت قدر و مرتبۂ حضرت امیر ما علیہ الرحمۃ نمی دانستہ اند۔ قدر و مرتبۂ ایشان را در ولایت عرب می دانند و کمال حالِ ایشان را مردمانِ مکہ و مدینہ می دانند تا چہ غایت است شما ہا نمی دانستہ اید ؎

قدر زر زرگر شناسد ــــ قدر جوہر جوہری

قدر گل و مل بادہ پرستاں دانند ــــ نے تنگ دلان و تنگ دستان دانند

اے بے خبر از بے خبری معذوری ــــ تر کیست درین شیوہ کہ مستان دانند

کمالِ حالِ ایشاں را نہایت نبودہ است

نقل است کہ روزے سید امیر کلال علیہ الرحمۃ در معرفت مستغرق گشتہ بودند۔ و قصہ مناسک حج را بیان می کردند بعضے از منازل را با یارانِ خود و انچہ علمارا دران اتفاق و اختلاف بود ہمہ را بیان می کردند چنانچہ حضارِ مجلس متحیر بماندند۔ بے اعتقادے دران مجلس بودہ است۔ گفتہ کہ حضرت امیر کعبہ را کجا دیدہ اند کہ بیان می کنند۔ کسے

این معنی را بیان کند که وے آن چیز را دیده باشد چون ساعتے هنوز نه گذشته بود که حضرت امیر علیه الرحمة بیرون آمدند و دست آن شخص گرفته فرمودند که چشم خود را بکشا و بالا نظر کن تا به بینی۔ چون آن مرد نظر کرد دید که خانهٔ کعبه بر سر حضرت امیر طواف می کند۔ چون آن مرد این حال را مشاهده کرد در زیر قدمهاے حضرت افتاده توبه کرد۔ ازان حضرت امیر فرمودند که اے نادان چون کسے را درے نمی یا شد در گمان او این است که هیچ کس را چیزے نیست تا وقتیکه آئینهٔ دل را کشاده نمی گردانی چیزے را نمی بینی ؎

این دیده بپوش تا دلت دیده شود زان دیده جهان دیگرے دیده شود
گر روزنِ دل زد کرحق بکشائی بربام فلک هر چه بود دیده شود

آن قصه در مسجد آن مرشد الخلق الی الحق حجت الخلق الی الخلق مطیع رسول الله فی القول و العمل اعنی خواجه ابوحفص کبیر بخاری نور الله تعالیٰ مرقدهٗ واقع شده بود که حضرت امیر با جمیع اصحاب خود دران مسجد نشسته بودند که چون آن شخص این حال را مشاهده کرده است توبه کرده و از مقبولان راه حق گشته۔

نقل است که روزے حضرت امیر با جماعتے از اصحاب خود را ذوق آن شد که به مزار پر انوار حضرت جیرون اتا به طواف روند و چون پارهٔ راه رفتند درهمان شب شیرے بیامده بوده است در سر راه الیشان ایستاده است۔ به هیچ وجه دُور نمی شود اصحاب بے حضور شدند و چون حضرت امیر رسیدند و این حال را مشاهده کردند فی الحال آمدند و گردن شیر را گرفتند و از راه بیرون آوردند آنجا بماندند و چون اصحاب بگذشتند دیدند که شیر سر خود را

فرود آوردہ است و بر زمین نہادہ و باز پس می نگرد چنانکہ کسے مر کسے را تعظیم می کند و چون اصحاب این حال را مشاہدہ کردند از حضرت امیر سوال کردند کہ اے مخدوم این چہ حال بودہ است۔ بعد ازان حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ اے یاران من بدانید و آگاہ باشید ہر کہ از خدائے عزوجل ترسد ہم بظاہر و ہم بباطن حق سبحانہٗ تعالیٰ ہمہ چیزہا را از وے می ترساند۔ و ہر کہ از خداے تعالیٰ نمی ترسد او را از ہر چیزہا می ترسد و بترساندش۔ ؎

تو ہم گردن از حکم داور مپیچ	کہ گردن نہ پیچد ز حکم تو ہیچ
چو خسرو بہ فرمان داور بود	خدا یش نگہبان و یاور بود

و نیز فرمودند۔ ؎

لاتخافوا مژدۂ ترسندہ است	ہر کہ می ترسد مبارک بندہ است
ترسکاری رستگاری آورد	ہر کہ درد آرد عوض درمان بود

و نیز فرمودند کہ حضرت باری تبارک و تعالیٰ بر آدمی ہیچ چیز را مسلط نمی گرداند کہ بترسد بلکہ آن ہمہ چیزہا از آدمی می ترسند بشرط آنکہ او از خداے عزوجل بترسد و دائم الاوقات از حضرت حق ترسان می باید بودن ؎

بترس از خدائے میازار کس	رہ رستگاری ہمین است و بس

و ہم حضرت امیر می فرمودند کہ اگر شمارا چنان واقع شود کہ در بستانے در آئید و در انجا درختان بے شمار باشند و بر ہر شاخے برگہائے بسیار و بر ہر برگے مرغے نشستہ باشد باوازِ

خفیسے بگوید السلام علیک یا ولی اللہ زنہار می باید کہ دران ساعت غرہ نہ نشوی و ترس حق سبحانہٗ و تعالیٰ در ظاہر و باطن خود جاے دہی و ترسان باشی۔ و می فرمودند کہ گاہے از قہرِ خداے عز و جل چنان ترسانید کہ دوزخ را از بہر من آفریدہ اند و چون بید بر خود بلرزید و گاہے برحمتِ خداے تعالیٰ شادمان باشید و گناہ تمام عالم بپیشِ نظرِ او ہیچ نماید و اصل در ہمہ کارہا خداے ترسی است ؎

مرغِ ایمان را دو پر خوف و رجا است مرغ بے پر را پریدن خطا است

نقل است کہ روزے حضرت امیر علیہ الرحمہ در قریۂ سماس بودند جماعتے از مردمان ہمان قریہ با یک دیگر نزاع کردہ بودند و دران میان دندان یکے بیجا شدہ بود۔ آن جماعت می خواستند کہ پیشِ حاکم بروند و دیتِ دندان را ازان شخص ستانند۔ یکے ازاں میان گفتہ است و این است کہ بے اجازت حضرت خواجہ محمد بابا از سرِ خود کارے نکنیم۔ اولاً با ایشان عرض کنیم و آنچہ ایشان فرمایند بداں عمل نمائیم۔ و آن جماعت پیشِ حضرت خواجہ آمدند و تقریر حال کردند و حضرت خواجہ فرمودند کہ شما دندان را بہ نزدیک ما بیارید۔ و چون بیاوردند و بدست حضرت خواجہ محمد بابا تسلیم نمودند۔ بعد ازان حضرت خواجہ دندان را بہ حضرت امیر دادند کہ اے فرزند شما کارے بکنید کہ تا نزاع از میانِ ایشان دور شود۔ حضرت امیر آن دندان را گرفتند و برہمان جاے نہادند و از ارواح مشائخ استعانت طلبیدہ دعا کردند۔ فی الحال بہ برکت دعاے آن نیک مرد محکم گردید۔ و صاحب دندان متحیر ماند۔ و از خصومت درگذشت۔ چون این معنی را مشاہدہ کردند توبہ نمودند و از مردان راہِ حق شدند ؎

آنہا کہ دلے از الست مست آوردند　　جان را ز عدم قرب جدست آوردند
از دیدہ قدم نہادہ اند بر ہر جان　　تا یک دل دیوانہ بدست آوردند

نقل است کہ روزے حضرت امیر در قریہ بود کہ در اندون کلان می نامند یکے عزیزے بجوار رحمت حق خرامیدہ بود۔ و او نیز وصیت کردہ بود کہ جنازہ مرا حضرت امیر کلال بگذارند و جماعتے از کبار مشائخ رحمۃ اللہ علیہم جمع شدہ بودند و حضرت امیر واشوی و مولانا شمس الدین انکتوی و مولانا تاج الدین مجد دانی خواستند کہ قاصدے روان سازند۔ حضرت شیخ صوفی رحمۃ اللہ علیہ گفتند کہ شما را کسے فرستادن حاجت نیست کہ ایشان خود خواہند آمد از برائے آن کہ ایشان را حضرت حق جل و علی صفائے باطن کرامت کردہ است بے قاصد خواہند آمد و دو کس ازین میان تمسخر کردہ بودند کہ ما حضرت امیر را از اجازت و اشارت سوال خواہم کرد کہ ایشان را اجازت از ہیچ شیخ و مرشدے نیست کہ بہ ناگاہ حضرت امیر علیہ الرحمۃ پیدا شدند۔ و چون آن خلق این را مشاہدہ کردند از ہمہ بہ استقبال امیر بیرون آمدند و بکمال حال ایشان مطلع شدند۔ و بعد ازان نماز جنازۂ آن عزیز را گذاردند و در انجاک دفن کردند۔ و بعد ازان این جماعت بمسجد جمع شد و آدمیان بغایت انبوہ شدہ بودند کہ ناگاہ این دو عزیز سوال درمیان آوردند کہ ما می گفتیم مر یکدیگر را کہ شما را اجازت نیست و ایشان می گفتند یعنی امیر واشوی و مولانا شمس الدین مقصود ایشان آنکہ از اجازت و اشارت امیر علیہ الرحمۃ ایشان را وقوفے شود۔ ناگاہ حضرت فرمودند کہ اے برادران امیر واشوی خود پرسیدند ایشان در دروغ نمی گویند و خدمت مولانا

ہم دانشمندند ہم دروغ نخواہند گفت ۔ والیشان در آئینۂ دلِ شما خود را مشاہدہ می بینند و واقع این ہست کہ شما ہر دو گفتہ اید کہ اجازت از ہیچ کس نیست از بہر آنکہ حضرت رسول علیہ السلام چنین می فرماید اَلْقَلْبُ اِلَی الْقَلْبِ تُشَاهِدُ دل دل را مشاہدہ می کند و دیگر از حضرت رسول ہم منقول ہست کہ "المومنُ مرأتُ المومنِ" یعنی دلِ مومن آئینہ دلِ مومن ہست ۔ و حضرت رسول صلی اللہ علیہ وسلم چنین فرمودند کہ کُلُّ یَنْضَحُ بِمَا عِنْدَہٗ ۔ کہ در کوزہ ہمان چیزیست کہ تراوت او در وہست ۔ وبعد از ان حضرت امیر کلال علیہ الرحمہ چون این عبارت درمیان آوردند ہمہ خلق بہ کمالِ ایشان معترف شدند و ہمہ گفتند کہ ما ہمہ از کمالِ ایشان بے خبر بودیم وبعد از ان این دو عزیز گفتند کہ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ .... صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ اَوْلِیَائِیْ تَحْتَ قِبَائِیْ لَایَعْرِفُھُمْ غَیْرِیْ ۔ را لَایَعْرِفُوْنَھُمْ غَیْرِیْ ۔ خواندہ ہست ۔ بعد از ان حضرت امیر فرمودند کہ این عبارت ہم چنین از حضرت رسالت منقول ہست ۔ و در اثنائے این عبارت بر زبان ایشان گذشتہ ہست کہ ہیچ کس را بر الفاظ حضرت نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام چون محرم نہ ساختہ باشند ، او را براسرار نبی محرم کے می سازند و چون این نفس درمیان آوردند مولانا تاج الدین از حضرت امیر علیہ الرحمۃ این التماس کردند کہ می شاید کہ شکستہ ہمو دست اعتقاد را بخدمت گاری قبول فرمایند ۔ و دست این فقیر می خواہم کہ در دامن دست شما باشد ۔ حضرت امیر فرمودند کہ ما را وظیفہ آن نیست کہ بہ خدمت گاری قبول بکنیم ۔ یارے شما را بفرزندی قبول می کنیم ۔ و در ہمان ساعت قبول

فرمودند و اجازت و اشارت درہمان زمان فرمودند۔ بنابرین ہر کرا حق جل جلالہ معرفت روزی می گرداند ہمہ مطالب و مقاصد می رسد۔ ؎

ہر کرا علم و عمل پیرایہ است ہر کرا این نیست آں بے مایہ است

علم باید تا عمل گنجے بود زانکہ بے دانش عمل رنجے بود

زیرا کہ اصل درہمہ کارہا علم است و بے علمی کسے بمقصود و بہ مطلوب نمی رسد ؎

ہر کرا علم نیست درویش است ہر کرا علم نیست دل ریش است

آرے علم می باید کہ آدمی را بحق رساند زیرا کہ علم است کہ راہ بری کند نہ راہ زنی۔ ؎

علم صورت بیشۂ آب و گل است علم معنی رہبر جان و دل است

عالمان صد فریق شدہ اند مقصود از ہمہ علما علم خداشناسی است۔ و چوں عالم خدائے را عز و جل بہ یگانگی شناخت و در مکتب تعلیم الرحمٰن، علم القرآن او را چیزے تعلیم کردند و آموخت او عالم باشد او مستحق ہمہ نظرہا می گردد و ہمہ مقاصد و مطالب می رسد و بعنایت حضرت خداوند تبارک و تعالیٰ و تقدس چنانکہ حضرت رسول صلی اللہ علیہ وسلم می فرمایند کہ

العالم والمتعلم شریکان فی الاجر وسائر الناس ھمج لاخیر فیھم۔

نقل است کہ روزے جماعتے از مریدان حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ بخدمت جناب مولانا جلال الدین کیشی در ولایت کیش نشستہ بودند۔ و سخن اہل تصوف و از ولایات و کرامات مشائخ می گفتند۔ و مولانا جلال الدین می فرمودند کہ حالا درین زمانہ ما ہمچنین کسے کہ بر جادۂ شریعت مصطفےٰ باشد و او را این حالات باشند کم یافت است

یکے از اصحاب حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمود کہ اے مخدوم درین زمانہ مامردمانے باشند کہ در ہمہ صفات آراستہ باشند و کمالِ ایشان درمرتبہ باشد کہ در یک طرفۃ العین از شرق تا غرب عالم را سیر کنند۔ حضرت مولانا جلال الدین فرمودند این چنین مرد در کجا باشد۔ آن مرد از اصحاب حضرت امیر گفتہ کہ اے مخدوم این چنین کسے کہ گفتہ شد شیخ و سید من اند و ایشان را امیر کلال می نامند۔ مولانا گفتند کہ تو ای کہ مارا بنزدیک صحبتِ ایشان ببری کہ تا خاکِ قدمِ ایشان را کحل دیدۂ خود گردانیم۔ آن مرد اصحاب حضرت امیر فرمود کہ شمارا حاجتِ رفتن نیست۔ و شما اگر توجہ صادق ہستید چون متوجہ بہ ایشان شوید، ایشان ہمین زمان حاضر می گردند۔ و چون مولانا متوجہ شدند در ہمان زمان حضرت امیر علیہ الرحمۃ حاضر گردیدند در ہمین مجلس۔ آن مرد اصحاب برخاستند و در قدمہائے حضرت امیر افتادند۔ و چون مولانا این حال را مشاہدہ کردند، گفتند کہ اے مخدوم شمارا چہ چیز باعث شد بہ آمدن این ولایت۔ حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند مارا طلب شما درین دیار آورد حضرت حق جل جلالہٗ رسانید از برائے آنکہ ہر کہ در طلب ثابت قدم می باشد ہر چہ می طلبد حضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ بوے می رساند ؎

ہر کہ او در عشق صادق آمدہ ست ۔۔۔ بر کسش معشوق عاشق آمدہ ست

و بعد ازان مولانا فرمودند کہ می خواہم کہ این فقیر را بہ بندگی قبول فرمایند تا دستِ من در دامنِ دولتِ ایشان باشد۔ بعد ازان حضرت امیر فرمودند کہ ما شمارا بہ فرزندی قبول کردیم۔ درہمان ساعت بہ انواعِ نظر مشرف گردانیدند۔ بعد ازان مرد اصحاب گفتہ کہ اے مخدوم مامدتِ مدیدست کہ بعہد لعبیکہ در خدمت گاری آستانہ عمرہا بسر بردیم چون ہمت کہ ایشان در ہمیں

ساعت بہ چنین نظرہا مشرف گردیدند۔ بعد ازان حضرت امیر قدس سرہٗ فرمودند کہ اے عزیزان شما کارِ ایشان را باکارِ خود برابر می کنید کہ ایشان کارہا کردہ اند و راہ ہا رفتہ اند وموقوف ہمیں یک اشارتِ ماماندہ بود۔ ہمچنانکہ قطب ہروی جابر بن عبداللہ انصاری رحمۃ اللہ علیہ فرمودہ است کہ رحمت ناگاہ آید اما بر دلِ آگاہ آید۔ پس کسے کہ وجود خود را در بادیۂ ریاضت باختہ معمور تحصیل علم دینیہ عمر خود را صرف کردہ در پیروی شریعت مصطفوی راہ ہا رفتہ و در جوانی بہ پیری کار رسیدہ چرا باید کہ این زمان بے بہرہ ماند ؎

تا دل صدقِ درِ حقیقت نہ شود	جان محرم اسرارِ طریقت نہ شود
بگذار جوانی کہ کسے در رہِ عشق	بالنفس جوان پیرِ طریقت نہ شود

تُؤْتِی الْمُلْکَ مَنْ تَشَآءُ ۔ و لے بسیار اہلِ علم اند کہ زبان ایشان عالم است۔ اما دلِ ایشان عالم نیست و ایشان را ہم استحقاق نظر اہل اللہ نیست۔ چنانکہ قطب العارفین مولانا جلال الدین رومی فرمودند رحمہم اللہ ؎

آہ ازین زشتان کہ خوبی می نمایند از نقاب	از برون شو آفتاب و از درون شو کامیاب

عالم آنان اند کہ خدائے عزوجل را می شناسند بہ صفات سرا و ہمچنان کہ می نمایند ہم چنان باشند و چنانکہ باشند نمایند۔ حضرت رسالت علیہ السلام می فرمایند کہ مرد آن ہست کہ بودِ او از نمودِ او بہتر باشد و این مشہور است کہ روزے سلطان العارفین و برہان المحققین سلطان بایزید بسطامی قدس سرہٗ بر سر یکے رسیدہ بودند کہ مخنثی خود را آراستہ است سلطان روئے مبارک خود را از دیگر دانیدند۔ چون آن مخنث از سلطان این حال

مشاہدہ کرد، گفت کہ اے بزرگوارِ دین واے دانندۂ راہِ یقین ماہم چنان کہ می نمایم بہ خلق ہستم تو نیز ہمچنان کہ می نمائی ہستی ؟ بعضے از سالکان وصالحانِ راہِ حق تعالٰے گفتہ اند کہ عالم کیست و عارف کیست! گفتند کہ عالم آنان اند کہ گفتارِ ایشان بہتر از رفتارِ ایشان باشد۔ و عارفان آنان اند کہ کردارِ ایشان بہتر از گفتارِ ایشان باشد و مراد از ہمہ علمہا علمِ خداشناسی است و عمل کردن است بہ آنچہ می داند۔ ؎

سخرۂ شیطان بود مردِ دغل خندۂ دیو است دانش بے عمل

گر عمل با علم تو پیوند نیست جبہ و دستار دانشمند نیست

رو عمل با علم اندر دست آر تا شوی خاصِ خدا روزِ شمار

دہم از معارف حضرت امیر کلال است علیہ الرحمۃ کہ می فرمودند کہ عالم با عمل مر عالمی خود را بہ رضائے حق سبحانہٗ وتعالٰی مشرف می گرداند۔ ؎

ہر کہ او ترسد ز من شادش کنم وز عذابِ دوزخ آزادش کنم

طاعت از بہرِ خدا شرگت نہ دید یا خدا را باش یا عقبیٰ طلب

و علامتِ خداشناسی آن است کہ از خدائے عزوجل بترسد ہم بظاہر ہم بباطن کہ اصل در ہمہ کارہا خداترسی است۔ چون خدا را دانستید از و بترسید قولہٗ تعالٰی۔ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا۔ ہر کہ خداترس شد در بہشت می در آید۔ قولہٗ تعالٰی۔ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ۔ یعنی این بہشت کہ شنودی از آنِ ترسگاران است۔ پس معلوم، ہر کہ ترسگار است رستگار است۔ ہر کہ ترسگاری را پیشۂ خود گرداند از ہمہ مفاسد می ترسد

و دیدار حق را می بیند۔ واگر ہمہ کتابہاے روے زمین را بخوانی و محفوظ تو باشد و چون بدان عمل کلی کنی ترا علم بجز شرمندگی نہ باشد۔ ؎

علمے کہ معلیش نہ در سینہ بود — در سی نہ بود ہرانچہ در سینہ بود
صد خانہ کتاب خوانی سودت نکند — آن بہ کہ کتاب خانہ در سینہ بود

و علم نافع آن ہست کہ آدمی را از ہرچہ غیر خدا ہست عز و جل باز دارد و از ہوا و ہوس باطل دُور دارد۔ ؎

علمے کہ ہم لا و نعمش بہ رہاند — وز درد سر معلّمش بہ رہاند
یک تیغ بہ توجیہ بکن نفست را — تا از ہمہ لا تُسلّمش بہ رہاند

بدانکہ سلطان العارفین و برہان المحققین و مرشد السالکین خواجہ عبد الخالق غجدوانی رحمۃ اللہ کہ وصیت کردند و گفتند کہ از صوفیانِ جاہل دُور باشید کہ ایشان دشمنانِ دین اند و راہ زنان مسلمان اند پس خواہید کہ در راہ نور آیند تا از قطان در امان باشید چنانکہ حضرت رسالتؐ می فرمایند کہ الرَّفِیْقُ ثُمَّ الطَّرِیْقُ۔ و چنانکہ آن عارف نیز فرمودہ ہست۔ ؎

یکے پندے دہم اے صاحب دین — یکے پند دل آویز خوش آئین
دمے منشین بہ پہلوئے حریصان — کہ جان گرگین شود از جانِ گرگین

نقل ہست کہ حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ خوشا دولت و سعادت آن کسانے کہ در ملازمت و خدمت حضرت رسول علیہ السلام بودہ اند۔ و چون میسر نہ شد یارے در خدمت

کسانے کہ ایشان در صحبت و ملازمت حضرت رسول علیہ السلام بودہ اند و چون آن نیز بودے میسر نہ شد بارے در صحبت تبع تابعین بودے ایشان را نیز شرف بزرگیست بنزدیک حق سبحانہٗ و تعالےٰ۔ و چوں آن جماعت سر در نقاب کشیدہ اند درمیان خلق اختلافات ظاہر شد و مردمان مخالف شدند و دعویہائے بے معنی پیدا کردند و خویشتن را از زاہدان و عابدان می نامند اما خاصان حضرت حق سبحانہٗ آنان اند کہ متابعت شریعت رسول علیہ السلام بکنند و بر مذہب اہل سنت و جماعت زندگانی کنند و یک قدم از شریعت بیرون نہ نہند و اشیاے خود را بہ خدمت حق وقف کنند و دلہا را از پردۂ غفلت نگاہ دارند و دائم الاوقات بہ تلاوت کلام اللہ عمر گذارند چنانکہ اسمائے اہل تصوف کیان بودند و اہل تصوف کیست و ہمچنانکہ در تعریف شیخ الطریقت و کاشف اسرار الحقیقت خواجہ ابوبکر اسحاق کلابادی قدس اللہ سرہٗ مذکور ہست و از ارباب یقین مشہور ہست۔ و اگر بہ القاب ہر یکے مشغول می گردیم این کتاب بغایت طویل می گردد و این مسودہ تحمل آن نہ دارد۔ اما چند کسے کہ بہ معرفت ایشان محتاجیم در آخر کتاب ذکر کردہ شود انشاء اللہ۔! از برائے آنکہ دور بہ آخر رسیدہ ہست و مردمان بہ این دنیاے دون رغبت ایشان زیادہ شدہ ہست و این معنی درمیان خلق نماندہ ہست و ہم نمی ماند و ہم می پرسند و دوری از حق تعالےٰ بواسطۂ بے علمی ہست چنانکہ آن سالک فرمودہ است ؎

تا خانۂ دل خالی ز اغیار نہ بینی — خلوت گہہ جان در حرم یار نہ بینی

تا وقتے کہ روئے دل از دنیا و اہل دنیا بکلی نمی گردانی مقصود حقیقی روے نمی نماید ؎

نے یار ہر کسے را دیداری نماید نے ہر حقیر دل را رخساری نماید

ودائم الاوقات حضرت امیر علیہ الرحمۃ می فرمودند ؎

تا در زمی بہر چہ داری آتش ہرگز نہ شود حقیقت ورت تو خوش

واکثر اوقات مراصحاب را می فرمودند کہ اگر بہ شب شما در عبادت خمیدہ شود ہمچو کمان، و شکم شما چون زہ کمان باریک شود بجلال عزۃ آفریدہ، کار ہرگز بہ مقصود نہ رسد تا وقتیکہ لقمہ و خرقہ خود را پاک نہ دارید تا پیروی شریعت حضرت مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم نہ کنید بہ مقصود نہ رسید۔

کہ اصل در ہمہ کارہا پیروی شریعت است ؎

خلافِ پیمبر کسے رہ گزید کہ ہرگز بہ منزل نہ خواہد رسید

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ نیز مقوی این سخن است۔ بعضے مفسران گفتہ اند کہ مقصود ازین پاک داشتن جامہ است و بعضے گفتہ اند خُلق نکو داشتن است کہ آدمی را ہیچ چیز از خلق نکو نیست ؎

چو عیسیٰ باش خندان و شگفتہ کہ ترباشد ترش روے گرفتہ

خلق نکو آدمی را بہر مقصود و بہر مرادے کہ می رسد باین سبب برسد۔ از برائے آنکہ حضرت نبی را علیہ السلام صفات بسیار بودہ است وہمہ نکو۔ اما خداوند عالم جل ذکرہٗ ولا الٰہ غیرہٗ ہیچ صفت ایشان را عظیم نگفت مگر خلق ایشاں را عظیم گفت۔ پس معلوم می شود کہ خلق نکو از ہمہ نکوتر است۔

نقل است کہ روزے جماعتے از ترکستان بہ شہر بخارا آمدہ بودند واز مقامات حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ با مردمانِ بخارا می گفتند۔ و مردمانِ بخارا از ایشان پرسیدند کہ شما

امیر کلالؒ را چہ می دانید کہ ایشان بہ ولایت شما ہرگز تردل نہ کردند۔ آن جماعت گفتند کہ حضرت امیر کلال علیہ الرحمہ در ولایت ما چنان مشہور اند کہ آن را نہایت نیست وما ہمہ مریدان ایشانیم وبیعت بہ ایشان داریم۔ از برائے آن کہ ہرچہ گاہے کہ ما را ہیچ پیش آید بہ ہمت ایشان خدائے تعالیٰ کفایت می گرداند۔ وہم چنین بسیار واقعہ ہا اند۔ وما از ایشان سوال کردیم کہ اسم شریف شما چیست۔ ایشان چنین فرمودند کہ ما را امیر کلالؒ می نامند۔ وما ہمہ دست بہ دامن ایشان داریم۔ ومرید ایشان شدہ ایم وبیعت بہ ایشان داریم۔ وچندان از اوصاف حضرت امیر نقل کردند کہ حاضران مجلس متحیر ماندند۔ وہم از حضرت امیر علیہ الرحمۃ منقول است کہ در معارف خود می فرمودند کہ حق سبحانہٗ وتعالیٰ را بندگان می باشند کہ از شرق تا غرب عالم را در یک طرفۃ العین سیر می کنند چنانکہ ہیچ آفریدہ را بہ احوال ایشان اطلاعے نمی باشد بہ ترکستان خود مقدار راہ است۔

نقل است کہ روزے حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ بعد از گذاردن نماز جمعہ از شہر بخارا متوجہ بخانہٗ خود شدہ بودند چون بکلاباد رسیدند دیدند۔ در سبزہ زارے کہ درمیان فتحاباد وکلاباد است جماعتے نشستہ اند وصحبت مشروع می داشتند ودرمیان ایشان از مقامات درویشان چند بار شنیدند ـــ واز ولایت وکرامات اولیاء اللہ نقل می کردند ودرین جماعت امیر تیمور ہم بودند وحضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ با جماعت خود می گذشتند۔ چون چشم امیر تیمور بہ این جماعت افتاد پرسیدند کہ این جماعت چہ درویشانند یکے از ان میان گفت کہ ایشان حضرت امیر کلال اند۔ چون امیر تیمور دانستند فی الحال چون باد صرصر برفتند وبہ نزدیک

حضرت امیر کلال علیه الرحمة آمدند. سر نیاز پیش آوردند و چنین فرمودند که ای بزرگوارِ
دین و ای راه نمایندهٔ راهِ یقین توقع از کرمِ شما چنین در خاطر دارم که مرا کاری بفرمائید
تا سبب تسکینِ خاطر درویشان باشد. بعد ازان حضرت امیر کلال علیه الرحمة فرمودند که سخنانِ
درویشان مخفی می باشند. و مارا وظیفه آن نیست که خود سخنی گوییم تا از روحانیتِ عزیزان
اشارت نمی شود چیزی نمی گوییم. چراکه هرگز از خود نه گفته اند اما منتظر باشید و غافل
مباشید که پیشِ کارِ شما روشنیِ عظیم می بینم که به شما خواهد رسید. و چون حضرت سید امیر کلال علیه
الرحمة بخانهٔ خود رسیدند و در زاویهٔ خلوت در آمدند بعد ازان بیرون آمدند و نمازِ خفتن
را به جماعت گذاردند و بعد ازان از روحانیتِ مشائخ قدس الله تعالی ارواحهم خبری
به ایشان رسید. زود یکی از محرمانِ خود را که شیخ منصور نام داشت و در قرامان ساکن می بود
طلب کردند و گفتند زود برو و امیر تیمور را بگو که هیچ توقف نه کنند و فی الحال متوجه خوارزم
شوند و هیچ چیز نظر نه کنند اگر نشسته باشند بر خیزند و اگر استاده باشند نشینند که ارواحِ طیبهٔ
مشائخ رحمة الله علیهم اجمعین اشارت فرموده اند که تمام مملکت را سرتاسر با شما و فرزندانِ شما
داده اند. و چون خوارزم در تصرفِ شما شود متوجه سمرقند شوید. چون شیخ منصور به امیر تیمور رسیدند
دیدند که امیر تیمور استاده اند و منتظرِ جواب بوده اند و چون شیخ منصور این خبر را به اهتمام و کمال
تقریر کردند امیر تیمور بی توقف روان شدند و چون پارهٔ راه برفتند جماعتی بیامدند. و
گرداگرد خیمهٔ امیر تیمور را بگرفتند و هر چند طلب کردند هیچ نیافتند و هیچ کس هم نشان نداد.
و همان بود که حضرت خداوند تبارک و تعالی مملکت را به ایشان داد. و چون از خوارزم مظفر و

منصور باز گشتند بہ سمرقند باز آمدند ساکن شدند۔ ہمان بود کہ کارِ ایشان ساعت بہ ساعت و روز بہ روز زیادت می شد و کارِ او بالا می گرفت ۔

نقل ہست کہ چون امیر تیمور بہ سمرقند ساکن شدند قاصدے بہ بخارا بہ نزدیک امیر بزرگ علیہ الرحمۃ فرستادند کہ اگر حضرت امیر لطف فرمایند و بدین جانب بیایند ہمہ ولایت بہ قدم میمون ایشان مشرف شوند۔ و اگر عنایت فرمایند کہ آن جا رویم جماعتے در تشویش بہ شوند۔ قولہ تعالےٰ اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا۔ جماعتے بہ این سبب در تشویش افتند و دیگر ایشان حاکم۔ از ہر نوعے کہ می فرمایند ہم چنان بکنیم۔ و چون این قاصد بہ نزدیک حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ رسید حضرت امیر عذر درمیان آوردند و فرمودند کہ بہ دعا مشغولیم ما را وظیفہ آن نیست کہ جاے برویم۔ و یکے از فرزندانِ ایشان کہ نام ایشان امیر عمر بود ایشان را بہ طریقِ عذر خواہی روان ساختند بہ نزدیک امیر تیمور و فرمودند کہ اے فرزند امیر تیمور را بگوئید۔ اگر می خواہید کہ شما را در راہِ اللہ تعالےٰ جائے باشد زنہار تقویٰ و عدل را شعارِ روزگار خود گردانید دیگر آنکہ درویشان دائم الاوقات بہ دعاے مومنان مشغول می باشند اگر بہ دنیا میل کنند دعاے ایشان در حجاب می ماند۔ و چون امیر عمر را این وصیت ہا بکردند و بعد ازان روان ساختند۔ و چون بہ نزدیک امیر تیمور رسیدند چند روز امیر تیمور ایشان را توقف فرمودند و بعد ازان امیر عمر اجازت طلبیدند۔ امیر تیمور بہ طریقِ نیاز مندی فرمودند کہ تمام ولایت بخارا نیازِ ایشان باشد۔ امیر عمر فرمودند کہ اجازت نیست ۔ و بعد ازان امیر فرمودند کہ ہمان شہر بخارا نیز قبول فرمایند امیر عمر فرمودند کہ اجازت نیست۔ امیر فرمودند کہ

بارے ہمان قریہ کہ شما در انجا ساکنید ہم قبول بکنید. ہم قبول نہ کردند. بعد ازان امیر فرمودند
کہ ما چہ فرستیم کہ لائق و مناسب الیشان باشد و مارا دران حضرت قربے باشد. چون امیر
تیمور این سخن را درمیان آوردند امیر عمر فرمودند کہ حضرت والدِ ما این سخن کردہ اند شمارا کہ
اگر می خواہید کہ در دلِ اہل اللہ جاے باشد الیشان تقویٰ و عدل را شعار روزگارِ خود گردانند
کہ سبب قرب حق سبحانہٗ و تعالیٰ ہمین است مقبول ہمہ دلہا گردند ؎

قدر دنیاے ندارد کہ برو دست بزنند | باوجود عدش را غم بیہودہ خورند
نظر آنہا کہ نہ کردند بدین مشتِ خاک | حق انصاف توان داد کہ صاحب نظر اند

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی مقول ہمین معنی است. و در حدیث حضرت رسالت صلی اللہ علیہ
وسلم آمدہ است. فقرا امت پیشتر از اغنیا و نیم روز آں جہاں بہ بہشت در آیند. و نیم روز
آن جہان پنج ہزار سال این جہان می باشند بہ اعتبار روز ہاے این دنیا. پس درویش
می باید کہ درین معنی تامل فرماید و با دنیا و اہلِ دنیا مغرور نہ شود کہ سبب بعدِ حق است.

نقل است روزے امیر تیمور با شیخ شمس الدین کلال کبیتی علیہ الرحمہ یک شبے بہ دیدن
حضرت امیر کلال علیہ الرحمہ آمدند و در راہ یکے مردے گوسفندے گرفتہ آن ہم بہ دیدن حضرت
امیر کلالؒ می آمد چون بہ نزدیک آن دہ رسیدند ہیچ کس نمی یافتند کہ الیشان را بہ منزلِ امیر
بردکہ ناگاہ حضرت امیر آمدند الیشان را گرفتہ بخانہ آوردند و چون دانستند کہ حضرت امیر
الیشان بودند در قدمہاے الیشان افتادند و فرمودند کہ اے مخدوم معذور فرمائید
کہ نہ دانستیم. حضرت امیر فرمودند کہ اے برادر کسے کہ متوجہ درویشے می شود او راہ غلط نمی کند

پس آن مرد گوسفند را در پیشِ حضرت امیر علیہ الرحمہ بکشید۔ گوسفند از دست آن مرد بر مید
درواں شد۔ آن مرد نیز رواں شد۔ حضرت امیر فرمودند کہ اے برادر شما خویشتن را تشویش
نہ دہید کہ او خود می آید۔ ہمیں شیخ شمس الدین وامیر تیمور و این مرد در جماعت خانہ بتمام
نشستہ بودند کہ گوسفند در جماعت خانہ در آمد و سر بر زمین نہاد۔ بعد ازاں امیر
بفرمودند تا گوسفند را بکشتند و از جہتِ ایشان دعوت ساختند۔ بعد ازاں حضرت
امیر کلال علیہ الرحمہ فرمودند کہ اے شیخ شمس الدین ہر کہ کارِ حق تعالیٰ را چناں کند کہ کسے نداند
حق سبحانہٗ وتعالیٰ ہمہ کارہائے او را چناں کفایت گرداند کہ دستے درمیان نہ باشد و ہیچ
کس نہ داند۔ چون شیخ شمس الدین وامیر تیمور این حال را بدیدند و مشاہدہ کردند بکمالِ
ایشان معترف شدند۔ آن زمان دست در دامن امیر زدند و امیر ایشان را بہ فرزندی
قبول کردند و در ہماں ساعت ایشان را بشارت و اجازت بفرمودند و امیر تیمور را
بہ شیخ شمس الدین سفارش نمودند و فرمودند تربیت از تیمور دریغ ندارید و بہ ہماں
نگاہداشت نفس امیر تیمور بہ مرتبہ رسید کہ آن را نہایت نہ بودہ۔

نقل ہست کہ روزے حضرت امیر کلال بہ مسجد جامع بخارا رفتند بہ اصحاب خود۔ شخصے
بر سر زراعت خود با غلام خود کارے می کرد۔ آن غلام گفت کہ اے خواجہ اینہا چہ مردمانند
کہ می آیند۔ خواجہ گفت اینہا مفت خوار اند۔ چون آن شخص با غلام خود این سخن گفت حضرت
امیر علیہ الرحمہ فرمودند کہ اے یاران حضرت خواجہ عبدالخالق غجدوانیؒ فرمودہ اند کہ
ہر کہ درویشان را نظر کند بہ چشم حقارت تا کہ این نہ شود از دنیا نہ رود۔ یاران ہمہ متحیر

شدند کہ چہ بود بر زبانِ مبارک ایشان گذشت۔ اما ایشانان ازین واقف نہ بودند
و چون از مسجد جامع باز گشتند و بہمان جا رسیدند آن شخص را آتش درون افتادہ بود و بہ ہیچ
وجہ تحمل نہ داشت۔ چون چشم بر او افتاد دانست کہ بدگفتہ است۔ آن مرد گفت مرا بہ نزدیک امیرؒ ببرید،
کہ من بدگفتہ ام۔ چون بہ نزدیک امیر آوردند۔ امیر فرمودند کہ اے عزیزان این تیر کاری خوردہ است
علاج پذیر نیست اورا بخانہ باز گردانید۔ ہنوز بخانہ نہ رسیدہ بود کہ ازین عالم نقل کرد۔ زنہار
ازین قوم گریزان می باش۔ صد سر برند کہ درمیان دست نہ بود۔ آرے ہر کہ اہل اللہ را دست
می دہد بواسطۂ آن است کہ دست از دنیا کوتاہ کردہ اند و روے از و پاک گردانیدہ اند۔

نقل است کہ روزے خواجہ بہاء الدین در پیش پادشاہ قضان سلطان بہ جلآدی مشغول
می بودند۔ مردے را بہ تہمت گناہے گرفتند۔ و پیشِ پادشاہ قضان سلطان حاضر گردانیدند
..... قضان سلطان بہ کشتن حکم فرمودند۔ خواجہ بہاء الدین اورا بہ قصاص گاہ آوردند و اورا
بنشانیدہ تیغ بر کشیدند و صلوٰۃ فرستادہ شمشیر بر گردنِ آن مرد زدند شمشیر کارے نہ کرد۔
بار دوم زدند تیغ کار نہ کرد۔ بارِ سوم خواجہ در قہر گشتہ بغیرت تمام شمشیر زدند ہم نہ برید۔
وے خواجہ بہاء الدین واقف شدند کہ ہر گاہے شمشیر می راندند میر کلان آدمی جنبیدند
۔ بعد ازان خواجہ گفتند کہ بعزت ہاے خدا کہ ہمہ مخلوقات در قبضۂ قدرت اوست
بیا و بگو تو چہ می خوانی کہ شمشیر بر تو کارے نمی کند۔ آن مرد گفت کہ من شیخ خود را یاد می کنم
پرسیدند کہ شیخ شما کیست گفتہ کہ شیخ من امیر کلال است علیہ الرحمۃ۔ و خواجہ بہاء الدین
شنودہ بودند حضرت امیر کلالؒ را۔ چون این حال را مشاہدہ کردند شمشیر انداخت

یانداختہ روزے حضرت امیر آوردند و گفتند باید کہ چون مرا ہمیں دولت روی نماید چرا باید کہ در خدمت این چنین مردے نہ باشم و بدین کار مشغول نہ شوم ۔ کسے کہ مرید خود را در زیر شمشیر نگاہدارد و از کرم و عنایت خداوندی ہیچ عجیب و غریب نہ باشد کہ حقیقی از آتش دوزخ نگاہ دارد ۔ ؎

مردان خدا خدا نہ باشند لیکن ز خدا جدا نہ باشند

و یقین بدانید کہ ہیچ کارے بے امر خدائے تعالیٰ کفایت نمی شود ۔ چنانچہ اگر تار مؤسیت بے امر او کندہ نمی شود ۔ و سبب آمدن حضرت خواجہ بہاء الدین آن بود کہ بہ حضرت امیر علیہ الرحمۃ آمدند و دست در دامن امیر زدہ از مردان راہ خدا عزوجل گشتند ۔

نقل است کہ روزے حضرت خواجہ بہاء الدین کہ یکے از اصحاب حضرت امیر بودند و بہ دیدن حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ آمدہ بودند ۔ حضرت امیر در قریہ خواجہ مبارک بودند ۔ و امیر در خمدان جمع بہ آتش کردن مشغول بودند ۔ خواجہ بہاء الدین رسیدند ۔ حضرت امیر علیہ الرحمۃ گفتند کہ اے فرزند بہاء الدین نیک آمدی و در محل آمدی ۔ و چوب در دست خواجہ نہادند و بہ آتش کردن مشغول ساختند ۔ ہوا بغایت گرم بود ۔ و حضرت خواجہ را یک پوستینے بودہ کہ در روے جانوران بسیار شدہ بودند ۔ چون نفس آتش بہ ایشان رسید ایشان در حرکت آمدند و خواجہ را در اضطراب می داشتند ۔ خواجہ را طاقت نماند ۔ تا این پوستین را از خود بیرون کردند و در آتش بینداختند ۔ چون از خواجہ آن عمل در وجود آمد حضرت امیر علیہ الرحمۃ آگاہ شدہ فی الحال بیرون آمدند و عتاب کردند ۔ خواجہ فرمودند کہ

بد کردم شما عفو فرمائید۔ حضرت امیر فرمودند کہ در آے و پوستین خود را بیرون آر۔ خواجہ بہاء الدین فرمودند کہ اے مخدوم اگر این پوستین از سنگ و آہن بودے بگداختے۔ بعد ازان حضرت امیر فرمودند کہ اے بہاء الدین نہ دانستۂ، چیزے کہ بر ظاہر درویشان را لہما بودہ باشد و در آتش شوق محبت حق سوختہ باشد این آتش را چہ زہرۂ آن باشد کہ وی را بسوزد از براے آنکہ ع

سوختہ از لیس کہ بریاں کے شود مثل کباب

اے بہاء الدین اگر بہ خودی خود در آمدی بپرسیدی وچون می درآرند مپرس۔ وچون خواجہ نظر کردند پوستین خود سالم دیدند۔ امیر فرمودند درآمدن دیگر ست و درآوردن دیگر۔ بعد ازان خواجہ بہاء الدین خداے را یاد کردند و قدم در آتش خدان نہادند و پوستین را سالم بیرون آوردند چنانچہ یک تار موئے سوختہ بود۔ بعد ازان حضرت امیرؒ فرمودند کہ اے بہاء الدین چیزے کہ بر ظاہر درویشان می باشد آتش دنیاوے را نمی تواند سوخت۔ کسے کہ در دل درویشان خود را جاے سازد اگر آتش دوزخ نہ سوزد از کرم و عنایت حق سبحانہٗ و تعالیٰ غریب و عجیب نہ باشد۔

نقل است کہ روزے حضرت سید امیر کلال علیہ الرحمۃ در قریہ خواجہ مبارک بودند و خواجہ بہاء الدینؒ در خدمت و ملازمت امیر می بودند و ناگاہ در خاطر خواجہ چنین آمد کہ ہیچ کس نزدیک حضرت امیرؒ علیہ الرحمۃ نزدیک تر از من نیست کہ بناگاہ درہمان ساعت یک مردے گوسفندے عظیم نیازمندی کرد و پیش حضرت امیر کشید۔ خواجہ را در خاطر آمد کہ

کاشکے خدمت مولانا عارف بودندکہ تا این گوسفند را بریان ساختندے۔ چون خواجہ را
این سخن در خاطر بگذشت حضرت امیر فرمودند کہ اے بہاء الدین برخیزید و مولانا عارف را بگوئید
تا بیاید۔ خواجہ فرمودند کہ اے مخدوم ما در ولایت نسف و مولانا در ولایت کرمینہ چون بگویم
حضرت امیر فرمودند کہ ترا برفتن ہیچ حاجت نیست۔ بیرون شوید و آہستہ بگوئید یا مولانا عارف
خواجہ بیرون شدند و آہستہ سہ بار گفتند یا مولانا عارف۔ ہنوز در خانہ نشستہ بودند کہ
مولانا عارف سلام کردند و در آمدند و فرمودند کہ اے بہاء الدین حضرت امیر کے گفتہ بودند
کہ سہ بار بگوئے ہمان یک بار رسیدہ بودیدہ نہ بود۔ شما سہ بار چرا فرمودید و شما می خواہید کہ مرا
بہ عالم آشکارا سازید۔ و چون خواجہ بہاء الدین این حال را مشاہدہ کردند حضرت امیر
فرمودند کہ اے بہاء الدین دیدی کہ از تو ہم نزدیک تر آن بودہ اند۔ زنہار اے یاران
گمان بد را بر خود راہ نہ دہید و نظر بر خود و کار خود مکنید کہ ہیچ چیز آدمی را از خود بینی بدتر نمی باشد۔

بردار ز پیش پردۂ خود بینی ۔۔۔ باشد کہ بدین سان بہ کنی خود بینی

ابلیس سزائے خود بہ خود بینی دید ۔۔۔ تو نیز مکن اگر کنی خود بینی

نقل است کہ روزے حضرت خواجہ فرمودند کہ اے عزیز دوستی ما بر شما زیادہ باشد یا دوستی
شما بر ما۔ آن عزیز فرمود کہ دوستی من زیادہ تر ہست بر شما۔ خواجہ فرمودند دوستی شما چہ مقدور
ہست۔ آن عزیز فرمود کہ دوستی من آن مقدار ہست کہ اگر مرا می گوئید کہ فی الحال می باید مُرد
من بمیرم۔ خواجہ فرمودند کہ پس بمیرید۔ آن عزیز افتاد و جان بحق تسلیم کرد۔ پس خواجہ
چون این حال را مشاہدہ کردند متحیر ماندند۔ خواجہ اندرین اندیشہ بودند کہ ناگاہ آوازے

شنود ند کہ ترا بہ نزدیک امیر کلال می باید رفت تا این مشکل تو کفایت شود۔ چون ندا بہ سمع خواجہ رسید فی الحال دامن درچیدند و چون بادِ صرصر بہ نزدیک امیر آمدند حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ اے بہاء الدین تا نہ گفتند نیامدی الحال محل توقف نیست برخیزید وہم چنانکہ آمدید باز گردید و بگوئید کہ زندہ شو۔ بہ فرمان خدائے عزوجل زندہ شود۔ چون خواجہ نزدیک آن عزیز رسیدند دیدند کہ آماسیدہ است و چون ہوائے تموز بود۔ پس خواجہ بہ نفس حضرت امیر علیہ الرحمہ گفتند کہ زندہ شو۔ آن مرد فی الحال زندہ شد و برخاست بہ فرمان خدائے عزوجل وسلام کرد۔ ؎

چو آموزگارش فریدون بود　　　ازان بے ہنر بے ہنر چون بود

آرے ہر کہ کارے از خود کند جز شرمندگی و پریشانی نمی بیند۔ کار آن می باشد کہ اندیشہ مردے کند یا بہ اشارت مردے کند تا کار او مردانہ باشد و او ازان کار ہیچ رنجش خاطر نہ باشد نہ در دنیا نہ در آخرت۔

نقل است کہ حضرت امیر علیہ الرحمہ ہرچہ روز بُدے صحبت بہ آدمیان داشتندے و چون شام در دست آمدے صحبت بہ مردانِ غیب داشتندے وازین حال ہیچ کس را اطلاعے نہ بود۔ وقتے یکے از اصحاب را ذوق آن شد کہ چون شب خلوت می شود بہ حضرت ایشان بردم تا باشد کہ امیر درحق من نظرے فرمایند و مرا کارے بفرمایند۔ چون شب در آمد بہ صحبتِ امیر آمد و دید کہ جماعتے انبوہ در جماعت خانہ امیر نشستہ اند چنانکہ ہیچ جائے درآمدن نہ بود۔ ساعتے نشست و سر فرو افگندہ دید کہ ہیچ آوازے نمی آید۔ آن مرد نیز

سر فرو افگنده ساعتے توقف فرمود و چون برداشت دید کہ ہیچ کس نیست و حضرت امیر تنہا نشستہ اند۔ بعد ازان حضرت امیر فرمودند کہ اکنون سر ترا مژدہ باد آنچہ کہ مقصود بود بہ تو رسید ولیکن زنہار این سخن را با کسے درمیان نیاری۔ آن عزیز می گوید کہ من از امیر علیہ الرحمۃ پرسیدم کہ اے مخدوم اینہا کیا نند کہ در خدمت شما بودند کہ من اینہا را ہیچ نہ دیدہ بودم حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ اینہا مردانِ غیب بودند۔ از وقتے کہ حضرت خواجہ کلان خواجہ عبد الخالق غجدوانی بودہ اند و چون خواجہ از دارِ فنا رحلت نمودند بمراتب ملازمت می نمایند۔ آن کسانے کہ در ظاہر و باطن در خدمت حق تعالےٰ می باشند و در متابعت شریعت مصطفےٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام می باشند و بہ رخصت عمل نہ کنند کہ ایشان از اصحاب رخصت دور اند کہ بہ رخصت عمل کردن کار ضعیفان است۔ و چنانکہ شما بدین نوع عمل می فرمائید شما نیز از صحبت ایشان بہرہ مند خواہید بود۔

نقل است کہ روزے امیر کلال علیہ الرحمۃ از موضع خواجہ مبارک بطرف بخارا روان شدہ بودند از قضا گذر ایشان بہ موضع خامی افتاد و دران جا مردمان آن موضع و بعضے از اطراف جوانب جمع شدہ بودند۔ و چون آن جماعت خبر یافتند کہ حضرت امیرؒ می آیند ہمہ مردمان بہ استقبالِ امیر بیرون رفتند۔ دران مجمع شیخے بود کہ بہ سبب آن مرد این جماعت جمع شدہ بودند و چون آن مردمان امیر را بدیدند چندانے ذوق دران مردم پیدا شد کہ بہ آن عزیز دیگر رغبت بیشین نماند و خاطر آن شیخ بسے در الم شد۔ چون آن شیخ این حال را مشاہدہ کرد با خود گفت کہ حالا کارے بکنم تا اعتقاد ایشان از امیر برود۔ چون نزدیک بخانہ و باغچہ رسیدند آن شیخ با مردم بیرون شد و امیر را دریافت۔ و چون امیر بخانہ در آمدند آن شیخ بہ غضب یک نظر

به مرکب امیر کرد درہمان زمان بیفتاد۔ یکے از خادمان امیر گفت بردم دامیر را آگاه گردانم که مرکب را احوال چنین شد۔ چون دران خانه درآمدم می خواستم که بگویم امیر فرمودند زود بیرون شو که محل با شنیدن نیست۔ چون به نزدیک مرکب رسیدند مرکب را از پائے مبارک خود اشارت کردند زود برخیز به فرمان خدائے عزوجل۔ مرکب بانگ بکرد و برخاست۔ وحضرت امیر سوار شدند ورو بے بہ منزل آوردند و مردمان به بدرقہ امیر آمدند۔ حضرت امیر فرمودند که اے یاران زود برگردید که پسر شیخ شما را کارے ازین مہم تر که مرکب مارا واقع شده بود پیش آمد۔ واز قضا آن شیخ را یک پسر خوبروے بود در زیبائی آن پسر ہیچ حدے نبود۔ چون آن مردمان به نزدیک شیخ رسیدند دیدند که پسر شیخ به پہلوے شیخ نشسته است وشیخ چنان بمعرفت درآمده است که ہیچ حدے نمی باشد وبناگاه برکار امیر اعتراض کردند ہمان زمان آن پسر لرزه بزد وبیفتاد وشکم او چنان دم بیاورد وہم چنانے که لطرقید۔ اکثر آن مردم را بیہوشی اثر کرد۔ وچون آن شیخ را این مشاہده کردند ہمه به نزدیک امیر آمدند ودر قدمہائے الیشان افتادند حضرت امیر فرمودند که شما این حال را انما مدانید این را از انفس خواجه کلان خواجه عبدالخالق غجدوانی رحمۃ اللہ علیہ دانید که الیشان چنین فرموده اند که چون مردمان را وقت سوختن می شود بر دیوار این طائفه می مانند۔ وچون یکے را می درانداند به درویشان نامی نمی آرند۔ اکنون شما را می باید رفت وبه تجہیز وتکفین آن پسر مشغول می باید شد۔ تیرے که از کمان بیرون شد او را نمی توان برگردانید۔

نقل است روزے خواجه بہاءالدین را درخاطر چنین گذشت که مدتے مدید است که

در ملازمتِ امیر کارے می کنم وحالانکہ از ما ہم بسیار کار در وجود آمدہ است۔ و چون بخاطرِ خواجہ این سخن در گذشت حضرت امیر فرمودند مر خواجہ بہاء الدین را زود بر خیز و روے بہ شہر بخارا آر کہ آنجا کارہم واقع شدہ۔ و حضرت امیر ہم روان شدند و خواجہ را فرمودند کہ شمارا بہ شتر می باید رفت۔ چون خواجہ پیش آمدند و نزدیک فتحاباد رسیدند دیدند کہ تمام ارواح مشائخ بخارا رحمۃ اللہ علیہم اجمعین ہمہ سوارہ می آیند۔ چون خواجہ بہاء الدین این جمع را بدیدند زود فرود آمدند و این جمع را تعظیم و سلام کردند۔ خواجہ از ایشان سوال کردند کہ اے عزیزان شما بدین نوع بہ کجا می روید۔ ایشان گفتند ما بہ استقبال حضرت امیر کلالؒ می رویم کہ ایشان می آیند کہ ناگاہ حضرت امیر در رسیدند۔ و تمام ارواح فرود آمدند و حضرت امیر ہمان نوع سوارہ بودند و زمانے بہ ارواح صحبت داشتند و ہمان زمان مراجعت نمودند۔ بعد ازان خواجہ بہاء الدین فرمودند کہ اے مخدوم سببِ آمدنِ شما بدین جائگاہ چہ بود۔ کہ من نہ دانستم۔ امیر فرمودند کہ اے بہاء الدین راست می گوئی کہ اگر تو خود را می دانستے بہ خود و بہ کارِ خود نظر نہ می کردے۔ ما از برائے آن آمدہ بودیم کہ شما دیگر بارہ نظر نہ کنید و ہنوز شمارا بسیار کار می باید کرد کہ ارواح طیبۂ مشائخ بہ تعظیم شما بیرون آیند نہ شما بہ تعظیم ایشان۔ اگرچہ تعظیم بر ہمہ ما واجب است۔ ؎

این دیدہ بپوش تا دلت دیدہ شود   زان دیدہ جہان دیگرے دیدہ شود

زنہار اے بہاء الدین می خواہم کہ دگر بارہ بدان چشمے کہ بخود نظر می کردید آن چشم را ازین بعد بستہ دارید کہ گشائیدن نیک نمی باشد۔ چون خواجہ این حال را مشاہدہ کردند توبہ

نمودند و از مردانِ راہ حق تعالےٰ شدند۔

نقل است کہ روزے حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ بخانہ یکے از یارانِ خود رفتہ بودند قضارا آن مرد بخانہ نہ بود۔ بہ شکار رفتہ بود۔ قاصدے بہ نزدیک آن مرد فرستادند کہ حضرت امیر بخانہ تو آمدہ اند۔ آن عزیز شرمندہ گشت کہ بشکار آمدم و ہیچ نہ گرفتم۔ درین اندیشہ بود کہ ناگاہ دو مرغ آمدند و در تہِ یکے پنج پارہ در آمدند و خفتند۔ چون آن مرد مرغان را بدید شادمان گردید۔ بیامد و آن دو مرغ را بگرفت و بخانہ آمد۔ ہر دو مرغ را بہ نزد حضرت امیرؒ بکشید۔ بعد ازان حضرت فرمودند کہ اے عزیز اگر دو مرغ در زیر آن پنج پارہ نمی در آمدند چہ چارہ می کردے۔ اما اے یارانِ ماشما دالستہ وآگاہ باشید کہ مارا مقصود آن است کہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ شما و مارا ہم در دنیا و ہم در آخرت از شرمندگی نگاہ دارد بفضل و کرم خود انشاء اللہ

نقل است کہ روزے حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ را ذوقِ آن شد کہ بموضع قرامان بروند شیخ ابراہیم قرامانی در آنجا بودند۔ چون برسیدند حضرت امیر شیخ ابراہیم را فرمودند کہ اے شیخ ابراہیم از برائے ما گوشت حلال پیدا می باید کرد۔ شیخ فرمودند کہ اے مخدوم گوشت حلال از کجا پیدا سازم کہ گوشت حلال کم یافت پیدا می شود۔ حضرت امیر علیہ الرحمۃ مر شیخ ابراہیم را فرمودند کہ شما اندرین جنگل می باید در آمد و مرغان را طلب باید کرد تا نزدیک تو آیند از انجملہ یک چندے را بگیرید و بیارید کہ گوشت حلال این ست۔ بعد ازان شیخ ابراہیم برخاستند و بیرون رفتند و در جنگل در آمدند۔ مرغان را طلب کردند از جنگل بہ نزدیک شیخ جمع شدند از ان جملہ یک چندے را بگرفتند و بہ نزد حضرت امیر آوردند۔ و دیگر بہ ہمان

اجازت و اشارت ہر بارے کہ بجنگل می در آمدند مرغان را طلب می کردند تمام مرغان بہ نزدیک شیخ جمع می شدند بہمان نفس حضرت امیر علیہ الرحمۃ۔

نقل است کہ روزے ائمہ بخارا را اتفاق آں شد کہ بزیارت حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ بیایند و ہر یکے در خاطر خود چیزے تقرار کردہ بودند کہ اگر حضرت امیر کلال را ولایتے باشد پیش ہر یک از ما قازے پختہ گذارند و ہر یک از نوکران ما را مرغابی۔ خاوندشاہ گستاخی کردہ گفتند کہ آن قازے کہ پیش من بگذارند بر بالاے آن کاردے می باید کہ باشد تا من بہ آن کارد پارہ سازم و بخورم۔ در ہمان ساعت حضرت سید امیر حمزہ قاز بسیار و مرغ بسیار آوردہ بودند بہ نزدیک حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ و حضرت امیر حمزہ را بسے دعاے خیر کردند و گفتند کہ ائمہ بخارا می آیند و آنچہ در خاطر ایشان گذشتہ است شما آوردید ہمان زمان آنہا را پختند و منتظر اکابر بودند۔ چون اکابر آمدند در جماعت خانۂ امیر قرار گرفتند۔ حضرت امیر حمزہ را فرمودند کہ شما را در پیش آن عزیزان سفرہ می باید انداخت و خدمت اکابر شما را می باید کرد کہ تا بنظر عزیزان شما مشرف شوید و چون بہ نزدیک خاوندشاہ برسید این کارد را بر بالاے قاز نہید کہ تا بہ این کارد پارہ سازند و بخورند کہ ایشان از ما ہم چنین خواستہ اند۔ چون این قازان قسمت کردہ شد چہ اکابران متحیر ماندند و بکمال حالِ ایشان معترف شدند و خاوندشاہ کارد را برگرفت می خواست کہ قاز را پارہ کند چنانچہ زخم بر دست ایشان رسید کہ آن را نہایت نبود و خون بہ ہیچ وجہ بند نمی شد کہ بناگاہ حضرت امیر در آمدند و فرمودند کہ اے کول بدر کسے درویشان را انکار و ہرگز کسے امتحان نہ کند

وہمان نفس لقب کو لے برالیشان قرار گرفت - بعد ازان حضرت امیر فرمودند کہ اے عزیزان شما این معنی را از من ندانید کہ این قانہ ان را امیر حمزہ گرفتہ است و بہ نزدیک شما آوردہ است تا شما در بارۂ او نظر فرمائید چرا کہ اکابر طریقت را سنت این بودہ است کہ ہر چہ بہتر است از غیر می دانند و خود را در میان نمی دیدند - و ہر چہ بد می بودہ است از خود می دیدہ اند۔ ؎

عیب است بزرگ برکشیدن خود را | در جملۂ خلق برگزیدن خود را
از مردمک دیدہ بباید آموخت | دیدن ہمہ کس و ندیدن خود را

و درین زمانہ ما قصہ برعکس واقع شدہ است و مردان را می گویند کہ بیایے عیب خود باشند۔

و حضرت امیر فرمودند کہ اے عزیزان شما بدانید کہ بعد از ظہور ما این خانہ را دولت خواہد بود و درہمان مجلس نظر کلی در حق الیشان فرمودند ؎

دولت ہمہ از خدائے بے چون آید | تا در حقِ ہر بندہ نظر چون آید
آن را کہ خدائے دولتے خواہد داد | ناگاہ ز سنگ خارا بیرون آید

نقل است کہ روزے حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ با جماعتے از مریدانِ خود در جماعت خانہ نشستہ بودند کہ یک جوانے خوب روئے از در درآمد سلام نہ کرد و نشست و ہیچ سخنے ہم از د صادر نہ شد و حضرت امیر ہم چیزے نہ گفتند ؎

تو با ہمہ آشکار و چشم ہمہ کور | تو با ہمہ در حدیث و گوشِ ہمہ کر

و بعد زمانے امیر سر برآوردند و گفتند کہ تمام شد - آن جوان مرد فرمود یکے کا واک ماندہ بود آن ہم تمام شد و اند کے توقف کرد و بیرون شد چون از درِ خانہ بیرون شد فی الحال

اور اگر فتند و گفتند اے جوانمرد از شما ما کارے دیدیم کہ چون بہ نزدیک امیر در آمدید چرا اسلام نہ کردید و ہیچ سخن ہم نہ گفتید بجز یک کاواک ماندہ بود آن تمام شد و چون بیرون آمدید ہیچ اجازت نہ طلبیدید و این نوع از شما لائق نہ دیدیم و می باید کہ ما بدانیم کہ شما از کجا ئید و بچہ کار آمدہ اید۔ آن جوانمرد گفت من از ولایت روم و دینہ روز حضرت امیر مارا فرمودہ بودند کہ چون مسجد تمام شود فردا مارا خبر کنید۔ چند روز بعد کہ حضرت امیر بعمارت مسجد مشغول بودند۔ بعد ازان مردمان گفتند کہ چون ہست کہ حضرت امیر بہ ولایت روم بہ ظاہر نہ رفتہ اند۔ آن مرد گفت ما ہمہ مریدانِ ایشانیم و بیعت بہ ایشان داریم و ہر روز در قدم ایشان نماز می گذاریم بعد ازان گفتند پس شما چون در جماعت خانہ در آمدید چرا اسلام نہ کردید و چون باز گشتید چرا اجازت نہ طلبیدید۔ آن جوانمرد گفت کہ ما سلام بدل می گوئیم و بدل می شنوم و ما را احتیاج بہ زبان نمی باشد و آن مرد گفت کہ مارا دران ولایت ہر مہمے کہ پیش آید ہمان زمان حضرت امیر می آیند و مہم را کفایت می گردانند و ایشان در ولایتِ ما مشہور تر اند از ولایت شما قدر و مرتبۂ حضرت امیر را مردمانِ آنجا بہتر می دانند۔ ؎

دلی والی ملک ولاست میر کلال | یقین کہ دادہ اولیاست میر کلال
دلی ہست سالک مجذوب قطب این عالم | مقرر ازلی بادشاست میر کلال

نقل است کہ روزے یک مردے بحضرت امیر علیہ الرحمۃ آمد و درخواست کرد کہ اے مخدوم می خواہم کہ قدمِ مبارک شما بہ کلبۂ این فقیر حقیر در آید کہ تا بہ برکتِ قدم شما کلبۂ فقیر من منور گردد کہ گفتہ اند ؎

هرجا قدومِ اہلِ سعادت درون شود　　　آید صفا و درد و کدورت برون شود

ومن به اجازتِ شما طعام مہیّا خواہم ساخت۔ امیر فرمودند بروید و چون مہیّا شود آن زمان به بینیم۔ آن مرد رفت و مدت سه شبانه روز از ہر نوع طعام آراست۔ بعد ازان آمد تا امیر و اصحاب را ببرد۔ حضرت فرمودند که اولاً بروید این درویشان ما را سیر سازید و بعد ازان بیائید تا به بینیم۔ آن مرد گفت که اے مخدوم طعام چندانے پختہ ایم که اگر ہم چنین صد درویش برسند نتوانند که عشرے از عشرات را بخورند۔ امیر فرمودند که بارے شما بروید و ایشان را نیک سیر سازید۔ آن مرد بخدمت مولانا عارف آمد و ایشان را دران خانه که طعام بوده درآورد و ایشان بخوردن مشغول شدند چنانکه دریک زمان تمام دیگہا خورده شد و ہیچ نماند۔ آن مرد خداوند تمام متحیر بماند و نظر بر شکمِ مولانا می کرد ہیچ ذره فربه تر نه شده بود۔ مولانا فرمودند که چرا دیگر طعام نمی آرید۔ آن مرد فرمود که من ہرچه پختہ بودم ہمه این بود که شما خورده اید دیگر چیزے نمانده است۔ پس مولانا برخاستند و بدان مرد به نزدیک حضرت امیر آمد　و آن مرد از شرمندگی در پائگاه بالیستاد و سر بالا نمی توانست کرد۔ حضرت امیر علیه الرحمه فرمودند که اے عزیز شما شادمان باشید که خدائے عزوجل آن ہمه طعامہائے شما را نورگردانیده است و نور گشته بہست ؎

ز خود بینی حذر کن گر به بینی　　　دُرِ بینی اگر خود را نه بینی

یک ره نیست زین دعوئی ہستی　　　بدان از حق پرستی خود پرستی

چو مردان باش اگر مردِ خدائی　　　رہا کن زرقِ سالوس و ریائی

نقل است که حضرت امیر کلال علیه الرحمة مر امیر حمزه را فرمودند که دل بصید مرغان مشغول باش و
بعد ازان بصید دلهاے عزیزان ـ روزے حضرت امیر حمزه دام نهاده بودند و دانه انداخته
و هر چند جهد می کردند هیچ مرغے بدام ایشان در نمی آمد ـ بعد ازان به نزد حضرت امیر بزرگ رفتند
و گفتند که اے مخدوم دانه انداخته و دام نهاده ایم هیچ مرغے بدام ما در نمی آید ـ و نمی دانم
که سبب چیست حضرت امیر علیه الرحمة فرمودند سبب آن است که در کانه غافل می نشینید و دام
بے یاد حق تعالیٰ می ماند ـ و می باید که شما از وے هیچ وجه غافل نباشید و بے یاد او دام نه ماند
و خود را به تمام یاد حق سبحانهٗ و تعالیٰ در دهید تا شما را آنچه در خاطر باشد در دام شما در آید ؎

دلا همواره تسلیم و رضا باش | بهر جائے که باشی با خدا باش
خدا را دان خدا را جو بهر حال | بدان تو یاد او بیاز زر و مال
ترا کو از دو گیتی بر گزیدست | هم آخر بهر کارے آفریدست

و چون این امور اقدام نمودند کار ایشان بدرجه رسید که آنرا غایت و نهایت نبود
و دیگر بدان هم محتاج نه بودند ـ و آنچه ایشان در خاطر می گذشت همان بدام ایشان در می آمد
و هم چنانکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم فرموده اند مَنْ كَانَ لِلّٰهِ كَانَ اللّٰهُ لَهٗ
صَدَقَ رَسُوْلُ اللّٰهِ الْمَلِكُ الْعَلِيُّ ، والسلام ـ

نقل است که روزے جماعتے از مریدان حضرت امیر در ولایت کرمینه بودند و از بازار
نزل رباط می آمدند ـ هر کسے از مرشد خویش سخنے نقل می کرد و هر کسے مرشد خود را
تعریف می کرد ـ مردے از مریدان حضرت امیر کلال علیه الرحمة گفت شما خود هر چه می گوئید

نیک می گویند ولیکن ہیچ کس بہ مرتبۂ و منزلت بہ حضرت سید امیر کلال نمی رسد کہ ایشان ہم سید اند وہم ولی۔ یکے ازان جماعت سر بالا کرد وہمان زمان یک چند قازے بر ہوا می گذشتند آن مردمان گفتند کہ اگر حضرت امیر کلال را ولایت بودہ باشد ازین قازان می باید کہ یکے بیفتد۔ آن مرید حضرت امیر گفت یا امیر کلال ازین قازان یکے را بیندازید۔ درہمان زمان ازان قازان یکے در پیش ہمان مردمان بیفتاد۔ آن ہمہ مردمان آن قازہ را بگرفتند وہمہ بہ کمال حال ایشان معترف شدند۔

نقل است کہ روزے صیادے در ولایت کرمینہ دام نہاد ونذر کرد کہ اگر این قازان را بگیرم دو قازہ نذر امیر باشد۔ چون دام نہاد قازان را گرفت وازان جملہ دو قازہ را نذر حضرت امیر گذاشت وبعد از چند گاہے یکے از حاکمان آن ولایت بہ خانۂ آن شخص فرود آمد وآن قازان را دیدہ فرمود کہ این قازان را بکشید کہ بسیار فربہ شدہ اند وبہ ازار گوسفندی گشتہ اند۔ آن مرد گفت کہ این قازان بہ نذر حضرت امیر کلال است ومرا زہرۂ آن نیست کہ اینہا را توانیم کشت۔ آن حاکم فرمود ہرچہ باد اباد یکے نذر امیر را ما می خوریم و بہ فرزندان ایشان بگوئیم واز ایشان عذر می خواہیم۔ چون قازان را بکشتند وپختند وبہ نزد آن حاکم آوردند وچون لقمۂ گرمی آن قازان .... بر روے او رسید ہر دو چشم او فی الحال پوشیدہ شد وہیچ چیزے را نمی دید۔ وچون این حال واقع شد فی الحال یک اسپے نذر حضرت امیر کرد۔ وبعد از چند روز دیگر چشمان او باز بہمان حالت اصلی رسید تا بدانند کہ با اولیاء اللہ ہرگز گستاخی نمی باید کرد۔ واز خواجۂ کلان خواجہ عبدالخالق غجدوانی رحمۃ اللہ علیہ کہ ایشان

چنین فرمودہ اند کہ چون نردبان را وقت سوختن می شود بر دیوار درویشان می نہند ؎

بادر دلبساز چون دوائے تو منم | درکس منگر کہ آشنائے تو منم
درکشتہ شوی بر سر کوئے عشقم | شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم

نقل است کہ روزے حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ مر خواجہ بہاء الدین را فرمودند کہ اے بہاء الدین برو کہ دیگر ما را انچہ خواہی خواجہ را ازین سخن در خاطر غبارے واقع شد۔ قدم در راہ نہادند دپارہ راہ رفتہ بودند کہ بخاطر شان افتاد کہ برگردم دیر در خدمت باشم کہ باکیے از در راندن از چنین در برنہ گردم۔ و چون بیامدند حضرت امیر باز فرمودند کہ کار تو برین در برنیاید برو و جاے دیگر پیدا ساز۔ خواجہ گفت اکنون بردم و دیگر برنہ گردم۔ بعد ازان خواجہ در راہ در آمدند و روے بشہر بخارا آوردند۔ و گذر ایشان بہ قمار خانہ افتاد۔ دو کس با یک دیگر قمار می کردند یکے تمام چیز ہاے خود را باے دادہ بود و ہنوز از و تر و ام می طلبید دست از کار خود کوتاہ نمی کرد۔ دادو مر این دیگر را فرمود بگو ہیچ نہ داری سر دپا باختہ۔ اکنون چہ چیز داری کہ در بازی۔ آن برہنہ گفت مر یار خود را۔ اکنون جان خود را در می بازم ؎

اے دادہ رخ تو ماہ زیبائی | خاک قدم تو دیدہ را بینائی
در خدمت تو جان و دل و دیدہ و تن | می در بازم اگر قبول بنمائی

و چون خواجہ این جواب از و بشنیدند چون ماہی در زمین افتادند و طپیدن گرفتند و گفتند اے بہاء الدین از بیچارہ مبری درین راہ کمتر آمدی و ننگ بادت اے بہاء الدین۔ اکنون برگرد و روے خود را ازان آستانہ مگردان۔

تا جان دارم در غمت آدیزم — تا اشک بود بر سر کویت ریزم
چون صبح قیامت بدمد با عشقت — از خاک درت نعرہ زنان برخیزم

بعدازان چون بہاء الدین باز روے بہ آستانۂ حضرت امیر نہادند خواجہ را عادت آن بود کہ آب طہارت حضرت امیر را ایشان نگاہ می داشتند۔ خواجہ ہمان عادت آب طہارت را اندر دبن بغل خود گرفتند و سر بر آستانہ نہادند۔ و آن شب ہمچنان برف آمدہ بود کہ خواجہ در زیر برف پنہان شدہ بودند۔ چون صبح صادق بدمید صبح سعادت خواجہ نیز بیدار شد حضرت امیر پائے در بیرون نہادند۔ پائے امیر بر سر خواجہ آمد۔ بعدازان حضرت امیر فرمودند کہ اے فرزند بہاء الدین برخیز ہمچنانکہ قدم ما بر سر تست سر ہمہ خلق بر قدم تو آید۔ خواجہ بہاء الدین درہمان شب بکمال رسیدند۔

بکوش تا بکف آری کلید گنج وجود — کہ بے طلب نتوان یافت گوہر مقصود
بر آستانِ سعادت کہ سر نہاد شبے — کہ لطف دوست بر ویش دریچہ بکشود

نقل است کہ چون تن حضرت امیر علیہ الرحمہ ضعیف شدہ بود مر اصحاب را گفتند کہ اے یاران وصیت می کنم شما را کہ یک قلم از طلب علم در مباشید و از متابعت شریعت محمد علیہ السلام پائے بیرون نہ نہید کہ ہمہ سعادتہا و دولتہا بواسطۂ این است کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم چنین فرمودہ اند کہ طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ وَّ مُسْلِمَةٍ. یعنی طلب کردن علم فریضہ است بر ہمہ مردان و زنان۔ اول علم ایمان است۔ دویم علم نماز است۔ سویم علم روزہ است۔ چہارم علم زکوٰۃ است۔ پنجم علم حج۔ اگر دست رس باشد۔ ششم ملازمت مادر و پدر۔

اگر می خواہید کہ خدائے تعالیٰ از شما راضی باشد چنانکہ حضرت رسول علیہ السلام فرمودہ اند کہ رَضَاءَ اللّٰہِ تَعَالیٰ فِی رَضَاءِ الْوَالِدَیْنِ پس رعایت کردن الیشان از اہم مہمات ہست دہفتم صلۂ رحم و رعایت ہمسایہ وعلم خرید و فروخت اگر احتیاج باشد وعلم حلال وحرام دانستن کہ بسیار از آدمیان باشند کہ بواسطۂ بے علمی و بے عملی در ورطۂ ہلاکت می افتند و افتادہ اند ؎

دنیا طلبان ز حرص مستند ہمہ　　از بہر درم جامہ شکستند ہمہ
آن عہد کہ با خدائے بستند ہمہ　　موسیٰ کش و فرعون پرستند ہمہ

یقین بدانید کہ دنیا و دوستی دنیا واہل دنیا شما را مانع قوی ہست در راہ حق تعالیٰ۔ ومی باید کہ ہمہ خدا دان باشید وہم خدا خوان باشید و دائم الاوقات با یاد وی می باشید تا دین شما در سر دنیا نہ رود و در ہمہ احوال از خدائے ترسان و لرزان باشید کہ ہیچ عبادتے بہتر از خدا ترسی نیست۔ وحضرت امیر می فرمودند کہ اے یاران بترسید از ان کسے کہ از خدائے تعالیٰ می ترسد و بترسید از کسے کہ از خدائے تعالیٰ نمی ترسد۔ وہم فرمودند کہ یعنی اورا مرنجانید تا نباید کہ از دعائے بد او رنجانیدہ شوید ؎

اے لیسانیزۂ عدو شکنان　　لخت لخت از دعائے پیر زنان
آہ یک پیر زن کند بہ سحر　　نہ کند صد ہزار تیر و تبر

و در دریافت دلہا سعی بلیغ نمائید چنانکہ گفتہ اند ؎

در راہ خدا دو کعبہ آمد منزل　　یک کعبۂ صورتست و یک کعبۂ دل
تا بتوانی زیارت دلہا کن　　کافزون ز ہزار کعبہ بود یک دل

و دیگر اے یاران تا می توانید بہ ذکر خدائے تعالیٰ مشغول باشید و در محل ذکر چنان باشید کہ ہر چیزے کہ ما سوائے حق است بکلمہ لآ نفی کنید یعنی ہیچ نیست غیر خدائے تعالیٰ لاالٰہ معبودنا دمزاوار مسجودی و بکلمہ اِلاّ اللہ اثباتِ ذاتِ اللہ بکنید مگر آن خدائے مستغنی است از والد و ولد و خوت و بدر۔ و چون این را دانستید از گویندگانِ ذکر باشید۔ و بعضے گفتہ اند کہ معنی این کلمہ ہمین است کہ گوئی پذیرفتم دینِ مسلمانی و انچہ در دی است و باز بعضے گفتہ اند کہ گرویدیم انچہ محمد رسول اللہ گرویدہ اند و بیزارم از انچہ محمد رسول اللہ بیزار اند۔ و این کلمہ را معانی بسیار است کہ در تحت شمار نمی آید۔ و باز بعضے چنین گفتہ اند کہ معنی این کلمہ قبول حکمہا است و ردِّ ہمہ باطلہا است و چون شما بہ معنی این کلمہ عمل کنید شما ذاکر باشید و شما را صوفی می توان گفت و بدانید کہ جامہ را آب پاک می کند و زبان را ذکرِ خدائے عزوجل پاک می کند و تنِ شما را نماز دایم گذاردن پاک می کند و مالِ شما را زکوٰۃ دادن پاک می کند و راہِ شما را رضامندی و خوشنودی خلقان پاک می کند و بعضے گفتہ اند تنِ شما را اشترک تا آوردن پاک می کند ؎

قومے بگذاشت در غرور افتادند | واندر طلب حور و قصور افتادند
معلوم شود چو پردہا برگیرند | کز کوے تو دُور دُور افتادند

وحضرت امیر یاران را می فرمودند کہ اخلاص ورزید تا خلاصی یابید و رستگاری ورزید تا رستگار باشید ؎

میازار مور و نیازار کس | رہِ رستگاری ہمین است و بس

و دیگر بدانید کہ پاکیِ دل و زبان و تن از لقمہٴ حلال است از برائے آنکہ معدہٴ آدمی حوض اند

که در وے آب پاک جمع شده است و در جو یہا ے وے آب پاک روان است و ہر گل ومیوه که ازان آب پیدا می شود آن پاک بود و با منفعت باشد۔ وچنانکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم فرموده اند که ہر که چہل روز لقمهٔ حلال بخورد حق تعالےٰ چشمہاے علم وحکمت را بر دل وزبان وے کشاده گرداند و دلش روشن می سازد و این وقتے میسر شود که او تقویٰ را شعار روزگار خود می گرداند۔ ؎

تقویٰ وخوف وترس واخلاص وزہد وعلم	صبر ویقین وطاعت وخیرات بر دوام
عہد ووفا وصدق وسخا وصفا وحلم	مردی ومردمی ونکوئی به خاص وعام
اینہا ہمه صفات کمال اند در روش	مرد آن زمان شوی که شوی در روش تمام

ودیگر می باید که تائب باشید یعنی باادب باشید وتوبه کنید که توبه سر ہمه طاعتہا است وتوبه آن نیست که بزبان توبه کنید۔ توبه آن است که اول بدل پشیمان شوید واز گناہانِ کرده نیت کنید که بعد ازین بر سر آن گناه نه روید ودایم از حضرت خداوند ترسان باشید وگناہانِ خود را آمرزش بخواہید وخصمانِ خود را خوشنود گردانید وناله وزاری کنید چندانکه اثر توبه را در خود مشاہده کنید تا نام تائبی بر شما راست شود۔ باید که غم روزی را از دلِ خود بر دارید وبدو غم آخرت بخرید ودر اداے بندگی بکوشید که اصل در ہمه کارہا این است۔ دہم امیر علیه الرحمة فرمودند که ارادت چیست۔ جواب ارادت خواستِ حق تعالیٰ است وترکِ عادتِ ذمیم است ووفاے عہد است واداے امانت است وترکِ خیانت است ودیدنِ تقصیرِ خود است ونادیدنِ عملِ خود است ودایم الاوقات بذکرِ حق تعالیٰ مشغول باشید وہیچ کارے را بے نام او آغاز نه کنید تا شما را ازان کار

درقیامت شرمندگی نہ باشد۔ وچون خواہید کہ کارے آغاز کنید اولاً ببیند لشید بود ازان کار آغاز کنید ؎

سخن دانستہ گو چیزے کہ گوئی بدل دانستہ بہتر گو مگوئی
بمیدان فصاحت گو گرانی مران بس گرم تا در سر ندانی

و در فرمانہاے خداے تعالیٰ متواضع باشید وہر کجا باشید دست از طلب علم وعمل دور مدارید واگر شمارا از دریاے آب وآتش باید گذشتن بگذرید وعلم وعمل بدست آرید ؎

در بادیۂ علم دویدن چہ خوش است وز عالم دین سخن شنیدن چہ خوش است
صد بار باتفاق بادل گفتم از صحبت نا اہل بریدن چہ خوش است

و در احوال امر معروف ونہی منکر بجا آرید ودائم منکرِ نامشروع وبدعت باشید واین آیۃ یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا قُوْا اَنْفُسَکُمْ نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اندیشہ کنید تا در قیامت در نمانید۔ وآوردہ اند کہ فضیل عباس رحمۃ اللہ علیہ می گوید کہ روزے ہواے سرد بود۔ کہ عبد العلام با جامۂ تنگ استادہ بود وعرق از جبین مبارکش می ریخت۔ فضیل می گوید پرسیدم کہ اے شیخ بزرگوار این عرق شما از چیست۔ گفت ازان است کہ روزے درین جا نہی منکرے بود ومی توانستم کہ منع آن بکنم نکردم۔ مرا این اضطراب ازان است کہ من بقیامت ازین گناہ بچہ نوع خلاص یابم وتدبیر این کار چگونہ سازم۔ اکنون شما با خود اندیشہ بکنید کہ از شما ہر روز چہ قدر امر معروف صادر می شود ہم در خود وہم در حق دیگرے ؎

اے ہر نفسے صد گنہ از من دیدہ وانگہ پردۂ من بکرم ندریدہ

اے من بترم انچہ ہر چہ لیعالم بتر ہست　　　　اے لطف تو از من بتر آمر زیدہ

و دیگر آنکہ اعمال خود را بر محک شریعت حضرت محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم می باید زد۔ اگر نیک آید قبول کنند و اگر نے رد کنند ترازو گر نداری ترا از ان رہ نہ تد ہر کس بکیک تدحے بیا لائد تو پنداری کہ زر دارد۔ و اصل در ہمہ کارہا نگاہداشت شریعت ہست و رحدودے کہ حضرت باری تعالیٰ فرمودہ ہست اما عاقل می باید کہ با خود اندیشہ بکند کہ حدے کہ درمیان بندگان ہست و چندین وعید نازل شدہ ہست۔ پس حدے کہ درمیان بندہ و خدای تعالیٰ باشد و آن حدود در زمان باشد و در مکان بود و در نظر بود و در گفت و شنود بود در رفتن و آمدن بود و در خوردن و آشامیدن بود۔ و درین کارہا رعایت می باید کرد کہ جاے علم ہست و فرصت را غنیمت باید شمرد و کارے کہ سبب نجات بود می باید کرد ؎

دلا امروز کارے کن کہ فریادت رسید فردا　　　نہ باشی غافل چیزے کہ از شورش دہد سر را
بخوان از علم دین چیزے کہ عالم بہتر از جاہل　　　ببین از راہ حق رہ ہے کہ بینا بہ ز نابینا
دلا امروز کارے کن کہ کارت می شود آنجا　　　نباشی غافل کارے کہ دشوارت شود آنجا

دیگر آنکہ روے بہ کسب آرید و روزی را از کسب حلال حاصل سازید بطریق عفاف و کفاف نہ از برائے لاف و اسراف و رودے نفقہ آرید بر وجہ شرع نہ بطریق اسراف و نہ بطریق بخل کہ میانہ اختیار باید کرد کہ قول حضرت رسالت ہست صلی اللہ علیہ وسلم کہ خَیْرُ الْاُمُوْرِ اَوْسَطُہَا و از وجہ حلال بخورید ؎

رہ بہ عقبیٰ زہر حلال بود　　　دل ہا نجا بود کہ مال بود

هرچه زینجا بری نگه دارند　　　　به قیامت همانت پیش آرند

دمی باید چیزے که بخوری از درزیدهٔ خود بخوری۔ ؎

خورد و پوش و بخشائے راحت رسان　　　　نگه می گذاری ز بهرِ کسان

نگه دار ولے اعتقاد بر آن مکن بلکہ اعتقاد بر خزانہ کرم او کن۔ و اگر خواب آید بمان مقدار بخوابید که طاعت شمارا قوت پیدا شود ولیکن بے یاد حق تعالیٰ به خواب نروی که حضرت رسالت چنین فرموده اند که نَوْمُ الْعَالِمِ خَیْرٌ مِّنْ عِبَادَةِ الْجَاهِلِ ؎

خواب بیدار لیست چون با دانش است　　　　وائے بیداری که با نادانش است

در حفظ حدود این قدر پسندیده است ۔ حفظ حدود روزه و این در سالے یکبار است بشرطیکه از وقت صبح تا شبانگاه از خوردن و آشامیدن با حلال خود نزدیک گردیدن برد جه مشروع و این نگاهداشت ظاهر روزه است ۔ اما نگاهداشت باطن روزه آن ست که چشم خود را از حرام دیدن نگاهدارد و گوش خود را از حرام شنیدن نگاهدارد و دست خود را از حرام گرفتن نگاهدارد و پائے خود را از حرام رفتن نگاهدارد و اینها نگاه داشتِ باطن روزه است ۔ و حقیقتِ روزه آن است که دلِ خود را از کبر و حسد و طمع و ریا و نفاق و کینه و عجب در جمیع احوال پاک دارد و خاصةً در وقتِ روزه داشتن ۔ ؎

کبر و حسد و بخل و نفاق و کینه　　　　اوصافِ بشر طبیعتِ دیرینه

هرگز به مقام هیچ مردے نه رسی　　　　تا زین همه پاک نه داری سینه

و دیگر می باید که در دادن زکوٰة سعی بلیغ نمائی ۔ که یکے از حفظ حدود آنیست که

حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ ہر کہ زکوٰۃ مال نہ دہد نماز و روزہ و حج و جہاد وی در ہیچ کار وے مقبول نہ گردد۔ و دیگر فرمودہ اند کہ بخیل دور ہست از رحمت خدائے تعالیٰ و دور ہست از دلہاے بندگان و دور ہست از بہشت و نزدیک ہست بہ دوزخ۔ و سخاوت نزدیک ہست بہ رحمت خداے تعالیٰ و نزدیک ہست بہ دلہاے بندگان و دور ہست از دوزخ و دیگر بدانید کہ دین آدمی را ہیچ چیز چنان بہ اصلاح نہ می آرد کہ خلق نیکو و جوانمردی ـــ و حضرت امیر کلال علیہ الرحمہ می فرمودند و می گفتند کہ ختم کار ما و یاران ما بر داشت این وصیتہا باشد۔ و اکثر مشائخ ماتقدم مر مریدان خود را چنین فرمودہ اند و ایشان بجائے می آوردند و من نیز امید می دارم کہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ توفیق را رفیقِ یاران ما گرداند۔ و باز حضرت امیر علیہ الرحمہ می فرمودہ اند کہ اے یارانِ من مردمان از وصول بدان سبب دور می مانند کہ وصولِ راہِ آخرت را فروگذاشتہ اند و بہ حیلہ ہاے دون فارغ شدہ اند و لے صوفی می باید کہ اعتقادِ خود را در معرفتِ باری تعالیٰ درست دارد و از ضلالت و بدعت دور باشد و ہر حرفے را دلیلے و برہانے آمادہ دارد۔ و وقتے کہ وے را حاجت آید از عہدۂ آن بقدر وسع و امکان بیرون آید۔ و اے یاران ہیچ چیزے زشت تر از ان نیست کہ شما را سخن از مذہب بپرسند و شما ندانید۔ و این دلیل غفلتِ شما ہست۔ از برائے آنکہ ہر چہ دیگران را غیب ہست این طائفہ را کشف ہست۔ و آنچہ از معرفت دیگران مقصود ہست ایشان را از حق تعالیٰ موجود ہست۔ چرا کہ اگر دیگران اہلِ استدلال اند این طائفہ اہلِ وصال! از چہ قیاس باشد مقابلہ این طائفہ را بہ آن طائفہ۔ و بدانید اے یاران کہ در

ہیچ عمرے نیست کہ حضرت جلال خداوند سبحانہٗ وتعالیٰ درمیان این طائفہ دوستی از دوستان خود را پیدا می گرداند کہ بہ برکت از خدائے تعالیٰ ہمہ را از نکبات نگاہ میدارد و زنہار اے یاران شما طالب این چنین مرد باشید کہ تا دولت ہر دو جہان شمارا باشد۔ می باید کہ خدمت علمار را ملازمت وتقریب بہ الیشان بکنید از برائے الیشان کہ چراغ این امت محمدؐ اند علیہ الصلوٰۃ والسلام و وارثان حضرتِ رسالت اند۔ چراکہ حضرت رسول علیہ السلام در حق الیشان این فرمودہ اند اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَۃُ الْاَنْبِیَاءِ ۔ وزنہار اے یاران دوستیِ علم وعلما را از دل خود بیرون مکنید تا از رستگاران ہر دو سرا باشید۔ از برائے آنکہ حضرت نبی علیہ السلام این چنین در حق این طائفہ فرمودہ اند۔ مَنْ اَحَبَّ الْعِلْمَ وَالْعُلَمَاءَ لَمْ تُکْسِبْ خَطِیْئَۃً حَیَاتِہٖ ۔ ؎

زدانائی دمے ارز د جہانے ۔۔۔ نیرز د صد سر نادان بہ نانے

مگو کز صحبت دانا زیان ہست ۔۔۔ دگر یابی ز عمرت حاصل آن ہست

دران کن جہد تا دانش پذیری ۔۔۔ نکو باشی اگر دانا بہ میری

وبا اہلِ دنیا صحبت مدارید واز جاہلان دُور بگریزید ؎

بیراز جاہل ارچہ خویش باشد ۔۔۔ کہ رنج او ز راحت بیش باشد

یدان صحبت نادان آدمی را از حق تعالیٰ دُور می اندازد ۔ دمی باید کہ در مجلس سماع یعنی رقاصان حاضر نہ شوید و بہ الیشان منشینید کہ صحبت این طائفہ دل رامی میرانند از برائے آنکہ این طائفہ را حال کمی باشد ۔ وصاحب حال آن را می گویند کہ اگر در

حالت سماع کار در و بجلا نند اد را خبر نه باشد و چون این چنین واقع باشد اورا صاحب حال می توان گفت ۔ ؎

سماع آسان بود مر صوفی گرم
چو آتش ہست جوشیدن چه کار است

واز رخصتها دور باشید تا می توانید به عزیمت عمل کنید۔ و به رخصت عمل کردن کار ضعیفان است۔ واگر زیاده ازین می طلبید در رضا باد قطب العارفین برہان المحققین و مرشد السالکین خواجه عبدالخالق غجدوانی رحمۃ اللہ علیہ نظر کنید که رونده راه را ہمیں قدر کفایت می باشد۔ چنانچه فرموده اند لِلْعَاقِلِ يَكْفِيَهُ الْاِشَارَةُ۔ ع

تو مردی زیرکی اے جان ترا یک حرف بس باشد

؎ ازین به نصیحت نه گوید کسے
وگر عاقلی یک اشارت بس است

وچون امیر این وصیتها بکردند در حالتے که اکثر اصحاب ایشان حاضر بودند واکثر ایشان به مقتدائے رسیده بودند۔ وحضرت امیر را چهار پسر بودند ہمچون خلفائے اربعه فرزند کلان خود را امیر برہان نام کرده بودند۔ ایشان را به خواجه بہاء الدین سفارش نموده بودند۔ وفرزند دوم ایشان را امیر شاه نام بود۔ ایشان را به شیخ یادگار سفارش نموده بودند۔ وفرزند سوم را امیر حمزه نام بود وایشان را به مولانا عارف ده دیگرانی سفارش نموده بودند۔ فرزند چهارم ایشان را امیر عمر نام بود وایشان را به مولانا جمال الدین ده آسیائی سفارش نمودند۔ ؎

دلا یارے طلب کن گر توانی
چنان یارے که بر وے جان فشانی

چو یابی دوستے مخلص نگہ دار | بہ سستی دامنش از دست مگذار
ترا گر یافت شد مارا خبر کن | وگرنہ این حکایت مختصر کن

بعدازان حضرت امیر فرمودند کہ اے فرزندان کدام از شما خدمت را قبول می فرمایند و خدمت بندگانِ خدائے را عزوجل قبول خواہید کرد ۔ ہر چہار فرزند امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ اے بندہ گوار والے راہ نمائے راہِ یقین مارا طاقتِ این کار نیست ۔ اما ہر کہ این کار قبول می کند ما ہمہ خدمت گاریِ او می کنیم ۔ ؎

خدمت بجان کنیم اگر باشد قبول | اے دولت و سعادت ما گر قبول ہست

چون فرزندان این بگفتند حضرت امیر علیہ الرحمۃ سر بجیب مراقبہ فرو بردند و بعد از ساعتے سر برآوردند و اشارت بخدمت امیر حمزہ کردند علیہ الرحمۃ ۔ و چنین فرمودند کہ ارواحِ مشائخ علیہم الرحمۃ ہم اشارت با شما کردہ اند ۔ سید امیر حمزہ عذرش آوردند کہ اے مخدوم من طاقت این بار ندارم و خویشتن را قابلِ این کار نمی بینم ۔ حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ اے فرزند این معنی را در شما بدعت و دلیعت نہادہ اند ۔ اگر شما قبول کنید وگرنہ کنید انکار بہ اختیار نمی باشد ۔ آن زمان کہ وقت آید شمارا با خود اختیارے نمی ماند ۔ بعدازان حضرت امیرؒ فرمودند اختیارے نیست مارا کہ تو می گوئی کہ ہست ۔ ع

مایدستِ یار دادم اختیارِ خویش را

بعدازان حضرت امیر علیہ الرحمۃ اجازت و اشارت بہ الیشان کردند و آن زمان در زاویۂ خلوت درآمدند مدت سہ شبانہ روز ۔ و بعدازان سر برآوردند ۔ خدائے تعالیٰ را

حد بسیار گفتند۔ حضارِ مجلس سوال کردند کہ اے مخدوم درین سہ شبانہ روز سبب
نا بر آمدن چہ بود۔ حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ درین سہ شبانہ روز درین اندیشہ بودم
کہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ فردائے قیامت حالِ فقیر و حالِ یارانِ فقیر چہ خواہد شد ہاتفِ غیبی در گوش
ما این ندا فرمود کہ اے امیر کلال فردائے قیامت ما بر تو و یارانِ تو و دوستدارانِ تو و بر آن کسانے
کہ بمجلس مطبخ تو بر ایشان نشستہ باشد ما بر ہمہ ایشان رحمت کردیم ؎

شادم کہ زمن بر دل کس بارے نیست | کس را زمن و کارِ من آزارے نیست
گر نیک شمارند و اگر بد گویند | با نیک و بدم ہیچ کسے کارے نیست

و خدائے تعالیٰ بفضل و کرمِ خود رحمت خواہد کرد و از شما خواہد گذشت بمنہ و کرمہٖ۔
و ہمان روز بجوار رحمت حق خرامیدند و این واقعہ فی وقت الفجر الصادق فی
یوم الخمیس الثامن من شہر جمادی الاول سنہ اثنی وسبعین وسبعمائۃ
بودہ است۔ قالوا انا للہ و انا الیہ راجعون ؎

این مزرعہ را بیش کسان کاشتہ اند | ناکام گذشتند و بگذاشتہ اند
رفتند یگان یگان کنون میدروند | ہر نیک و بدی کہ در جہان کاشتہ اند

چون حضرت خواجہ بہاء الدین از خانۂ کعبہ آمدند حضرت مولانا عارف قاصدے بنزدیک
خواجہ بہاء الدین فرستادند کہ برید و خواجہ را بگوئید کہ ایشان برائے ما می آیند یا ما برائے
ایشان بردیم و از کلمات خواجہ چیزے بنزد ما بیارید تا بہ بینیم۔ چون قاصد بنزدیک خواجہ
آمدہ است خواجہ فرمودند کہ مارا حجابے نماندہ است چون قاصد این سخن بشنید ہیچ توقف نکرد

چون بادحرصر به نزدیک مولانا عارف الحق والدین آمده است و فرموده است که اے مخدوم من از زبان خواجه این سخن شنیدم۔ مولانا عارف فرمودند این شام آن دو اسپ که از ولایت عرب خواجه آورده اند آن هر دو اسپ را دزد می برد و در همسائگی خواجه پنهان می کند و صباح بگاه خواجه به نزدیک ما می آیند۔ چون شب در آمد این چنین حال واقع شده بود و چون سحر شد اخوند تجی بیامد و بخواجه عرض کرد که اسپ کشید که از برائے مولانا عارف می بردم که مصلحت باشیدن نیست و چون نزدیک مولانا عارف بیامدند می خواستیم که از برائے ایشان رویم ایشان این چنین فرمودند پس اسپانے که آنجا آورده اند کجا اند ؎

گہے در طائر اعلےٰ نشیتم　　　گہے بر پشت پائے خود نہ بینم

مولانا عارف فرمودند که اسپان در خانه فلان کس است آنکه همسایۂ خواجه بود بعد ازان حضرت مولانا فرمودند که اے خواجه بهاء الدین چون است که حضرت امیر علیه الرحمه نقل فرمودند از این دنیا شما غافل نشسته اید و محل آن که توقف نمایند خواجه و مولانا هر دو بیرون آمدند و خواجه به مولانا اسپے به پیش کشیدند که اولاً شما سوار شوید مولانا سوار نه شدند و فرمودند که هیچ توقف نه کنید که ما هم بقدم شما خواهیم آمد۔ چون روان شدند حضرت مولانا پیشتر از خواجه بهاء الدین به سوخاری رسیدند در محلے که جنازه حضرت امیر را بیرون آورده بودند مولانا فرمودند که اگر یک زمان توقف فرمایند خواجه بهاء الدین نیز به این دولت مشرف گردند۔ چون زمانے بگذشت خواجه هم حاضر گردیدند و بخاک سپارش نمودند مولانا عارف و خواجه بهاء الدین چنانکه وصیت حضرت امیر این بوده است ؎

در عالم خاک پاک باشیدم و رفت | صد دشمن و دوست بر تراشیدم و رفت
با نیک و بد زمانه ام کار بسے | دارند چنانکه داشت پاشیدم و رفت

نقل است کہ چون حضرت امیر کلال بجوار رحمت حق تعالی خرامیدند حضرت امیر حمزہ با خود اجازت و اشارت در ملازمان برادر خود بودند تا وقتیکہ ایشان در عالم حیات بودند بعد ازان همہ اصحاب جمع شدند حضرت امیر حمزہ را فرمودند کہ حضرت امیر بزرگ اجازت و اشارت بشما کردہ بودند و شما را بر در خدمت ملازمت می باید نمود۔ حضرت امیر حمزہ گفتند کہ اے یاران امشب ہر کس متوجہ بہ ارواح خواجگان بشوید تا بہ بینیم کہ چہ اجازت و اشارت می شود و چون اصحاب متوجہ شدند ازان میان چہار مرد معتمد القول چنین مشاہدہ می کنند کہ چہار گوسفند گرفتہ بہ مبارک بادی حضرت امیر حمزہ می آیند و چنین می گویند کہ ما را حضرت خواجہ کلان خواجہ عبدالخالق غجدوانی با جمیع خلفائے خود تا بہ حضرت سید امیر کلال رحمۃ اللہ تعالی علیہم اجمعین آمدند و می گویند کہ برخیزید و ہر یکے از شما گوسفندے گرفتہ بہ مبارک بادی امیر حمزہ بردید کہ بہ خدمت اخلاص کردیم و ہر مشائخ را نظر کلی بہ ایشان است ..... و چون این چہار مرد آمدند انچہ مشاہدہ کردہ اند تقریر کردند حضرت امیر حمزہ فرمودند کہ اگر راست باشد و این نوع ظاہر گردد ما نیز قبول کنیم۔ ایشان در ہمی مقالات بودند کہ این چہار کس با چہار گوسفند پیدا شدند بہ استعداد تمام و پیش حضرت امیر آمدند و نیاز مندی کردند۔ و چون این حال را مشاہدہ کردند ہمہ را الیقین شد کہ اجازت کلی بہ ایشان بودہ است و بعد ازان ہیچ کس را اشتباہی نماندہ بود۔ و بعد ازان ازین چہار کس سوال کردند کہ

منزلِ شما ہا در کجا است یکے فرمود کہ منزلِ من در خیرابات است۔ دیگرے گفت کہ منزلِ من درۂ آسیا است و آن دیگر گفت کہ منزلِ من در طوالیس است و آن دیگر فرمود کہ منزلِ من در خواجہ کلان است از ایشان پرسیدند کہ پس شما ہا چہ نوع جمع شدید گفتند کہ چون بنزدیک این قریہ رسیدیم ما یکدیگر را ہمین جا دیدیم و جمع یکدیگر جمع شدیم و از روان شدن یک دیگر خبر نہ داریم۔ این بود کہ بہ صحبتِ شما رسیدیم و بہ این دولت واصل گشتیم ؎

دولت ہمہ از خدائے بیچون آید — تا در حق ہر بندہ نظر چون آید
آن را کہ خدائے دولتے خواہد داد — ناگاہ ز سنگ خارا بیرون آید

بعد ازین واقعہ حضرت امیر بر درخدمت ملازم شدند۔ چنانکہ ہمہ عالمان و عارفان از صحبتِ ایشان بہرہ مندمی بودند و اگر ہر یکے از فرزندان حضرت امیر کلالؒ بہ اوصاف ہر یکے مشغول می گردیم ہر یکے را مجلدائے می باید و ہنوز منتہی نمی گردد و اما شمۂ از اوصاف ہر یکے و رفقائے از ایشان بیان کنیم بر سبیل اختصار کہ تا از حالِ ایشان مر اصحاب را معلوم باشد انشاء اللہ ؎

اجازت یافت از لطفِ الٰہی — گزین اسرار بگزین انچہ خواہی

نقل است کہ امیر برہان کہ فرزند کلان تر حضرت سید امیر کلالؒ بودند و ایشان را وظیفہ آن بود کہ ہرگز با خلق اختلاط نمی کردند و ایشان را الفتے با کسے نمی بود و دائم الوقت تنہای بودند ؎

ذوقِ عقبیٰ یافت با دنیا نیارامد بچشم — جان جمالش دید با عقبیٰ نیارامد بچشم

و حضرت امیر کلال علیہ الرحمہ بارہا در حق ایشان این تشریف می فرمودند کہ این فرزند برہانِ من است ؎

دلیانے کہ بینایان راہند | سریر سلطنت را پادشاہند
دو کون ار در نظر شان عوضہ دارند | نظر از جانب حق بر ندارند
نہادہ نام خود ہر یک گدا ے | دو عالم را زدہ بر پشت پاے

از کمالات فرزند دوم ایشان حضرت امیر شاہ علیہ الرحمۃ آنست کہ کسب حلال می کردند و بخدمتِ بندگانِ خداے تعالیٰ صرف می کردند.......... واز ہیچ احدے تصرف نمی کردند می فرمودند کہ ہر گرفتنی را باز دادنی است ؎

قناعت کن بنانِ خشکی خویش | چو کردی از بروت سفلہ پندیش

دوائم الاوقات ایشان در کفایت مہمات درویشان سعی بسیاری نمودند تا غایتی کہ اگر حاجتمندے حاجتِ خود را عرض می کردے بے تاخیر در مہمات او سعی کفایت می نمودند تا کفایت نمی شدے تسکین نہ بودے ؎

بکار افتادہ کار آموز می باش | بہر دل سوختہ دلسوز می باش
علاج دردمندان کن بہر درد | کہ ہر کس کو جراحت کرد بد کرد
چو مرہم خستہ را راحت رسان باش | بہ بختی چارۂ بے چارگان باش

این ہمہ سعی ایشان از براے رضاے حق سبحانہٗ و تعالیٰ می بود و منت بر جانِ خود می نہادند دوائم الوقت در دریافت دلہاے بندگانِ خداے تعالیٰ سعی می نمودند۔ کسب ایشان این بودہ کہ نمک آوردندے و یا نمک خلاے تعالیٰ را عز و جل خدمت کردندے بنابرین ہمہ کارہاے ایشان نمکین بودہ است ؎

اے آنکہ بخوبی و لطافت نمکی — بر برگ گلے تازہ لطافت نمکی

تو شیر ز لیستان ملاحت نمکی — بے غم بری از ردے نگارت نمکی

و از کمالات جد این فقیر سید امیر حمزہ علیہ الرحمہ یکے آن بود کہ ہرگز امیر بزرگ ایشان را بنام نہ خواندہ بودند بجہت آنکہ ایشان را نام والد خود کردہ بودند۔ از برائے این معنی دائم الاوقات ایشان را پدر می گفتند بجہت رعایت پدر خود و ایشان را بہ صیادی امر کردہ بودند۔ روزے از روزہا بہ نزدیک والد خود آمدہ بودند۔ گفتند کہ اے مخدوم در دام ما ہیچ صیدے نمی درآید سبب چیست۔ حضرت امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ اگر شما ما باید کہ ہمہ جانوران در دام شما درآیند و چون پروانہ گرد سر شما جانہائے خود فدا سازند در ہر کارے غافل نباید بود کہ تا ہمہ وحوش و طیور بدام شما درآیند۔ و چون بہ این امور اقدام نمودند ہمان مقدار صید بدام ایشان آمدے کہ آنرا نہایت نہ بود۔ ہمہ بندگان خدائے را عز و جل بہ ہمین صید و صیادی خدمت کردندے و از ہمہ زیادت آمدے و ہر جانورے کہ ہمان را یا لیستے ہمان جانور بدام گرفتار شدے۔ آرے ہر کہ کار خدائے را عز و جل چنان بکند کہ خدائے تعالیٰ بخواہد۔ خدائے تعالیٰ ہم کارہائے او چنان کند کہ او بخواہد ؎

ترا گر بر دو گیتی بر گزیدست — ہم آخر بہر کارے آفریدست

ز تو جز بندگی کردن نہ شاید — کز و ہم جز خداوندی نہ شاید

حدیث دوزخ و جنت رہا کن — پرستش خاص از بہر خدا کن

نقل است کہ روزے مولانا شمس الدین خلیفہ کہ یکے از خلفائے حضرت امیر کلال اند

علیہ الرحمۃ در قریہ تمراق بودند کہ یکے از قریہ بخارا است و در اثنائے معرفت خود چنین فرمودند کہ درین زمانہ کسانے ہستند کہ ہر جا باشید و در ہر کارکہ باشید و ہر چند دور باشید بمجرد توجہ کردن بآں ایشان حاضر شوند و آں حضرت امیر حمزہ اند علیہ الرحمۃ شیخ زادۂ این دعا گو اند جماعتے از ہم سخنان گفتند کہ این دعوی را معنی بخواہم و در ہمان زمان حضرت مولانا فرمودند کہ یا امیر حمزہ۔ سہ بار ہمچنین بگفتند بار سیوم ہم تمام نہ گفتہ بودند کہ حضرت امیر حمزہ لبیک گفتند و آمدند و فرمودند کہ اے مولانا ہمان یکبار رسیدہ نہ بود کہ سہ بار فرمودید۔ و چون اصحاب و ارباب آن جماعت ممتحنان این حال را مشاہدہ کردند بکمال حال ایشان حرفت شدند۔ و حضرت امیر حمزہ دامن مبارک خود را در میان زدہ بودند و یکے تیشہ در میان غلانیدہ حضرت مولانا فرمودند کہ اے مخدوم شما کجا بودید و بچہ کار مشغول بودید حضرت امیر فرمودند کہ ما بدان طرف کوراکہ بہ صیادی مشغول بودیم کہ ناگاہ حضرت خداوند تعالیٰ آواز شما را بہ سمع ما رسانید و ما خود را در پیش شما می بینم۔ آرے ایشان اہل نظر اند ہمچون کبریت احمر کہ اگر بہ مس وجود شما می رسد زر خالص می گردد۔ البتہ کارے بکنید و خویشتن را بہ صحبت اہل اللہ جائے سازید کہ فائدہ وجود شما باشد۔ ع

دل ہر چہ یافت از نظر رحمت تو یافت

نقل است کہ روزے حضرت امیر حمزہ را در خانہ ہیچ چیزے نہ بودہ و جماعتے انبوہ از اطراف بدیدن ایشان آمدہ بودند از جہت خاطر مبارک امیر پریشان شد۔ از برائے آنکہ روز بیگاہ بود ع

زحمت بود درویش را آنگہ چو مہمان در رسد

واز غایت بے حضوری بسوے خانہ روان شدند می بینند کہ اہل خانۂ ایشان نماز می کنند و
وچون از نماز فارغ شدند حضرت امیر را مقبوض یافتند وگفتند کہ یا امیر چرا تیرہ اید۔ ایشان
فرمودند کہ جمعے مہمانان آمدہ اند وما در فکر ما حضر ایشانم۔ حرم ایشان فرمودند کہ اے امیر خدمت
درون خانہ را ما قبول کردہ ایم وخدمت بیرون خانہ را شما قبول کردہ اید اقدام نمایند ؎

عیسیٰ نفسے دمے بیا رام　　شوریدہ مباش ہمچو ایام
بسیار دویدۂ درین کوے　　آخر چہ شنیدۂ فرد گوے
این بادیہ را کجاست منزل　　کین رفتن وآمدن چہ حاصل

وچون امیر بیرون رفتند وساعتے توقف کردند باز متجسس خانہ آمدند دیدند کہ نان وآش
وگوشت بسیار ریختہ اند وایشان برجائے نماز سجدہ کردند مر خداے را عز وجل مناجات می کردند
وچون سر از سجدہ برآوردند حضرت امیر خواستند کہ از ایشان سوال کنند آن صالحہ این عبارت
درمیان آوردکہ اے امیر امت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را امتانے می باشند کہ بسبب
درستی ومتابعت او بجاے می رسد کہ اگر مریم نمی شوند ولے صفات مریمی ایشان را حاصل می شود ؎

کہ چندین پردہ ہا از بہر ساز ست　　خدارا در دل ہر بندہ راز ست
ازان روید گل وخار اندرین باغ　　کہ ہم طوطیش می باید وہم زاغ
اگر بینی بد ونیکی مزن دم　　کہ ہم ابلیس می باید ہم آدم

واین قصہ ہم در کلام حق تعالیٰ مذکور ست ومشہور ست۔ چون آن خادمۃ الفقراء والمساکین
این عبارت درمیان آوردند سید امیر حمزہؒ فرمودند کہ از ہمان زمان حق سبحانہ وتعالیٰ غم روزی

را از من بر داشت ؎

از لطف تو ہیچ بندہ نومید نہ شد | مقبول تو جز مقبل جاوید نہ شد
مہرت بکدام ذرہ پیوست دمے | کان ذرہ بہ از ہزار خورشید نہ شد

و ہر آئینہ ہر کہ کار خود را بخدائے تفویض می کند بیشک ہمہ کار و بار او را خدائے تعالےٰ کفایت می کند چنانکہ مشہور ہست و معروف کہ بکوشیدن روزی زیادہ نمی شود و امکان زیادہ شدن ہم نیست و بارہا حضرت امیر حمزہ می فرمودند این حدیث حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم را کہ مَنْ کَانَ لِلّٰہِ کَانَ اللّٰہُ لَہٗ۔ ؎

زرا ہے بیخبری گفت بوالفضولے دی | مرا چہ دید کہ جز میل در وفا نبود
چہ گفت گفت کہ چون روزگار می گذرد | ترا کہ وجہ معاشی ز ہیچ جا نبود
جواب دادم و گفتم کہ این بپرس از من | ازان مپرس کہ او بندۂ خدا نبود
ترا کہ خدمت مخلوق می کنی نان ہست | مرا کہ خدمت خالق کنم جزا نبود

و کسے کہ او را خدائے تعالیٰ بہ بندگی قبول فرماید ہمہ دنیا و آنچہ در دنیا ہست در جنب این معنی گم می کند۔ و ہر کہ خدمت خدائے را چنان کند کہ خودی را از میان بردارد حق سبحانہ و تعالےٰ ہمہ چیز ہا را طفیل او می گرداند۔ ؎

ہر بادہ کہ از حضرت اللہ دہند | بے منت ساقی بہ سحرگاہ دہند
خواہی کہ کمال معرفت دریابی | از خود بگذر تا بخدا راہ دہند

نقل ہست کہ روزے از اکابر بخارا جماعتے از اکابر و دانگی بزیارت حضرت امیر حمزہ

علیہ الرحمہ آمدہ بودند ہر یکے از خاطر خود چیزے مشخص کردہ بودند کہ اگر امیر حمزہ را دلایتے باشد مارا ماہی بریان و گوشت بریان و برنج در پیش ما حاضر سازند۔ حضرت خواجہ محمد پارسا ہم درانجا حاضر بودند و خاوندشاہ و ابوالقاسم و مولانا جلال الدین دایکتوی فرمودہ کہ ما را گرنج بریان می باید خواجہ محمد پارسا فرمودند کہ اے عزیزان دل خود را ازینہا پاک دارید وازین نیت درگذرید کہ نیک نمی باشد ایشان درنہ گذشتند و چون بحضرت امیر حمزہ رسیدند درمنزل ایشان قرار گرفتند حضرت امیر حمزہ ماہی بسیار و گرنج پختہ بہ پیش اکابر حاضر آوردند و در پیش ہر یکے طبقے بنہادند خواجہ پارسا فرمودند کہ اے برادر کہ شما ازین بخورید کہ لقمۂ شما در راہ راست ہست۔ بعدازان حضرت امیر حمزہ گوسفندے در نظر اکابر آوردند و خواجہ محمد پارسا را فرمودند کہ اے برادر شما خاوندشاہ را بفرمائید و مولانا جلال الدین رابگوئید کہ تا بجہت خود بریان سازند کہ ما بریان کردن و پختن نمی دانم و چون این حال را مشاہدہ کردند ہمہ خجل گشتند۔ و چون آن ماہی را بخوردند ہمہ را دراندرون دردے پیدا شد چنانکہ بے تحمل گشتند۔ و خواجہ پارسا از امیر سوال کردند کہ احوال این مردمان باین نوع گشتہ ہست۔ حضرت امیر فرمودند کہ چون ایا دست انچہ میان تو و ماست ؎

چونکہ آباد شد ہست انچہ میان تو و ماست — گر ہمہ عالم فانی کہ خراب ہست رواست

بعدازان خواجہ پارسا فرمودند کہ ؎

آنچہ از کرم تو من گدا می خواہم — افزون ز ہزار بادشا می خواہم

ہر کس بہ در تو حاجتے می خواہد — من آمدہ ام از تو ترا می خواہم

این جماعت نزدیک آمدند که در معرض تلف افتادند بہ کرم عمیم خود ازین جماعت این گناہ را درگزرانید ۔ بعد ازان حضرت امیر فرمودند ۔ ؎

طمع در جملہ بستی پا ے بستی　　چو دست از جملہ شستی راہ رستی

ہمیشہ نیک خواہ دوستان باش　　بہ نیکی کوش وانگہ در امان باش

چو بد خواہی بکس از غم بکاہی　　بہر کس نیک خواہ از نیک خواہی

بعد ازان حضرت امیر فرمودند کہ ہر کہ دوستی فقرا می کند وازالیشان غیر رضاے حق تعالی چیزے دیگر می خواہند ہمان چیز را خداے تعالی بلاے او می گرداند تا بعد ازین مانند این کار نہ کنند و درویشان را نہ رنجانند ۔ ولیکن تا ما داسے کہ بریانی نمی پزند در نمی گذریم ۔ بعد ازان خواجہ پارسا فرمودند کہ اکنون برخیزید و بہ بریان پختن مشغول شوید کہ خاطر الیشان ہم چنین می خواہد ۔ خاوندشاہ در خاطر گذرانیدند کہ اینجا ر دستا است ۔ واستعداد بریان پختن حاصل نمی شود ۔ حضرت امیر در آمدند و فرمودند کہ اے برادر ؎

عقل امسال بار بایستے　　فکر را نیز راہ بایستے

ولے ازین کار شمارا چارہ نیست ۔ مشغول می باید شد ۔ بعد ازان خاوندشاہ عاجز گشتند وگفتند کہ اے مخدوم دیگر باین مانند کار نہ کنیم و توبہ کردیم شما عفو فرمائید حضرت امیر فرمودند

سوے درویشان بیائی سست سست　　تا نہ گویند انچہ در رگہاے تست

بعد ازان حضرت امیر فاتحہ بخواندند و در ہمان ساعت ازان بے حضوری خلاص یافتند دہم امیر فرمودند اے برادران در ہمچنین محلہا درویشان را بہ امتحان مرنجانید تا نہ رنجید

واگرچہ اینجا لو آمدہ ما را مرنج و مرنجان سہ

مرنجان و مخواہش عذر از لیس | کہ بدکاری بود آزردن کس
برنجانیدن کس ہست آسان | بدست آوردنش بود از ان سان
سنان صبر بر دردلیش کم زن | چو مرہم می لنسازی نیش کم زن

ازبراے آنکہ شاید کہ درولیش را خاطر بہ جاے دیگر باشد وبہ آن امور اقدام نتواند نمود۔ وبہ این سبب شما بے اعتقاد شوید۔ وبے اعتقادی درحق درولیشان علامتِ بدبخت است وزنہار درحق درولیشان بے اعتقاد مباشید وبرکارہاے الیشان اعتراض مکنید مگر نامشروعے باشد کہ درکوشش شرع اورا حجتے وبرہانے باشد۔ بعدازان اگر اعتراض کنی شاید بل تہمت برخودنہی بہتر باشد کہ برحال الیشان اعتراض کنی سہ

انچہ برطبع تو نیاید راست | چون ندانستۂ مگو کہ خطا ہست

باشد کہ درضمن آن کار وے چیزے باشد کہ بظاہر معلوم شما نہ باشد۔

نقل است کہ روزے جماعتے از مریدان حضرت امیر حمزہ علیہ الرحمہ بہ سفرے رفتہ بودند بہ جہتِ تجارت۔ دزدان بیامدند والیشان را غارت کردند۔ آن جماعت بہ حضرت امیر متوجہ شدند وچون ساعتے بگذشت آن دزدان بیامدند وہمہ چیزہاے الیشان بیاوردند وبالیشان تسلیم نمودند وازین جماعت پرسیدند کہ شمارا شیخے ومرشدے ہست۔ آن جماعت فرمودند کہ آرے ہست۔ آن دزدان گفتند کہ شیخ شمارا صورت چنین وچنان است۔ آن مریدان گفتند ہست۔ آن دزدان گفتند کہ شما گواہ باشید کہ ماہمہ

به شیخ شما بیعت کرده ایم و ما همه مریدانِ ایشان شده ایم۔ و ازین کار توبه کرده ایم۔
شما نیز سلامت بروید۔ شما را برادر خود خوانده ایم۔ و چون ایشان ازان سفر مراجعت نمودند
به حضرت امیر حمزه آمدند۔ ایشان پرسیدند که شما را دزدان در راه تشویش نه داده باشند۔
ایشان گفتند که اے مخدوم و قتے که همتِ عالی شما با ما باشد هیچ دزدے و بے بلکه بر ما نظر نمی تواند کرد

چه غم دیوارِ امت را که باشد چون تو پشتیبان چه باک از موجِ بحر آن را که باشد نوح کشتیبان

حضرت امیر فرمودند که آن دزدان همه توبه کردند و از معتقدانِ اینخانه دان شدند۔
نقل است که جماعتے از مریدان حضرت امیر حمزه علیه الرحمه به سفرے رفته بودند و بر لب دریائے
رسیده در کشتی در آمدند و چون به میانه رسیدند که ناگاه بادِ مخالف پیدا شد نزدیک آمد که
کشتی غرق شود۔ ناگاه این مردمان توجه به حضرت امیر کردند و پارهٔ صابون نذر امیر کردند
در همان زمان باد ساکت شد و کشتی به کناره رسید و مردم بسلامت از دریا بیرون آمدند
چون آن مردمان بازگشتند و به بخارا رسیدند و به حضرت امیر علیه الرحمه آمدند آنچه گفته
بودند همه را نیاورده بودند حضرت امیر دستِ مبارک خود را کشاده باین مردم نمودند و گفتند
اے یاران ما معفت نمی خواهیم شما یان ببینید که هنوز سختیهاے طناب از کتفِ ما نه رفته است
آن جماعت برخاستند و آنچه گفته بودند به تمام و کمال بیاوردند و توبه کردند۔ بعد ازان حضرت
امیر فرمودند که ؎

.... چو یارے فتادی نگه دار پائے
فرشته است دستِ دعا نگه دار که یک بار دیگر نه لغزد ز جائے

مرو با سر رشتہ یار دگر   مبادا کہ دیگر کند رشتہ سر......
از انجملہ دامن بیفشاند و گفت   حق از بہر باطل نشاید نہفت

بعدازان حضرت امیر فرمودند کہ اے عزیزان مارا مقصود آن ست کہ فردائے قیامت
شما را در قبیلۂ بدفعلان نہ برانگیزانند واز دروغ گویان نہ گردانند۔

نقل ست کہ روزے از مریدان سید امیر حمزہ علیہ الرحمۃ بہ سفر رفتہ بودند و درمیان
کوہسار فرود آمدند۔ مرکبان و یکے غلام ایشان را دزدان بردند و ہرچند طلبیدند نیافتند
فی الحال متوجہ بہ امیر حمزہ شدند و پارہ از گریخ نذر امیر کردند۔ چون ساعتے بگذشت
ہمہ را بیافتند مرکب مرکب را با بارنیافتند۔ چون بحصار رسیدند در کاروان سرائے
قرار گرفتند و امید منقطع کردند۔ چون شب شد در دشت درآمد۔ چون پارہ از شب
بگذشت آواز مرکب بگوش ایشان درآمد و چون برخاستند دیدند کہ مرکب سلامت
با بار آمدہ است و ہیچ چیز از وے غایب نہ شدہ۔ چون بدر کاروان سرائے رسیدند،
دیدند کہ سرائے بان گریان شدہ است۔ ازو پرسیدند کہ سبب گریہ چیست سرائے بان گفت
چنین مردے رسید و دست بردر زد فی الحال کشادہ گردید من بر ایشان سلام کردم
مرا جواب دادند و گفتند زنہار باکس مگو۔ و نان ہائی بود بردر کاروان سرائے او نیز
تقریر می کرد کہ چنین مردے خوش قدے بہ این نوع و بہ این صفت بیامدند من نیز دیدہ
بودم۔ آن مریدان گفتند کہ بہ این صفت کہ شما می گوئید ایشان حضرت امیر حمزہ اند۔
کہ شیخ مایند و ما بیعت بہ ایشان داریم۔ و چون از انجا بازگشتند یکاروان سرائے

رسیدند۔ سراے بان ونان بہ الیشان آمدند وحضرت امیر را دریافتند وبعیت بہ امیر کردند وچون آن نذرہا کہ بودند بہ نزدیک امیر بنہادند امیر علیہ الرحمۃ فرمودند کہ یک شبانہ روز پادربانی الیشان کردہ ایم تا این فرد مارا دادہ اند وما مردبان مفت خوارہ نہ ایم۔ مارا مفت نمی دہند۔ وہم حضرت امیر می فرمودند کہ از شریعت بہ رخصت عمل کنند اورا بہ بازار برند وبفروشند کہ از وے ہیچ کارے نیاید ؎

تا بر درِ مصطفےٰ نیائی ہرگز بہ درِ صفا نیائی

وامثال این بسیار گفتہ اند اگر بہ شرح آن مشغول می شوم بہ طول می انجامد۔

نقل است کہ روزے مردے پریشان کارے بحضرت امیر علیہ الرحمۃ بعیت کردہ بود۔ بعد از مدتے آن مرد خواست کہ بہ آن کار نامشروع اشتغال نماید ناگاہ آوازے شنود کہ ہی بر این کار دست مکن۔ وچون برخاست ہر چند تفحص کرد ہیچ کس را نیافت وباز بہمان کار نامشروع خواست کہ عمل نماید باز بہمان صفت آوازے شنید کہ اگر بر این نامشروع دست می کنی الم بیابی۔ برخاست ہر چند احتیاط کرد ہیچ ذاتے را نیافت۔ با خود اندیشہ کرد کہ نہ کنم۔ وچون ساعتے بگذشت باز ہمان کار نامشروع شروع نمود۔ بعد از ان آواز پیدا شدہ دستے پیدا شد و بر گردن او چنان زد کہ آن مرد مدت سہ ماہ صاحب فراش گشتہ بود۔ وحال آنکہ این مرد در کرمینہ بود وحضرت امیر در بخارا۔ چون صحت یافت بحضرت امیر آمد۔ حضرت امیر فرمودند کہ اگر بہ این مابعد کاری کردے ہلاک می گشتے ؎

میان بخدمت شرعش زجان ودل دربند بدولتش مگر از دوزخت نجات بود

نقل است کہ روزے حضرت سید امیر حمزہ علیہ الرحمۃ در موضع سماسی بودند بجماعتے از سالکان و ساکنانِ آن دیار در نظر امیر جمع شدہ بودند و حضرت امیر علیہ الرحمۃ بمعرفت مشغول بودند۔ دران میان معرفت حضرت امیر یکی غضب کردند و بسر عصاے خود اشارتے فرمودند حاضران ازین غضب تعجب کردند۔ حضرت امیر فرمودند کہ اے یاران یکے از نسبت ما دران دیار گرگ دیوانہ می خواست کہ بگیرد او را نہ گذاشتم و کشتم بعنایت پروردگار خود۔ یکے از مردمان بے اعتقاد دران میان بود گفت کہ زہے مجال کارے کہ کسے در سماسی بخارا باشد و سخن از سوخارے بگوید۔ امیر فرمودند ؎

از پئے صاحب نظران است کار بے خبران را چہ غم روزگار

دہمین کہ این شخص در خاطر خود این سخن را گذرانید فی الحال شکم او آماسید و نزدیک بہ ہلاکت رسید ؎

این سخن با دلت نہ با قالب وین سخن با سرت نہ با دستار

و چون آن بے اعتبار بر سر حرف خود برسید دانست کہ بد گفتہ ام کہ اولیائے خدائے تعالیٰ ازین حال خالی نہ باشند و گفت کہ مرا بہ نزدیک سید امیر حمزہ ببرید حضرت امیر حمزہ در مراقبہ بودند سر برآوردند و گفتند ؎

دل نگہ دارید اے بے حاصلان در حضور حضرت صاحبدلان

ہان اے نادان بدانکہ دانندت بد می کنی و بلطف می خوانندت

در دے زمین...... تری تا زیر زمین روے نگردانندت

اے نادان دانستہ وآگاہ باش کہ خدائے عزوجل را بندگانے باشند کہ از شرق تا بغرب عالم بہ یک چشم زدن سیر می کنند تو چہ گمان می بری کہ این بساط خالی است۔ اکنون تو برو دیگے گوسفندے بمزار متبرک حضرت خواجہ محمد بابا سماسوی دعوتے بساز تا ازین بیماری خلاص یابی کہ ترا بروح ایشان حوالہ کردیم۔ ہمان زمان گوسفندے بیاورد۔ وچنانکہ فرمودہ بودند بکرد حق سبحانہ' وتعالیٰ ہمان زمانش صحت کرامت فرمود۔ ہمان روز بہ سوخارے آمدند وآن شخص ہم بہ ایشان آمدہ بود وآن قصۂ گرگ ہم چنان واقع بودہ کہ امیر فرمودہ بودند وہمان ساعت گرگ را کشتہ بودند۔ وچون آن مردآن حال را بدید توبہ کرد واز مردان راہِ حق تعالیٰ گردید

اے بے تو حرام زندگانی — خود بے تو کدام زندگانی

ہر زندگی کہ بے تو باشد — مرگیست بنام زندگانی

نقل است کہ روزے حضرت امیر حمزہ علیہ الرحمہ گذر ایشان بہ قشلاق عندا فتادہ بود کہ یکے از قریۂ بخارا است ومردمان آنجا از معتقدان ایشان بودند۔ چون خبر یافتند کہ حضرت امیر ازین رہ می گذرند ہمہ مردم بہ پیشوائی امیر علیہ الرحمہ بیرون آمدند بہ طمع آنکہ حضرت امیر فرود آیند کہ زمستان بودہ است۔ وہوا بغایت سرد بود۔ چون بنزدیک حضرت امیر رسیدند درخواست کردند کہ اگر حضرت فرود آیند غایت لطف خواہد بود۔ حضرت امیر فرمودند اگر ہیزم خشک یافت می شود فرود آئیم۔ واگر یافت نمی شود نمی فرود آئیم۔ آن مردمان فرمودند کہ ہیزم خشک یافت نمی شود بجز آنکہ بر سر مزار یک درخت توت خشک است۔

ولیکن ہیچ کس ازان درخت مجال ندارد کہ یکے دندان کاہِ آں ہم بگیرد۔ حضرت امیر فرمودند
کہ زود بروید وتمام شاخہاے وے را بشکنید کہ وے در بہار سبز می شود۔ چون اجازت
یافتند تمام شاخہاے وے را بشکستند و بیاوردند وآن درخت درہمان بہار
چنان سبز شد کہ گویا ہرگز خشک نبودہ است۔ بہ فرمان خداے عزوجل نیز ہم سبز ست سہ

درخت سبز داند قدر باران   تو خشکی قدر باران را چہ دانی

نقل است کہ وقتے ہم چنین واقع شدہ بود کہ مدت سہ شبانہ روز باران آمدہ بود وہنوز
می آمد وجماعتے از مردمان ہمان دیار ایشان بہ نزدیک حضرت آمدند والتماس کردند کہ اے
مخدوم سہ شبانہ روز است کہ باران می آید وہیچ ساکن نمی شود۔ اگر شما عنایت فرمائید
ودعا کنید باشد کہ بہ برکت شما باران ساکن شود ومارا الیقین است کہ دعاے شما نزدیک
خداے تعالیٰ رد نمی شود۔ حضرت امیر حمزہ علیہ الرحمہ فرمودند کہ اے عزیزان وقتیکہ وقت
ایستادن باران می شود خود بہ خود بخواہد ایستاد۔ آن مردمان فرمودند اے مخدوم
ما ہمہ مردمان فقرا وایم ودر تشویشیم اگر شما این عنایت بفرمائید ما ہمہ ازین تشویش
خلاص یابیم وچون بسے مبالغہ کردند حضرت امیر فرمودند مریکے خادم خود را کہ بیرون شو
وباران را بگو کہ تا ساکن شود۔ چون خادم بیرون شد ہوا یکشاد وروشن گشت بہ سہ

اے مقصد ہمت بلنداں   مقصودِ دل نیازمنداں

وہم چنین است ہر کہ کار خداے را عزوجل بظاہر وبباطن می کند او در خاطر دارد وہمچنانکہ
حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند من کان للہ کان اللہ لہٗ صدق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

نقل است کہ روزے حضرت امیر حمزہ علیہ الرحمۃ بیو ر می رفتند و چون بر کوہ بابائے دو غی رسیدند کہ بہ ناگاہ ابرے بغایت سہمگین از طرف قبلہ بیرون آمد چنانکہ ہوا تاریک شد و باران باریدن گرفت و رعد و برق جستن آغاز کرد و ہمہ مردمان درہم شدند کہ مگر قیامت خواہد شد ؎

سما بے ہوا شد و زنگاری گشت — اے دوست بیا و بگذ تلان ہرچہ گشت

گر عزم وفاداری اینک دل و جان — در عزم جفا داری اینک سر و طشت

و چون حضرت امیر دیدند کہ احوال مردمان دگرگون شد روے خود را بسوے قبلہ گردانیدند و بدعا مشغول شدند و بہ انگشت اشارت کردند ہمان زمان ابرہا دو پارہ شد بعضے بہ طرف شمال و بعضے بہ طرف جنوب رواں شد و ہوا بکشاد و روشن گشت۔ بعد ازاں حضرت امیر فرمودند کہ اے یاران کہ اگر شما می خواہید کہ ہمہ کار شما راست شود می باید کہ یک قدم بلکہ یک دم بے زمانِ خدائے تعالیٰ نباشید۔ و یک قدم از شریعتِ محمدی بیرون نہنید و ترکِ نفس و ہوا بکنید و رضائے خود را فروگذارید و رضائے حق تعالیٰ را طلب کنید تا دولتِ آخرت بیابید۔ چنانکہ در قرآن مذکور است قولہ تعالیٰ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى ؎

تا کم نہ شوی و کمتر از کمتر نہ شوی — در مجلس عاشقان تو محرم نہ شوی

تا رد شدۂ جملۂ عالم نہ شوی — اندر صف خاصان تو محرم نہ شوی

نقل است کہ روزے خواجہ محمد پارسا با جماعتے بدیدنِ حضرت امیر حمزہ آمدہ بودند و چون

شام در دشت درآمده خواجه را درخاطر آمد که اگر یکے از مریدان امیر بودے تا با وے صحبت داشتے چه خوش بودے و چون خواجه محمد را این درخاطر بگذشت حضرت امیر در زاویهٔ خلوت بودند مریکے خادم خود را فرمودند که زود بیرون شو محمد خواجه قشلاق غزاری را طلب کن. خادم بیرون رفت و سه بار محمد خواجه بگفت هنوز درخانه نه نشسته بود که محمد خواجه از در درآمدند و سلام کردند حضرت امیر فرمودند که اے خواجه در جماعت خانه خواجه محمد پارسا آمده اند بروید و با ایشان صحبت دارید و چون به نزدیک خواجه درآمدند خواجه فرمودند که شما از قشلاق عذرا چه وقت بیرون آمده اید محمد خواجه فرمودند که همین زمان بود که آواز آمد که اے محمد خواجه ترا امیر می طلبد و طلب می کند چون چشم خود را فراز کردم و بگشادم خویشتن را درین مقام می بینم. و چون خواجه این حال را مشاهده کردند به کمال حال ایشان معترف شدند تا بدانی که مریدان را و معتقدان این خاندان را این مقدار قرب و منزلت هست زنهار بے اعتقاد نباشی تا خود را در ورطهٔ هلاکت و ملالت نیندازی.

نقل هست که روزے مولانا کمال الدین یدرمیدانی رحمة الله علیه بدیدن حضرت امیر حمزه آمده بودند و ایشان را یکے فرزند بوده و آن فرزند شاه محمد نام بود با خود آورده بودند و چون در جماعت خانه حضرت امیر حمزه درآمدند پاے این فرزند بلغزید و بیفتاد در نشوے جماعت خانه. مولانا فرمودند زود برخیزید حضرت امیر فرمودند که اے مولانا این فرزند شما درخانه دان ما افتاده درخاندان درویشان افتادن مبارک می باشد و نشان نیک بختی هست.

آزاد بندۂ کہ قبول دلے شود　　خرم تنے کہ خاک رہ کاملے شود
تاچلہ ہر کہ در خط فرمان کاملے　　آرے ہمیں کہ ہمت او کاملے شود

و بعد ازاں کہ مولانا مزادات رسید ند خدمت شاہ محمد را ذوق آن شد کہ بزیارت خانہ کعبہ بروند و چون بہ ولایت ہری رسیدند ایشان را ملاقات بحضرت شیخ زین الدین خافی افتاد قدس اللہ سرہٗ و صید دل ایشان بہ کمند محبت شیخ گرفتار شد و مدتے بہ ملازمت حضرت شیخ می بودند و ہفت بار بطواف خانہ کعبہ رفتہ بودند و درین مدت چند بار حضرت شیخ فرمودند مر این شیخ شاہ را کہ اے شیخ شاہ شما را کہ خدا می باید شد و چند بار کار کہ خدائی ایشان بجائے رسیدہ بود کہ موقوف بہ خطبۂ نکاح ماندہ بود بے واسطہ آن کار برطرف گشت تا وقتے کہ شیخ شاہ را ذوق بخارا در افتاد از حضرت شیخ اجازت حاصل کردند و بہ بخارا آمدند و از نبیرہ ہاے امیر کلال کہ فرزند برہان بودند نسبت افتاد بہ ہمان نفس امیر علیہ الرحمۃ

نقل است کہ روزے یکے از مریدان حضرت امیر حمزہ را اشترے در لاے افتادہ بود ہر چند جہد کردند بیرون نہ توانستند آورد تا وقتے کہ عاجز گشتند و نزدیک آمد کہ شتر ہلاک شود۔ متوجہ بہ حضرت امیر علیہ الرحمۃ گشتند و زمانے در تفکر رفتہ کہ بناگاہ بے واسطہ شتر از لاے بیرون افتاد و آن زمان حضرت امیر در جماعت خانہ با جماعتے در معرفت بودند کہ بناگاہ بہ سر عصاے خود اشارتے حملہ کردند حاضران متحیر ماندند۔ حضرت امیر فرمودند کہ فلان کس را اشتر در لاے ماندہ بود بعنایت حق سبحانہٗ تعالیٰ آن را از لاے بیرون آوردیم۔ ہمان زمان تاریخ نوشتند و چون آن مرد آمد ہمان زمان این چنین واقع شدہ بود

اسرار ازل را نہ تو دانی و نہ من این حرف معمّا نہ تو خوانی و نہ من
باشد پس پردہ گفتگوے من و تو چون پردہ بیفتد نہ تو مانی و نہ من

نقل است کہ روزے حضرت سید امیر حمزہؒ را ذوق آن شد کہ بہ ولایت کرمینہ بروند قضاءً گذر بہ موضع طوالیس افتاد و یکے از معتقدان ایشان بر سر راہ پالیز کشتہ بود و پالیز را جوے می کشید کہ حضرت امیر رسیدند۔ چون حضرت امیر را دید بہ قدمہاے ایشان افتاد و عرض نمود کہ اے مخدوم من این فالیز را بہ آن نیت کاشتہ ام کہ خربزہ کہ برسد بہ حضرت شما ببرم واے کاش کہ خربزہ پختہ بودے تا بہ پیش شما آوردمے۔ امیر فرمودند کہ ما نقد را نسیہ نمی سازم می باید کہ تو درآئی و ازین خربزہ پختہ بیرون آری۔ آن مرد گفت کہ اے مخدوم این پالیز ہنوز بمہ میدارد خربزہ از کجا یافت شود۔ حضرت امیر فرمودند کہ ترا ہیچ چارہ نیست می باید کہ درآئی و خربزہ بیرون آری۔ آن مرد قدم بہ پالیز در نہاد و دید کہ بہ فرمانِ حق سبحانہٗ تعالیٰ ہمان مقدار خربزہ زرد شدہ بود کہ ہیچ نہایت نہ دارد حضرت امیر فرمودند کہ خربزہ ہا را بیرون آرید کہ ما را فرصت ایستادن نیست۔ آن مرد را تا مجالش بود خربزہ بیرون آورد و حضرت امیر علیہ الرحمہ و جماعتے کہ با ایشان بودند از ان خربزہ سیر گذرند و خربزہ ہمان نوع بجاے خود ایستادہ و آن مرد پالیزبان می گوید کہ ما مردمان فقیر احوال بودیم ہمانی نفس حضرت امیر ہمان مقدار برکت دیدیم کہ آن را غایت و نہایت نبود و ما نیز چنان خوش تب گشتیم کہ از طرف دنیا بدیگرے محتاج نہ ماندیم ؎

ہر جا قدوم اہل سعادت درون شود آید صفا و درد و کدورت برون شود

نقل است کہ روزے یکے شیخ بہ نزدیک حضرت امیر حمزہ آمد و از ایشان سوال کرد کہ چون است کہ در خاندان شما ہم خلوت نشستن نمی باشد۔ حضرت امیر علیہ الرحمہ فرمودند کہ خلوت را ہم صحبت می باید کہ تا بادی بہ نشینیم۔ آن عزیز فرمود کہ اے امیر ما اگر خلوت می نشینید من نیز با شما می نشینم۔ حضرت امیر فرمودند شما چہ نوع می نشینید۔ آن عزیز فرمود کہ یکے کوزہ آبے می در آریم و چہل مویز می گیریم و چہل روز بہ این آب و بہ این مویز اوقات می گذاریم۔ حضرت امیر فرمودند کہ خلوت خاندان ما نوع دیگر است۔ آن عزیز فرمود کہ خلوت شما بچہ نوع می باشد۔ حضرت امیر فرمودند کہ اولاً طہارت می سازیم و ہر روز یکے گوسفندے بہ تمام و کمال می خوریم و ہمان طہارت روز اول چہل روز نماز می کنیم و بطہارت دیگر احتیاج نمی باشد۔ آن مرد گفت کہ یارے دعویٰ را ببینم کہ معنی ہست یا نے۔ آن عزیز فرمود کہ ما ہم برین نوع می توانیم نشست۔ حضرت امیر فرمودند دو گوسفند مہیا می ساختہ باشند و بہ خلوت در آمدند دو گوسفند را بخوردند دو گوسفند دیگر بہ نزدیک آن شیخ بماندند۔ چون آن عزیز ربعے از آن گوسفند بخورد در شکم او چنان دردے پیدا شد کہ از خود بیخود گشت و بیہوش شد۔ چون بعد از زمانے بہوش آمد بعد ہمہ حضرت اعتقاد و توبہ کرد۔ و حضرت امیر بہمان صفت مدت ہفت شبانہ روز نشستہ بودند و آن شیخ و بعضے مردان ہمان دیار آمدند و از حضرت امیر درخواست کردند کہ بیرون آیند ہیچ کس را قوت این ملازمت نیست۔ بعد از آن حضرت فرمودند کہ اے یاران ما می خواستیم کہ یک چلہ برآریم شما ما را نہ گذاشتید و بہ درخواست تمام بیرون آمدند۔ و کمال ایشان را نہایت نبودہ ـــــ

واز کمالات سید امیر عمر رضی اللہ عنہ کہ برادر خورد تر امیر حمزہ بودند آن است
کہ وقتے در ولایت نسف پالیز کاشتہ بودند و پالیز را ختن نزدیک شدہ بود و آب
دران ولایت کم می باشد تا وقتے کہ خداوند تبارک وتعالیٰ دہد۔ مردمانِ آن دیار
ہمہ اتفاق کردند۔ اول آب را پالیز حضرت امیر عمر می مانیم و پالیز ایشان را آب
می دہم و بعد ازان درمیانِ خود قسمت می کنم مگر کہ یک شخصے بہ آن رضا نہ داد۔ چون
آن مردمان آب را پالیز حضرت امیر رسانیدند آن شخص آمد و گفت کہ بر آمدن آب
اعتماد نیست و آب را از پالیز امیر عمر برداشت۔ آن مردمان می خواستند کہ او را منع فرمایند
حضرت امیر عمر فرمودند کہ اے یاران شما خاطر ہائے خود را ازین سبب مشغول نہ دارید کہ این
آب آتشی پست می کند و چون نمی ماند بمانید کہ بسوزد۔ چون آن مردمان این نفس انا امیر
بشنیدند ہمہ بر خود بلرزیدند و چند مرد را درخواست کردند آن مرد گفت ہر چہ باداباد من
این آب را نمی گذارم و ہمہ مردمان ازین حال پریشان گشتند۔ حضرت امیر علیہ الرحمۃ ہمہ
مردمان را اجازت دادند کہ مانع نہ شوید۔ و چون ہم مردمان می رفتند حضرت امیر گذاشتند و
ایشان ہم بر فتند ؎

ہمہ آزادگان از رخنہ جستند | زبانِ خویش و سود خلق جستند
ہنرمندے کہ راہِ پا و سر دید | ز خود عیبے ز بیگانہ ہنر دید
حکیمانے کہ دور اندیش گشتند | دوائے خلق و دردِ خویش جستند
درختِ بارکش چون بیخ در یافت | سعادت ما کجا ہر بے خبر یافت

وچون شب در دست در آمد غلام آن شخص به جہت پختن طعام بطلب آتش بیرون آمده بود وچون آتش به نزدیک درخانہ رسانید بر در خانہ او سباتے بوده وآتش به سبات رسید وچون سباطہ آتش درگرفت وخانہ او سوختہ شد بتمام وکمال۔ وچون این حال واقع شد این مرد درخانہ نبود۔ چون بیامد واین حال را مشاہده کرد بر کرده خود پشیمان شد وبر سر حرف خود رسید۔ اکنون دانست کہ بد کرده است در پاے مردمان افتاد وگفت کہ اے یاران اگر شما تدارک این کار نمی کنید کار من ازین خراب تر شود۔ وآن مرد مع مردمان بہ طلب حضرت امیر علیہ الرحمہ روان شدند۔ امیر عمر را در شغلہ کہنہ یافتند کہ در یک ویرانہ مستغرق گشتہ اند ومتوجہ قبلہ شده اند۔ چون این جماعت آمدند حضرت روے بہ ایشان کردند وگفتند کہ اے یاران ما می خواستیم کہ این پالیز قوت طاعت بطیبان گردد چون راضی نہ شدید فداے شما باد لیکن این قدر باید دانست کہ دل بدست آوردن کار آسان نیست وہمیں کہ تا از خود نگذشتے وبہ مراد خود مشغول نہ شدے بہ مقصود کسے رسیدے۔

تا دل دوستان بدست آری بوستان پدر فروختہ بہ

دردمند ہزار آن مشوید کہ یکے راز خود برنجانید

وچون برنجانیدن وبے رضا دادی خود را رنجیده می گردانی چنانکہ حق تعالیٰ در کلام مجید خود فرموده است۔ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ۔ وقطب ہروی جابر بن عبداللہ انصاری درین معنی ہم اشارتے فرموده است کہ چون گاو را وقت سر بریدن می شود بر خرمن این طائفہ می گذارند وچون نردبان را وقت سوختن می شود بر دیوار این

طائفہ می تہند و چون یکے را می اندازید براین طائفہ می در اندازید وہر کرا دیدہ باطن بینا بود بہ این طائفہ معترض نمی شود ؎

نابینا را بہ چشم باطن چہ خبر وز عبدہ :...... داود کر

واندر ہمہ عمر خود بخوردی کاہے گر لذت لوزینہ نداشتے چہ خبر

واین واسطہ آن ہست کہ چشم دل اورا کور گردانیدہ اند۔ ولے بدانید کہ اگر ہمہ اولیاء اللہ در حیاتِ خود ولایت وکرامت نمودہ اند وازایشان ظاہر شدہ ہست۔ اما این فقیر را اگر در خاطر ہست بعدازوفاتِ خود کرامت وولایت ننماید ازبرائے آنکہ کرامت نمودن روانیست۔ بلکہ پوشیدہ داشتن آن واجب ہست واگر بے اختیار در وجود آید روا باشد بلکہ پوشیدہ داشتن بہتر باشد

نقل ہست کہ یکے مردے از مریدان سید عمر رحمۃ اللہ علیہ در موضع کنرتے بود۔ حال آنکہ آن مرد دعوتے عظیم ساختہ بود وحضرت امیر را طلب کردہ بود ومردمانِ موضعِ خود را ہم طلب کردہ یکے ازان مردمان پیش زبان گفت مراین صاحب دعوت را کہ توچہ مقدار از برائے امیر عمر رنج بری ہیچ یار ازایشان ولایتے دیدہ ئی آن مرد گفت مرا احد این ہست کہ ازایشان بدین نوع چیزے طلب کنم ومرا ہیچ در خاطر نمی آید۔ ومرا بخدمتِ خود کار ہست ؎

انکم چہ قبول می کنند یار اے مردِ دیدہ مردی کن

آن مرد گفت اگر تونمی خواہی مرا می باید کہ ازبرائے ما انگور عسلی کاکی تازہ بیارند تاما ازان بخوریم وبعدازان بہ نزدیک امیر عمر آمد وبنشست۔ حال آنکہ زمستان بود

وہو الغایت بسر دبود امیر عمر راین خداوند خانہ را فرمودند کہ زود در باغ شود از دو قطار باغ بگذرد و بر سر قطار سیوم شود آن آش کہ بر قطار است بردارد و آن مقدار کہ می توان آورد انگور بیارد تا این مردمان بخورند۔ و چون آن مرد بہ آن امر اقدام نمود و بہمان نشانے رفت ہمان مقدار انگور آورد کہ حاضران متحیر ماندند۔ امیر فرمودند کہ شما انگور بخورید و خود از خانہ بیرون آمدند و ہمان دم بسوخارے رسیدند۔ و بعد ازان ہر چند امیر را طلبیدند نیافتند و چون بسوخارے آمدند دیدند کہ امیر آنجا نشستہ اند۔ آن مرد صاحب دعوت فرمود کہ اے مخدوم دعوت مہیا گشتہ است و ہمہ مردمان منتظر بقدم شما ہستند۔ حضرت امیر فرمودند کہ بروید آن دعوتہا را نگاہ دارید کہ ما فردا آنجا خواہیم رفت و چون مردمان برفتند آن مرد ہمان شب بمرد و چون روز شد صاحبش ہم بمرد۔ بعد ازان امیر رفتند و نماز جنازۂ او بگذاردند۔ باید کہ نزد اولیاء اللہ دل خود را نگاہ دارید۔ اے بے حاصلان در حضوری حضرت صاحبدلان مؤدب باشید۔ نیز استاد می گوید ؎

اے آنکہ ز مشک نافہ برخوردار ی | می کوش ز خود کہ خاطرے نہ آزاری
گل قاصد آزار دلِ بلبل بود | از عمر ازان نیافت برخورداری

نقل است کہ روزے حضرت امیر رحمۃ اللہ علیہ در شہر کیش بودند کہ یکے مردے بہ نزد حضرت امیر آمد و گفت اے مخدوم از اتراک از مریدان اسماعیل اتا جمع شدہ اند و انواع نامشروعات در میان ایشان در وجود می آید۔ شما ایشان را منع بفرمائید

وحال آنکه این خبرکننده ازان قوم بوده ۔ وآن جماعت اتفاق کرده بودند که اگر سید عمر به نزدیک ما می آیند ما ایشان را شهید بکنیم و خون بهاے ایشان را بهم میدهیم ۔ وچون حضرت امیر عمر علیه الرحمه خبر نامشروع شنیدند بے توقف روان شدند وهیچ کس دیگر با ایشان همراه نه بود ۔ مگر یک کس آوازده شهاب الدین بود ۔ اورا امیر نیک بخت می گفتند و آن دیهه را هم ده جاوز داران می گفتند ۔ آن نیک بخت فرمود که اے مخدوم آن مردمان اگرچه در ولایت مسلمانند ولیکن مسلمانی را نیک نمی دانند ۔ وبغایت انبوه اند تا باشد که شمارا المے رسانند ۔ حضرت امیر فرمودند که ایشان چند کسے باشند ۔ آن مرد فرمود که اگر جمع شوند هزار کس بیشتر باشند والله اعلم ۔ حضرت امیر فرمودند ؎

گر با تو بود عنایتِ حق ۔۔۔ از خصم هزار صد میندیش
یا پنجهٔ شیر بچه می زن ۔۔۔ در کام نهنگ و مار زن نیش

اے عزیز اگر عنایت خداے تعالیٰ با ما یار است از انبوهے ایشان هیچ باک نداریم چنانکه آن قطب هروی خواجه عبدالله انصاری رحمة الله علیه فرموده اند که چون راه پاک از مدعی چه باک ۔ وچون سید عمر درمیان آن مبتدعان درآمدند آن جماعت همه متوجه امیر شدند و رئیسِ ایشان خواست که تا دست در گریبانِ امیر زند امیر دستِ او را به سوے پشتِ او بردند و گفتند که اے نامرد هر دو دستِ تو خشک باد تا بعد ازین چنین عمل نه کنی فی الحال هر دو دستِ او بر پشت چسپیده شد و آن

مبتدعان متحیر بماندند و در قدمهاے حضرت افتادند و روے بر خاکِ قدم امیر می مالیدند۔ و توبہ و زاری می کردند و از راہ ضلالت باز گشتند۔ بعد ازان امیر فرمودند کہ دستہا بعد از سہ روز دیگر نیک می شود اگر شما بہ اخلاص توبہ می کنید۔ بعد از گذشتن سہ روز حضرت امیر علیہ الرحمہ دعا کردند خداے تبارک و تعالیٰ دستہاے اورا چنان گردانید کہ اول بود۔

اگر تیغِ عالم بہ جنبد ز جاے　　　نہ بُرّد کسے تا نخواہد خدائے

تا بدانی کہ ہر کہ فرمانِ خدائے را عزوجل بہ اخلاص می کند و متابعتِ رسول اللہ را علیہ الصلوٰۃ و السلام بہ طریقۂ اخلاص می کند از ہمہ مہالک خلاص می یابد و دعاے او ہرگز رد نمی شود۔ ہمہ کارہاے اورا خداے تعالیٰ چنان کفایت می کند کہ او می خواہد چنانکہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند۔ من کان للہ کان اللہ لہٗ۔

نقل است کہ حضرت امیر عمر در دہِ آہین بجوار رحمتِ حق تعالیٰ خرامیدہ بودند بسالِ ہشت صد و سہ از ہجرت نبوی علیہ السلام و بعد از یک سال و اللہ اعلم ایشان را بہ بخارا آوردہ بودند و بجوار حضرت امیر بزرگ تسلیم نمودند و آن قومے کہ ایشان را آوردہ بودند ہمان چوبے را بر سرِ قبرِ ایشان علےٰ نہادہ بودند۔ آن چوب سبز شدہ و شاخہا برآوردہ بود۔ ہمہ مردم بہ نظارۂ آن چوب می آمدند۔ یکے ازان مردمان در تک آن درخت پناہے ساخت و آب ریخت در ہمان وقت خشک گشت و آب ریزندہ نیز کور شد۔ و یک عزیزے حضرت عمر را رحمۃ اللہ علیہ در خواب دید ایشان فرمودند کہ چرا گذاشتید کہ در تک آن درخت آب ریزد۔ اگر آب نہ ریختے ہرگز خشک نمی شدے۔ اگر از ہمہ اوصاف ایشان را تقریر

کنیم وبکمال حالِ ایشان مشغول شویم عشرے ازعشران نہ کردہ باشیم۔ بار این مقدار اکتفا کردہ شد تا یادگار ماند مر معتقدان را۔ ومعلوم گردد کہ کاتب این مسودہ مولانا وسیدنا حضرت شہاب الدین بودہ اند رحمۃ اللہ علیہ کہ نبیرہ حضرت سید امیر حمزہ بودند رحمۃ اللہ علیہ۔ وبہ حقیقت فرزندان کسے می باشد کہ درہمہ احوال واعمال بہ متابعت ایشان باشد۔

نقل است کہ یکے از فرزندان کوک اتا با روزے باجماعتے بہ رباط حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ آمدند وآن عزیز یکے فرزندے خورد بود۔ چون حضرت امیر این جماعت را در مہمان خانہ قرار دادہ بودند۔ بعد ازان برخاستہ فرمودند کہ زود طعام مہیا سازید کہ روز بیگاہ است۔ چون طعام مہیا گشت خادم مر حضرت را فرمود کہ چہ اجازت می دہید تا طعام بیاریم۔ حضرت امیر فرمودند کہ یک زمان توقف بکنید تا من بروم و بہ بینم۔ امیر بہ طرف مطبخ روان شدند آن فرزند خورد اتا با میرِ مطبخ امیر یکے دیگے در غایت خوردی نہادند۔ آن فرزند باخود گفت اچہ درین دیگ است مرا د پدر مرا بس نمی آید واین مردمان دیگر ہر یک گرسنہ خواہد ماند۔ بعد ازان حضرت امیر فرمودند مر خادم را کہ اولاً یکے کاسۂ آش ما می کشیم بعد ازان دیگر شما بدانید۔ وچون امیر بسم اللہ الرحمن الرحیم گفتند ویکے کاسہ آش بکشیدند دیگرہ را روان ساختند آن پسر حضرت امیر را فرمودند کہ شما را چنان کہ می باید طعام بخورید۔ ہمان مقدار نان وآش آمدہ است کہ ہیچ کمی نبودہ است۔ د

ازان یک دیگ ہیچ کم نہ شدہ بود۔ و تنور نان چنان پُر بود گویا از وے
نیم نانے بیرون نیاوردہ بودند۔ چون پسر آن چنان بدید برخاست و بہ
نزدیک پدر خود آمد و گفت اے اتابکی دیگ چنان خورد ہست کہ اگر کسے آن
دیگ را بہ بیند دو کس طعام آن دیگ را بہزار سعی اگر سیر شوند۔ و این مقدار
طعام کہ در نزد شما آوردہ اند ازان دیگ گویا یکے کاسہ آش بیرون نیاوردہ اند
و این مقدار نان کہ بہ نزدیک شما آوردہ اند ہنوز آن تنور پر از نان استادہ است۔
و معلوم نیست کہ ازین تنور یکے تا نان بیرون آوردہ باشد یا نے۔ چون اتا این سخن
را شنیدند بہ این جماعت برخاستند و بہ مطبخ حضرت امیر علیہ الرحمۃ آمدند و از حضرت
امیر التماس کردند کہ می خواہیم کہ ما را بہ مطبخ خود راہ دہید کہ دستور آن ہست کہ اجازت
باشد۔ امیر فرمودند کہ در آیند۔ و چون اتا با جماعت خود در آمدند آن حال را مشاہدہ
کردند۔ حضرت امیر فرمودند کہ اے اتا ازان روز باز کہ حضرت امیر حمزہ علیہ الرحمہ بہ این فقیر
خدمت را اشارت و اجازت فرمودند۔ ہیچ نمی بینم کہ این آش و این نان ازین جا
خالی باشد۔ و ہر چیز کہ حضرت امیر ما را سپارش نمودند ہمان نوع ہست ہیچ نقصان درو
نمی باشد۔ چون اتا این حال را مشاہدہ کردند فرمودند کہ می خواہم کہ ما را و
یاران ما را بخدمت گاری خود قبول فرمایند کہ تا ما را ازین جا نصیبہ باشد۔ حضرت امیر
علیہ الرحمہ فرمودند کہ چون در خاطر شما این می گذرد بارے این فرزند شما را بہ فرزندی قبول
کردیم۔ بعد ازان اتا شاکر و شادمان از انجا روان شدند۔ و آن فرزند اتا را بہ شیخ

نام نهادند۔ بعد ازان حضرت امیر فرمودند کہ این بہ واسطۂ آن است کہ ہر کہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ راکار چنان کند کہ می فرماید حق سبحانہٗ تعالیٰ ہمہ کارِ او را چنان کفایت کند کہ او خواہد

نقل است کہ روزے جماعتے از مردمان غدیود کہ اند قرای بخار است لطوافِ مزار امیر سید کلال علیہ الرحمہ آمدہ بودند دران زمان خواجہ بہاء الدین بودہ اند۔ آمدند و طواف کردند۔ خواجہ فرمودند کہ اے یاران یک زمان در سایہ ہاے درختان بہ استراحت مشغول شوید۔ تا ما از براے شما طعامے مہیا سازیم۔ آن جماعت برخاستند و زیر سایہ ہاے درختان آمدند و با یکدیگر گفتند کہ در خواب رفتن چہ حاصل می شود برخیزید کہ تا بمزار پر انوار حضرت امیر کلال علیہ الرحمہ طواف می کنیم و بعد ازان بیائیم تا وقت طعام پختن آن جماعت برخاستند و بمرقد حضرتِ امیر آمدند و طواف کردند و ہمان زمان روان شدند و باز ہمان سایۂ درختان کہ خواجہ فرمودہ بودند آمدند و نشستند و چون ساعتے بگذشت خواجہ بہاء الدین آمدند و فرمودند کہ مگر شما ہا خواب نہ رفتہ اید۔ این جماعت فرمودند کہ بہ طوافِ مزارِ حضرت امیر کلال علیہ الرحمہ رفتہ بودیم۔ خواجہ فرمودند کہ بہ اولادِ ایشان پیش آمدید گفتند نہ توانستیم۔ خواجہ فرمودند کہ شما یان خام رفتید و خام باز آمدید۔ باز شمارا می باید رفت و بہ اولاد ایشان پیش باید آمد و بعد ازان طواف می باید کرد۔ آن جماعت چون نزدیک

بمزار حضرت امیر علیہ الرحمہ رسید نشنیدند کہ امیر کلال علیہ الرحمۃ می آیند ۔ چون بہ نزدیک حضرت امیر رسیدند امیر فرمودند کہ اے یاران شما ہارا خواجہ بہاء الدین سرگردان ساختہ است ۔ و فی الحال دست در بغل کردند و یک تا نان گرم بیرون آوردند ۔ و بہ ایشان دادہ فرمودند کہ اکنون بہ طواف مزار حضرت امیر بروید کہ اکنون پختہ می شوید و پختہ می آئید ۔ و چون این جماعت باز طواف کردند و مراجعت نمودند و بہ نزدیک خواجہ بہاء الدین رسیدند ۔ آن یک تا نان در پیش خواجہ نہادند ۔ خواجہ فرمودند کہ اکنون پختہ آمدہ اید ؎

صوفی نہ شود صافی تا در نہ کشد جامے ۔ بسیار سفر باید تا پختہ شود خامے

نقل است کہ روزے حضرت امیر کلالؒ بہ عمارت مشغول بودند و خلقے انبوہ در نزد عمارت آمدہ بودند و بکار عمارت مشغول بودند در دیگاہ شد ، بناگاہ حضرت امیر کلالؒ بہ خانہ رفتند و جماعتے کہ در کار گل بودند در خاطر گذرانیدند کہ اگر امیر را ولایتے باشد ہر یکے ما را یکتا نان گرم می دہد کہ آش پختن دیری می شود ۔ چون بعد از زمانے حضرت امیر آمدند بہ ایشان ہیچ ما حضرے ہمراہ نہ بود ۔ و چون بہ میان مردمان رسیدند و بر جایگاہ خود نشستند این جماعت کہ نان گرم طلبیدہ بودند با زیا یک دیگر گفتند کہ اے یاران ما آنچہ از ولایت امیر چیزے طلب می کردیم درین ولایت نہ بودہ است کہ بناگاہ حضرت امیر برخاستند و بہ نزدیک این جماعت آمدند و فرمودند کہ اے بے تحملان اینک بگیرید آنچہ می طلبید ۔ و

دست در بغل کردند و تمام این خلق را بتمام و کمال نان بدادند۔ ہمہ بہ کمال الیشان معترف شدند و بعجز خود آمدند و توبہ کردند۔ و بعد ازان حضرت امیر فرمودند کہ اے یاران مارا در خاطر آن می گذرد کہ شما از ما آخرت طلبید و ترک ہوائے نفس بکنید کہ شمارا در آخرت شرمندگی نباشد۔ ولے شکر بگوئید شما خدائے را عزوجل کہ شما ہر چہ می طلبید می یابید و ما چہ کنم تا باشد کہ ما انچہ خواہیم ہم بیابم۔ ولیکن اے یاران دانستہ و آگاہ باشید کہ ہیچ مرغے بہ دام ہیچ صیادے گرفتار نمی شود تا وقتے کہ نفس از ہوا و ہوس خالی نباشد۔ و اگر از ذکر خدائے تعالیٰ غافل می شود در بلا و گرفتاری در می ماند۔ نعوذ باللہ۔ و بارہا حضرت امیر کلالؒ می فرمودند اے دریغا کہ عمر بہ آخر رسید و یک کسے نیا فریدہ کہ بہ دنیا و بہ کارِ دنیا در ماندند و بہ نفسہائے خود گرفتار شدند و راہ آخرت را فرو گذاشتند ؎

اے داد بباد عمر در نادانی | تو قیمتِ عمر خویش کے دانی
فردا کہ بزیرِ خاک تنہا مانی | گوئی کہ کنم توبہ ولے نتوانی

آن ہست کہ کار خود را در خدمت حق سبحانہٗ و تعالیٰ و در متابعت شریعتِ محمدی علیہ الصلوٰۃ والسلام بہ جائے رساند کہ اورا ہیچ حجابے نہ ماند و در میان مشرق و مغرب ہر چہ باشد ازان اورا وقوفے باشد کہ اگر روے دست نظر کند ہر چہ در مشرق باشد معائنہ ببیند و اگر بر پشتِ دست نظر کند ہر چہ در مغرب باشد بہ ببیند تا کہ اگر کارے بہ مریدے در ماندگی آرد و محتاج شیخ خود شود آن شیخ بہ عنایت حق سبحانہٗ

وتعالیٰ کفایت گرداند۔ وہم اورا این ہمہ مرتبہ بہ برکت متابعت حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم میسر می شود ولازم آن باشد کہ خودنمائی نہ کند۔ کارے بہ خلاف مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم نہ کند۔ با علم عمل کند۔ اگر علم خواند طاعات بہوائے دریائی نہ کند۔

نقل است کہ روزے حضرت سید امیر کلال علیہ الرحمۃ درہمان موضع خود بعمارت رباط مشغول بودند۔ یکے را در خاطر چیزے گذشت کہ ہیچ کس را جائے درد نمی کند تا یکے چیزے بیارد کہ حضرت امیر را ہیچ پروائے آن نیست۔ ہنوز ساعتے نہ گذشتہ بود کہ یکے عزیز را درد دندان کردہ بود نان بسیار و مویز بسیار گرفتہ بہ نزدیک حضرت امیر آورد و عرض نمود کہ اے مخدوم در شبانہ روز است کہ مرا درد دندان ہلاک کردہ است۔ بہ نزدیک شما آمدہ ام کہ شما دعا در حق من بکنید۔ باشد کہ بہ برکت شما حق تعالیٰ این درد از من ببرد کہ طاقت کشیدن این درد ندارم۔ حضرت امیر فرمودند کہ پیشتر بیائید۔ تا من بہ بینم کہ کدام دندان شما درد می کند چون پیشتر آمد حضرت امیر علیہ الرحمۃ انگشت مبارک خود را بران دندان بہادند و سورۂ اخلاص بخواندند و بدان دندان بدمیدند ہمان زمان درد دندان چنان برفت کہ گویا ہرگز نہ بودہ است۔ بعد ازان امیر فرمودند کہ اے یاران اخلاص درزید تا خلاصی یابید و بدانید کہ ہر علمے کہ دروے اخلاص نہ باشد آن عمل درمے را می ماند کہ بروے سکہ بادشاہی نہ باشد آن درم را ہیچ کس قبول نمی کند و چون سکۂ اخلاص با وی ہمراہ شد وے را دیگر کسے

رد نمی کند و قبول می کند ۔ و دیگر دانستہ باشید کہ ہر چند عمل اندک است و بہ اخلاص است آن عمل بسیار است بنزد حق سبحانہ و تعالیٰ ۔ و ہر چند عمل بسیار است کہ با وے اخلاص نیست آن عمل ہیچ قدرے نہ دارد نزد حق سبحانہ و تعالےٰ کار خود را بہ اخلاص بکنید کہ شمارا در نزد حق تعالیٰ قربتے و منزلتے باشد ۔ اے عزیز من اندیشہ آن بکن کہ این عمل از تو در وجود می آید ۔ ترا در عالم آخرت آبرو وے باشد در خرد آن تفکری باید کرد ۔ و اگر طمع نہ داری اندیشہ بکن کہ بہ کجا خواہی رفت قرآن است کہ اول اندیشہ کند و بعد ازان کار آغاز کند تا ازان کار شرمندگی نہ باشد ۔

اندیشہ زمرگ مصطفےٰ باید کرد — شادی و طرب جملہ رہا باید کرد

آیا شرف و کمال کرد جامہ بدل — مارا طمع خام چرا باید کرد

نقل است کہ روزے حضرت امیر کلال علیہ الرحمۃ با جماعتے از مریدان ہمہ دیار خود بگذاردن نماز جمعہ بہ بخارا آمدند و حضرت امیر بہ معرفت فرمودند کہ اے یاران شیخ محمد آغائی بازرگان در ولایت بلخ وفات یافت حاضران را ازین سخن تعجب افتاد کہ امیر در ولایت بخارا و سخن از ولایت بلخ می گویند ۔ بعد ازان حضرت امیر فرمودند اے یاران دانستہ و آگاہ باشید کہ خداے را عزوجل بندگان می باشند کہ کار ایشان در بندگی و متابعت رسول او کہ محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم بجاے می رسد کہ ہر چہ در مشرق و در مغرب است بہ پیش نظر ایشان ظاہر است و بلخ

چہ مقدار راہ ہست۔ چون تاریخ بنوشتند ہمان روز واقع شدہ بود۔

نقل ہست کہ سلطان اولوغ بیگ را روزے ذوق آن شد کہ نماز جمعہ را بہ سوغارے گذارند و مولانا شہاب الدین بہ نصیحت خلق مشغول می بودند۔ و چون سلطان اولوغ بیگ بہ مسجد درآمدند و نظر بہ سقف مسجد کردند حضرت مولانا قصہ سلیمان پیغمبر می گفتند۔ و چون مولانا دیدند کہ سلطان نظر جاے دیگر دارد حضرت مولانا شہاب الدین فرمودند کہ حضرت سلیمان بہ آن عظمت استماع کلام مورچہ گوش می کردند۔ تو ہر چند برتری از سلیمانؑ برتر نہ و من ہر چند ضعیفم از مورچہ کمتر نہ ایم تو یک زمان گوش ہوش بمن دار۔ فی الحال برخاستند بہ زانوے ادب بہ نشستند۔ و چون نماز بگذاردند اشارت بخانہ امیر کلان کردند۔ چون بہ جماعت خانہ امیر درآمدند و ساکن شدند حضرت ہمان اش وظیفہ خود حاضر گردانیدند تا بہ مقدارے کہ از تمام لشکر زیادہ آمد۔ بعد از آن سلطان بخانۂ خود رفتند بہ امیر بایزید کلان کمی سیان تنکہ سفید فرستادند و یکے تنکۂ سفید را نشان کردند و فرمودند کہ اگر امیر را ولایتے باشد این تنکۂ سفید را از براے ما بقبول سند و چون امیر بایزید این سیان را بہ نزدیک بداشتند حضرت مولانا شہاب الدین را فرمودند کہ اے فرزند اگر این را بگیرم مخالفتِ آبا کردہ باشم و اگر نہ گیرم پس مرد رنجیدہ شود و این کار چیست۔ حضرت مولانا فرمودند کہ بگیرید و در صرف کار خود بکنید۔ بعد از آن بگرفتند و بکشادند و طبلۂ زر را سمین تنکہ را بگرفتند و بہ امیر بایزید تسلیم نمودند

وفرمودند کہ اے بایزید این تنکہ را ببر و سلطان اولوغ بیگ را بدہ وبگو کہ این تنکہ
را در خزانہ خود اندازد تا خداے تعالیٰ در خزینۂ وے برکت بکند۔ ہمان بود
کہ در خانوادہ معاملہ بگرفتند و پیشتر حضرت امیر کلال علیہ الرحمہ خود فرمودہ بودند
ہر کہ از براے خدا دینارے یا درمے یا تار سوزنے بدہد خداے تعالیٰ مراد وے
را برآرد انشاء اللہ تعالیٰ حضرت امیر حمزہ علیہ الرحمہ دایم الاوقات مر اصحاب
خود را این وصیت ہا می کردند چنانکہ امیر بزرگ مر یاران خود را فرمودہ اند و
این فقیر نیز خواست کہ تا ختم بہ این وصیتہا و بیان سلسلہ این خاندان علیہم
الرحمہ بات را کنون وصیتہاے کہ مر اصحاب خود را حضرت امیر حمزہ می فرمودہ اند
این ست کہ اے یاران اول قدمے کہ در راہ می نہید می باید کہ بہ صدق بمانید
تا بنائے کار شما اصل باشد۔ چنانکہ حضرت والد ما فرمودہ اند وہمہ اہل اللہ ہم
برین اند کہ مردمان از وصول بدان سبب در ماندہ کہ وصول شرع را گذاشتہ اند
و اول می باید کہ اعتقاد خود را درست گردانند و از شک و شبہہ و بدعت وضلالت
دل خود را از جمیع نا مشروعات خالی گردانند ؎

تا بیخ حرص بر نہ کنی از زمین دل　　　　از شاخہاے وے نہ توانی کہ برخوری

و در اعتقاد خویش مقلد نباشید و ہر چیزے کہ تعلق بہ این راہ دارد آن را جمی
و بر ہلائے آمادہ دارید تا چون حاجت آید از عہدۂ آن نتوانید بیرون آمدن
و اے یاران ہیچ چیز زشت تر از ان نیست کہ آدمی را سخن از مذہب واختلاف

واتفاق متقدمان گویند و آن را نه داند و آن علامت جہل او باشد ؎

اگر فرزند سلطان جہانی | چو دانش نیست کم تر از سگانی

چرا کہ این راه روشن ترین ہمہ راه ہاست و نزدیک تر می باشد و دلائل ایشان روشن ترین ہمہ دلائلہاست و مذہب ایشان درست تر و بہتر می باشد و حضرت امام نجم الدین عمر نسفی رحمۃ اللہ تعالےٰ علیہ چنین فرموده اند تصوف چیست و اہل تصوف کیست۔ و ایشان چند گروه اند اولاً بدانکہ تصوف پاکیزه گردانیدن دل است از غیر اللہ تعالیٰ و آراستن تن است بہ فرضہاے خداے تعالےٰ۔ و سنتہاے پیغمبر اعنی محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔ اکنون بدانکہ اہل تصوف برگزیدگان خداے عزوجل و روندگان سنت مصطفےٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام۔ مگر در زمان ما کہ ایشان دوازده فریق گشتہ اند و یازده فریق در راهِ بدعت و ضلالت افتاده اند نامہاے ایشان این است اول حُبیّہ و اولیائیہ و شمراخیہ و اباحیہ و حالیہ و حلولیہ و حوریہ و واقفیہ و متجاہلیہ و متکاسلیہ و الہامیہ۔ اما بدانکہ ہر یک ازین ہا بر چہ مذہب بوده اند و اعتقاد ہر یکے بر چہ نوع است۔ اما مذہب حبیہ آن است کہ ایشان می گویند کہ چون بنده بہ درجہ محبت رسد و خداے عزوجل را بہ دوستی بگرفت او از دوستی دیگران بتر سد۔ و قلم تکلیف از وے برخیزد و خطا و عبادت از وے برخاستہ شود و حرام بر وے حلال گردد و مانند این کارہا و روزه بر وے مباح باشد و ایشان سینۂ عورت

خود را نہ پوشند واین کفر محض است والیشان را نتوان شناخت مگر بہ افعال۔
وزنہار اے سالک راہِ صحبت از الیشان بریدہ دار تا در ورطۂ کفر نہ افتی ۔
اما مذہب لیاسیہ آن است کہ می گویند چون بندہ بدرجۂ ولایت رسد خطاب امر
ونہی از دبرخیزد۔ والیشان می گویند کہ ولی از نبی فاضل تر است واین نیز گمراہی
است وکفر وضلالت است نعوذ باللہ من ذالک ۔ اما مذہب تمراحیہ آن است کہ می
گویند کہ چون صحبت قدیم شود امر ونہی از وے برخیزد وبہ آواز نے ودف وطبل
وسماع خوش وقت شود والیشان زبانِ خود را مباح دارند ومی گویند کہ زبانِ ما
ریاحین است ۔ ہمچون کہ بوئیدن گل مباح است واین قول عبداللہ تمراحی است
کہ بصورت صلاح در عالم می گردند وخون ریختن الیشان مباح است در شرع ۔
اما مذہب اماحیہ آن است کہ می گویند کہ مارا ولایت باز داشتن خود نیست از معصیت
واز دیگران چگونہ باز داریم والیشان امر معروف ونہی منکر را بجا نمی آرند والیشان گویند
امر معروف ونہی منکر کفر است والیشان بدترین خلق اند ۔ اما مذہب حالیہ آنست
کہ الیشان می گویند کہ رقص کردن ودست بر دست زدن حلال است ودرمیان
سماع بیہوش شوند وحال آرند در الیشان حرکت نماند وآنہا کہ مریدانِ الیشان اند
می گویند کہ شیخ ما حال آورد این خلاف سنت وبدعت وضلالت است ۔ اما
مذہب حلولیہ آن است کہ گویند نظر کردن بر روے شاہد وزنِ صاحب جمال
ودلبیر امرد حلال است ودران حال از شادی رقص کنند ومی گویند کہ صفتے از

از صفاتِ خداے تعالیٰ بما رسیده و ما را بدان صفت مقاصد حاصل آمد۔ واین نیز محض کفر است ۔ اما مذہب حوریہ آن است کہ در حال بے ہوشی وصال حوراں بدماغ دخن حاصل آید وچون بہوش آیند غسل آرند واین نیز باطل است اما مذہب واقفیہ کہ خداے را عزوجل حق المعرفت بمعرفت نتوان شناخت و بندہ از شناخت صفت وے عاجز است واین می گویند کہ ترا تو دانی ولبس ترا نداند کسے واین نیز گمراہی است ۔ اما مذہب متجاہلیہ آن است کہ ایشان لباس فاسقانہ پوشند ومی گویند کہ ما را دفع ریا است از تن خویش واین نیز ضلالت است ۔ اما مذہب متکاسلیہ آن است کہ ایشان ترک کسب کنند ودروے بہ زرہاے مردماں آرند ودر لیوزہ دار زندگی بہ بندگی تن وشکم پر کردن و زکوٰۃ اموال درزند واز قرآن آموختن وعلم آموختن روے گردانیدہ باشند ومتابعتِ کتب مبتدعان کنند وگویند کہ قرآن حجاب راہ است وابیات و اشعار جملہ حکما را طریقت نام نہادہ اند وعمر خود را بہ آموختن ابیات واشعار گذارند واین ہم ضلالت است وباطل ۔ اما مذہب کہ برحق است آن است کہ ایشان متابعت می کنند سنت رسول اللہ را یعنی سنتہاے محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم وفریضہاے حق سبحانہٗ وتعالیٰ را در وقت گذارند واز شعر وسماع پرہیز کنند واز مشاہدہ بازی احتراز کنند واز لقمۂ حرام بپرہیزند وبار خلق کشند وبرکس بار خود نہ نہند واگر ایشان را بشناسند ایشان از خلق گریزان باشند

وبر مسلمانان رحم کنند و با ایشان مدارا کنند یعنی رفق و نرمی کنند۔ و دایم الاوقات از حق ترسان باشند و گناہان خود را از حق تعالیٰ آمرزش خواہند و غیبت نہ کنند و بدنیا و آرایش و آسایشِ دنیا تکیہ نہ کنند و دل نہ بندند و بسیرتِ نیک مردان و صالحان و تابعان صحابہ روند و مشائخ گذشتہ را انکار نہ کنند و اہلِ بدعت را متابعت نہ کنند و این قوم اہلِ سنت و جماعت بر حق اند و زنہار دوستیِ ایشان را از دلِ خود بیرون نہ نہند کہ دوستیِ ایشان رضاے حق تعالیٰ است و رضاے رسولِ خدا است چنانکہ خداے تعالیٰ در کلامِ مجید خود فرمودہ است اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ لِلتَّقْوٰی لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِیْمٌ۔ و چون از حالِ این طائفہ مطلع گردی در متابعتِ ایشان باش و با ایشان صحبت دار ؎

زدانائی دمے ارز د جہانے ۔۔۔ نیرزد صد سر نادان بنانے

بیراز صحبت نادان کہ دانش ۔۔۔ کند تاثیر در تو از زبانش

زدانان بردران دانش پذیرند ۔۔۔ چو شمع کان زشمعے بار گیرند

دران کن جہد تا دانش پذیری ۔۔۔ کہ نادان خیزی و نادان بمیری

و ازان یازدہ فریق کہ اہلِ بدعت و ضلالت اند پرہیز کنی و با ایشان صحبت نداری کہ بہ آخرت نہ درمانی۔ ؎

چہ خوش گفت آن خردمندِ سخندان ۔۔۔ کہ رو از صحبتِ نادان بگردان

درختِ نفسِ نادان بر نیارد ۔۔۔ حضورِ صحبتش درد سر آرد

کسے چون عمر با نادان بسر برد　　شود نادان و نادان خواہد او مرد

در اہانتِ الیشان سعی بلیغ نماید کہ بہ وعدۂ صاحبِ شریعت محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم برسی کہ فرمودند مَنْ اَھَانَ صَاحِبَ الْبِدْعَۃِ اٰمَنَہُ اللّٰہُ تعالیٰ مِنَ الْفَزَعِ الْاَکْبَرِ و　　اللّٰہُ وَ اِیَّاکم وصلی اللہ علیٰ محمد وآلہٖ اجمعین۔

وحضرت امیر حمزہ علیہ الرحمۃ می فرمودند کہ اے یاران دایم الاوقات شما منتظر آن باشید کہ کے وقت نماز شود کہ تا بہ اداے نماز مشغول گردید واے یاران طہارت را می باید کہ پیشتر از وقت نماز سازید کہ تا اگر در وقت نماز طہارت سازید نباشد کہ در وقت نماز تقصیرے واقع شود۔ نماز را با خشوع و با حضور بگذارید و از خداے تعالیٰ ترسان باشید۔ و در وقت نماز گذاردن بہ ہیچ کارے مشغول مشوید۔ چنانکہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم می فرماید عَجِّلُوْا بِالصَّلوٰۃِ قَبْلَ الْفَوْتِ وَعَجِّلُوْا بِالتَّوْبَۃِ قَبْلَ الْمَوْتِ و دایم الاوقات بتوبہ مشغول باشید چنانکہ حضرت رسالت علیہ الصلوٰۃ والسلام می فرماید اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ کَمَنْ لَّا ذَنْبَ لَہٗ۔ و دیگر بدانید مرد آن بود کہ قوت خود را از فاقہ و گرسنگی بر اندازد و از خوابِ غفلت خود را دور دارد تا بتواند بیدار باشد. و از سخنش کہ بے ضرورت بود تا بتواند نگہدارد۔ و زبہارتہ گوید و دایم الاوقات خویشتن را بہ نماز و روزہ آراستہ دارد چنانکہ گفتہ اند ؎

خود را بہ نماز و روزہ بگداختہ گیر　　سجادہ بروے آب انداختہ گیر

چون حجرۂ باطنت صفائے بگرفت　　　بر نقش و نگار آب ساختہ گیر

و بار بار حضرت امیری فرمودند کہ اگر حاضر ید بخسپید و اگر در خوابید با اہل حسرت و مصیبت مشغول باشید کہ مصیبت را خواب نمی باشد و حاضران را بے ادبی است پاے بہ حسرت و دراز کردن۔ فاما اہل مجاہدہ را خواب نمی باشد

خواب بیدار یست چون با دانش است

واے بیداری کہ با نادانش است

و تا بتوانید ہیچ آفریدہ را بہ چشم حقارت نظر نہ کنید شاید کہ اورا بہ نزدیک حق سبحانہ و تعالےٰ مرتبہ از شما نزدیک تر باشد ؎

گر آفتاب ملک و اگر سایۂ اللہ　　　در ہیچ کس بہ چشم حقارت مکن نگاہ

خواہی کہ چشم اہل دلے بر تو اوفتد　　　اُفتادہ باش در رہ غربت چو خاکِ راہ

بزرگے گفتہ است کہ حق سبحانہ و تعالیٰ سہ چیز را در سہ چیز پنہاں کردہ است غضب خود را در معصیت پنہان کردہ است و رضاے خود را در طاعت پنہان کردہ است و قدرت خود را در عجز پنہاں کردہ است۔ تا یک دیگر را دوست دارند بہ نسبت آنکہ باشد کہ آوازِ دوستانِ خداے تعالیٰ باشد۔ و شما بدانید کہ این عمل در راہِ طریقت اصلے و بزرگی دارد و مے باید کہ بہ این معنی سعی بلیغ نمائید و می باید کہ ہیچ کس را بجہتِ دنیا تعظیم نہ کنند تا دینِ شما در سرِ دنیا نہ رود کہ دنیا بہ نزدیک خداے تعالیٰ غیر معتبر است و دوستی دنیا حقیر است۔ و از ہمہ

حقیر تر است۔ و دینِ خود را فدائے دنیا مکنید کہ جاہل تر ازان کس ہیچ کس نیست
کہ دینِ خود را برائے دنیائے دیگران بفروشد و ہمین سبب از رحمت خدائے تعالیٰ
باز ماند۔ و این چنین کسے در ہر دو سرائے خوار می شود و ہر کہ رضائے خلق را طلب
کند و فرمان خدائے تعالیٰ را گذارد و ہم چنان باشد کہ خشم خدائے عزوجل
اختیار کردہ باشد و خدائے تعالیٰ خلق را از وے خشمگین گرداند و ہر کہ از برائے رضائے
خدائے تعالیٰ از خشم خلق باک نہ دارد خدائے تعالیٰ نیز از وے راضی باشد
و خلق را نیز از وے خوشنود گرداند۔ و اگر کسے با شما خصمے کند با وے مشغول مشوید
کہ خصومت را پایانی نمی باشد و مبادا کہ دین شما بر سر خصومت برود و بدوستی خلق
نیز مغرور مگردید کہ این دوستی الیشان پائدارے نمی باشد و طمع و غیرہ از خلق ببریدہ
دارید و انچہ حق سبحانہٗ و تعالےٰ بہ شما ارزانی داشتہ است قانع باشید۔ کہ طمع گین
ہمیشہ غمگین است و قانع ہمیشہ شادمان است۔ ؎

مرا بعز قناعت خدائے کرد عزیز ازان بہ خصم و طمع دامن دلم پاک است

کا داک است طمع چون خلق بریدم ازان کہ می دانم کہ ہر سر حرف طمع را میانہ کا داک است

و در طاعت عجب می آرد کہ در غیبت شما مشغول شوید۔ و نماز را چنان بگذارید
کہ دائم بگذاری در خلا و ملا یعنی در پیشِ مردمان آہستہ تر مگذارید کہ بہ چشم
مردمان خود را نیک نمائی ؎

طاعت از بہر ریا شرک خفی است یا خدا را باش یا عقبیٰ طلب

دمی باید کہ طمع از مردمان وجاہ الیشان بر داری واز مددگاری الیشان را برداری کہ این چنین کسے نزد مردمان خواری گردد۔ وہر کہ طمع از خلق بریدہ می دارد در ہر دو جہان عزیز ومکرم وبہ نزد خدائے تعالیٰ عزیز می گردد۔ وہر کہ شمارا مددگاری نہ کند شکر بگوئید۔ مددگاری از اللہ طلبید۔ واگر تقصیرے بکند شکایت مکنید وعذر دنے از خویشتن بخواہید ودائم عذر خواہ باشید وہیچ کس را عیب جوئے مباشید ومناقفان را نصیحت مکنید تا آنگاہ کہ آنہا را قابل نصیحت نہ بینید۔ واگر ملامتش کنید او نشنود ودشمن شما گردد۔ ؎

کسے را کہ بینی زحق برگران | منہ بادوئے اے خواجہ حق درمیاں
چو درد ے نگیرد عدو دواندت | برنجد بجان و برنجاندت
نگین خصلتے دار اے نیک بخت | کہ در موم گیرد نہ در سنگ سخت

واگر کسے خطا گوید در مجلسے ویرا ہیچ مگوئید مگر در خلا ماند واگر بدانید کہ قابل نصیحت است بگوئید۔ مگر آن کہ تعلق بہ گناہ دارد آن زمان ہم بلطف بگوئید ؎

گر نصیحت کنی بہ خلوت کن | کہ جز این شیوۂ نصیحت نیست
ہر نصیحت کہ بر ملا باشد | آن نصیحت بجز فضیحت نیست

واگر رنجے بہ شما رسد از خلق عفو فرمائید وبجز آن سعی بنمائید۔ واگر کسے شما را تعظیم نہ کند زنہار شما در خاطر خود راہ نہ دہید چیزے کہ فلان کس مرا تعظیم نہ کرد وزنہار خود را ازین نوع سخنان نگاہ دارید واگر کسے شما را تعظیم کند وشما را نیک

گویند شما در خاطر آن را مدارید و خود را مغرور نه گردانید که من مرد عزیزم یا چنین دل دارم ؎

عیب است بزرگ برکشیدن خود را　　وز جملهٔ خلق برگزیدن خود را
از مردمکِ دیده بباید آموخت　　دیدن همه کس را و نه دیدن خود را

وزنہار بمدح مردمان و بہ ذم ایشان خود را یکسان دارید تا در ورطۂ ہلاک نہ افتید و اگر بر شما الملے رسد یا بیماری آید زنہار بہ خدلے تعالیٰ راضی باشید و شکر حق تعالےٰ بجا آرید و ہر چند بیمار باشید و نتوانید برخاست شما نماز را قضا نہ کنید و اگر نعوذ باللہ قضا شود زود یاد آری آن مشغول شوید و بدانید کہ آن بیماری گناہان شما را کفارت شود کہ ہیچ بلاے کہ بر بندہ نازل می شود تا بآن بلا صبر کنی و توبہ کنی ہمہ را دفع می کند و اگر درمیانِ مردمان باشید ہر چہ از شرع بگویند بشنوید و اگر باطل گویند مشنوید و اگر نیکی از خلق بہ شما رسد بہ آن تازہ روے مشوید و اگر شما را بد گویند شما زبانِ خود را کوتاہ دارید و انصاف بدہید و انصاف مخواہید کہ روزے مولانا عارف دیہ دیگرانی رحمۃ اللہ علیہ می فرمودند کہ با ہمہ مردمان پیشانی را کشادہ دارید و رعایت بجا آرید و پرہیزگار باشید و زبان خود را از مردم نگاہ دارید و تکبر نہ کنید و فروتن باشید نہ چنانچہ خوار باشید۔ در ہمہ کارہا میانہ رو باشید کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند خیرُ الْاُمُوْرِ اَوْسَطُهَا و بجبین بنگرید و ہر جانب منگرید۔ و ہر جانب مردم

بسیار باشند بہ ایشان نہ ایستید واگر باید بضرورت سخن گفتن آن را آہستہ گوئید چنانکہ گفتہ اند ؎

تا توانی ہر کجا باشی زبان خاموش دار — زان سخن سودے نباشد کمتر آن را گوش دار
وانچہ گوئی گوش کن دیوار خانہ نشنود — زانکہ مر دیوار ہا را گوش باشد ہوش دار

واگر کسے با شما سخن گوید نیکو شنوید و فرو گذار کنید و سخنے کہ مردم را ازان خندہ آید زنہار مگوئید۔ و خویشتن را میار ائید واگر ضرورت دارید چیزے ازمردم بخواہید دران مبالغہ نہ کنید و ہیچ ذاتے را بہ ظلم و گناہ دلالت نکنید و در خانوادۂ خویشتن خوش خلق باشید واگر باشما درشتی کنند زبان خود را نگاہ دارید و سخن را ازسر اندیشہ بگوئید واگر از اہل حرمت شما را نزدیک خوانند بہ آن مغرور مشوید۔ واز دنیا و اہل دنیا گریزان باشید و دنیا را از خود و بر خود عزیز مدارید۔ و تا بتوانید صحبت با عالمان عامل ورزید و یک قدم از طلب علم دور مباشید کہ علم بے عمل دست مال شیطان ہست اگر علم اندک بود و بہ آن عمل کنند آن بسیار باشد و ہم امیر فرمودند کہ جاہل ہیچو مزدور ست کہ ہمہ روز کار می کند بہ آخر روز مزد می دہندش و عالم بے عمل ہیچو ہندسے ہست کہ خطے بر جائے می کشد مبالغے کہ بحاصل می آید و نمی دہندش۔ پس بدانید کہ علم و معرفت ہر چند بیشتر می شود رنج کمتر می شود و ثواب بیشتر۔ پس معلوم شد کہ اصل ہمہ کارہا علم ہست و بے علم ہیچ جائے نمی رسد۔ ؎

گو نیست سیم و زر چو ہنر ہست گو مباش — بر خوان فضل زہر خوری بہ بود بسے

بدانید کہ اصل در ہمہ کارہا علم ہست و پرہیزگاری ہست و بدانید کہ ہیچ نعمتے بہتر از ایمان نیست و ہیچ کارے بہتر از خداپرستی نیست و ہیچ عبرتے بہتر از مرگ نیست و بدانید کہ دنیا کشت زار آخرت ہست در دنیا عمل آخرت بکنید تا رستگار باشید و چنانکہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند اَلدُّنْیَا مَزْرَعَۃُ الْاٰخِرَۃِ ؎

کنون کہ دستے ہست تخمے فگن
دگر کے بر آری تو دست از کفن

نباید دگر ماہ و پروین و زور
کہ سر بر نہ داری ز بالین گور

می باید کہ خود را از عجب و ریا و تکبر و حسد و غیبت و بخل و کینہ و عداوت و نفاق نگاہداری کہ اینہا در آدمی علامت بدی ہست نعوذ باللہ منہا ؎

ریا و عجب کوہِ آتشین ہست
نمی دانی کہ کوہِ دوزخ این ہست

و علم از برائے جاہ و قبول خلق نیاموزند کہ حضرت پیغمبرؐ فرمودہ اند مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِغَرَضِ الدُّنْیَا لَمْ یَجِدْ رِیْحَ الْجَنَّۃِ صدق رسول اللہ و می باید کہ علم را از برائے آن طلب کنید تا یگانگی خدائے را عز و جل بدانید و در بندگی کردن عالم باشید جاہل نباشید چنانکہ رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام فرمودہ اند طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِیْضَۃٌ عَلٰی کُلِّ مُسْلِمٍ وَّ مُسْلِمَۃٍ صدق رسول اللہ و می باید کہ دائم الاوقات بطہارت دل مشغول باشید و تا باطن خود را از پلیدیہا پاک نکنید بہ مقصود حقیقی نمی رسید و بدانید کہ اصل ہمہ نیکیہا ترک دنیا ہست و اصل ہمہ بدیہا محبت دنیا ہست ؎

دنیا مطلب کہ این و آنت باید
دنیا طلبی نہ این و آنت باید

و با این ہمہ حضرت رسالت علیہ الصلوٰۃ والسلام دنیا را کشت زار آخرت فرمودہ اند۔ و می باید کہ

در دنیا کار آخرت بکنی و بہ دنیا و بہ نعیم دنیا دل نہ بندی۔ و دنیا جائے راحت نیست بلکہ جائے عبرت و ہمچنین ہست کہ حضرت رسالت علیہ السلام فرمودہ اند اَلدُّنیَا دَارُ الْعِبْرَۃِ وَلَا لِلْعِمَارَۃِ ؎

دنیا چو رباطی ما در و مہمانیم | تا ظن نہ بری کہ ما در و می مانیم
در ہر دو جہان یکے خدا ماند و بس | باقی ہمہ کل من علیہا فانیم

می باید کہ بقدر حاجت قناعت بکنی و باقی را بگذاری ہماں مقدار کہ شمار را در طاعت قوتے حاصل شود از برائے آنکہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند لَابُدَّ مِنَ الْمَوْتِ کَمَا لَابُدَّ مِنَ الْقُوْتِ واگر زیادہ ازین بہ دنیا و نعیم دنیا مشغول می گردی خود را در ہلاکت می اندازی۔ و بر شما باد کہ کم خورید و کم خوابید کہ مرگ در کمین ہست معلوم نے کہ چہ وقت خواہد آمد زنہار ازین غافل مباشید و بر شما باد کہ از حرام دور گریزید و با حرام خواران منشینید کہ صحبت با اہل دنیا دل را سیاہ می کند چنانکہ گفتہ اند ؎

صحبت صالح ترا صالح کند | صحبت طالح ترا طالح کند
پسر نوحؑ با بدان بہ نشست | خاندانِ نبوتش گم شد
سگ اصحاب کہف روزے چند | پئے نیکان گرفت و مردم شد
با بدان کم نشین کہ صحبت بد | ہمہ پاکی ترا پلید کند
آفتابی بدین بزرگی را | ذرۂ ابر ناپدید کند

و گفتہ اند کہ ہر کہ یک لقمۂ حرام بخورد تا چہل روز عبادت وے در حجاب می ماند و در ہر خرقہ کہ یک رشتہ حرام می آید طاعات وے قبول نمی شود تا مادامیکہ آں رشتہ در خرقۂ او

می باشد تا مادامے کہ لقمہ و خرقہ خود را پاک نمی دارید نماز روزہ و جہاد شما قبول نمی شود و با کسے کہ در راہ شریعت محرم شما نیست ہم نشینی مکنید ب

باید منشین و باش بیگانۂ او	در دام افتی اگر خوری دانۂ او
تیر از پئے راستی کمان را کج دید	بنگر کہ چگونہ جست از خانۂ او

و چون این وصیت ہا بفرمودند و در زاویۂ خلوت در آمدند و سہ شبانروز سر در جیب مراقبہ فرو بردند و چون سر بر آوردند گفتند کہ الحمد للہ رب العٰلمین ہم چنانے کہ والد بزرگوار ما را مژدہ رسیدہ بود ما را ہمان نوع نیز مژدہ رسید و ہم چنانکہ ایشان فرزندان خود را بہر کس سپردہ بودند این فقیر را بہ مولانا سید حسام الدین شاہی سپارش نمودند و چون این معنی در میان آوردند و ہمان روز بجوار رحمت حق سبحانہٗ و تعالےٰ خرامیدند (انا للہ و انا الیہ راجعون در تاریخ غرۂ شوال سنہ ثمانمایہ نور اللہ مرقدہٗ۔ و حضرت امیر علیہ الرحمہ اجازت و اشارت بحضرت امیر کلان کہ فرزند امیر برہان بودند کہ فرزند کلان تر ایشان بودند بعد از ایشان در خدمت می بودند و اگر بکمال حال ایشان مشغول شویم مطول می گردد و ایشان را دو پسر بودند اولاً اشارت بہ امیر خود کردہ بودند ایشان قبول نکردند بجہت آن کہ ایشان در زہد چنان بکوشیدند کہ آن را نہایت نہ بود چنان کہ ہرگز در روے ہیچ مردے نظر نمی کردند خصوصاً در روے ضعفاے خود چگونہ کردندے و دائم الاوقات محجوب می بودند با خلق الناس نمی کردند. بعد ازان بہ امیر کلان اشارت فرمودند و ایشان در ملازمت بندگان حضرت خداے عز و جل

می بوده اند لیکن از حضرت امیر حمزه علیه الرحمه فرزند دختر ینه مانده بود و ایشان را
خاتون کلان نام نهاده بودند که والده مولانا شهاب الدین که کاتب این مثنوی بودند۔
ولیکن در حق این خاتونِ کلان حضرت امیر حمزه علیه الرحمه فرمودند که ما آخرت با دے
دادیم و دنیا را با فرزندان دیگر و در حق ایشان محل آخرت فرمودند که هر که را می باید
که مارا دریابد گو بملازمت خاتونِ کلان بیاید کہ اگر همه مردمان بفرزندان پسر ینه فخر
می کنیم ولیکن ایشان چنان بودند۔ دایم الاوقات بتلاوت کلام اللہ مشغول می بودند
و چون بخانه آمدند مشغول می شدند آن خانه ایشان چنان روشن می شده بود که محتاج به
چراغ نه بوده و چون دوک می رشتند دوک بر می شدے و ریسمان خود از دوک می
افتادے۔ و چون شام ایشان به نماز بر می خاستند چرخ ایشان خود می گردید۔ و
چون روز می شد پاغهاے ایشان خود رشته می شدے و این حال ایشان همان محرمان
ایشان را وقوف بوده ولیکن اگر از واقعات ایشان ذکر کرده شود آن را آداب نمی بینیم.
به جهت آنکه ضعفا پوشیده اند و سخنان ایشان هر چند پوشیده بود بهتر می باشد
ولیکن به یکے از واقعات ایشان اختصار کنم چون در قلم آمد از ان یکے آن بوده
که خواجه محمد پارسا علیه الرحمه را بزیارت خانۂ کعبه بردند اولاً بمزار پر انوار حضرت
سید امیر علیه الرحمه والرضوان آمدند واز و حضرت امیر کلان را دریافت
کردند و از ایشان اجازت حاصل کردند و چون از پیشِ امیر کلان روان شدند
خواجه فرمودند که اول می باید که به منزل سید امیر حمزه رفتے واز دخترِ ایشان

اجازت طلبید مے کہ حضرت سید امیر حمزہ را در بارۂ ایشان نظر بسیار بودہ۔ و حضرت امیر حمزہ می فرمودند کہ اگر مردمان بہ پسران خود فخر می کنند ما بزین دختر خود فخر می کنم۔ اکنون برویم و این زمان از ایشان اجازت حاصل بکنیم و چون بہ منزل حضرت امیر حمزہ رسیدند و در جماعت خانۂ حضرت امیر حمزہ رسیدند و بہ نزدیک خواجہ محمد پارسا علیہ الرحمہ فرستادند بعد ازان خواجہ محمد پارسا مر خادم ایشان را فرمودند بروید ازان صالحہ مشورہ کردہ ما را اجازت حاصل سازید۔ آن خادم درآمد و این سخن را بہ نزد ایشان عرض کرد۔ ایشان فرمودند کہ یک طبق بیارید و دران پاغندہ پر ساختہ و بخادم دادہ فرمودند کہ خواجہ را بگوئید کہ اینہا را ہمراہ خود ببرند کہ آنجا کم است۔ و چون خادم بیرون آمد و این طبق پاغندہ را بہ پیش خواجہ بنہاد جماعتے کہ بخواجہ ہمراہ بودند ہر کسے بہ خاطر چیزے می گذشت کہ پاغندہ چہ مناسب خواجہ محمد پارسا است۔ خواجہ این طبق پاغندہ را بدیدند و بمراقبہ فرورفتند و بعدہٗ سر برآوردند و گفتند۔ اے یاران مارا این جا از خود خبر دادند و ما خبردار شدیم از احوال خود۔ اکنون این پاغندہ ہا را در یک جائگاہ محکم بہ بندید و با خود دارید کہ می بریم۔ چون خواجہ بہ خانۂ کعبہ رسیدند و طواف کردند بعد از طواف کاروان سالار آمد و خواجہ را گفت کہ اے مخدوم اکنون اجازت ہست کہ فردا روان شویم۔ خواجہ فرمودند کہ یک سہ روز دیگر صبر می باید کرد۔ چون ساکن شد کاروان و یک روز گذشت خواجہ فرمودند کہ

کہ بیارید پانخند راپس بدست تاہ کردند وتمام چیزہائے خود را کہ در کار بود مہیا کردند
وچون سیوم روز شد خواجہ برحمت حق سبحانہٗ و تعالیٰ خرامیدند ۔ وبارہا سید
امیر حمزہ علیہ الرحمہ می فرمودند کہ انچہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ بما عنایت کردہ بود ما
بہ این دختر خود سپارش نمودیم ۔ واگر ہمہ اوصاف الیشان را ذکر کنیم مطول می گردد
واختصار برین کردیم بہ جہت ادب کہ ہرچند سخنان این طائفہ پوشیدہ می باشد بہتر
است ۔ والیشان را فرزندیست شہاب الدین نام ۔ چون الیشان کلام شدند از
مولانا حسام الدین سپارش کردند بہ جہت آن کہ در اوائل خوردی حضرت سید امیر
حمزہ مولانا شہاب الدین را بہ مولانا حسام الدین سپارش کردہ بودند ہمان
نفس حضرت امیر باز والدہ ہم بہ مولانا حسام الدین سپارش کردند و مولانا شہاب
الدین مدت سہ سال در ملازمت حضرت مولانا بودند ودرین مدت حق سبحانہٗ و تعالیٰ
الیشان را چندان علم روزی کردہ بود کہ حضرت مولانا حسام الدین فرمودند کہ اے
مولانا شہاب الدین کہ اگر من بعد مارا سبق می دہید اینجا باشید واگرنے دیگر
قوت نماندہ است کہ شمارا سبق دہیم ۔ بعد ازان مولانا فرمودند کہ شمارا بہ منزل خود
خودمی باید رفت وہمان جامی باید بود کہ خیریت شما درین است ۔ بعد ازان
بہ نفس حضرت مولانا لسبوخارے آمدند وبہ نصیحت خلق مشغول شدند ودر روزہائے
جمعہ ہم نماز درہمان موضع می گذاروند وہرچہ گاہے کہ از برائے خلق چیزے
نصیحت تکرار می کردند وچون بر منبر می شدند ادسخنانے کہ تکرار کردہ بودند

ہیچ ازان گفتہ نمی شد وشاگردان ومحرمان می گفتند کہ اے مخدوم ازان سخنان کہ تکرار کردہ اید ازان ہیچ نمی گوئید ایشان می گفتند کہ چون بر منبر می شویم ہمان مقدار سخن بخاطر می آید کہ مرا با خود ہیچ اختیارے نمی ماند ودایم الوقت ایشان بہ علم وعالمان اوقات می کردند تا کہ روزے مر خلق را نصیحت می فرمودند وبعد از نصیحت فرمودند کہ اے عزیزان می خواہم کہ شمارا وصیتے بکنم۔ شما آن را بکار دارید تا روز قیامت شمارا فائدہ ازان باشد چنانکہ سرور کائنات خلاصۂ موجودات علیہ افضل الصلوٰۃ واکمل التحیات تلفظ دُربار شکر نثار، خود چنین فرمودہ اند کہ عَجِّلُوا بِالصَّلوٰۃِ قَبْلَ الْفَوْتِ وَعَجِّلُوا بِالتَّوْبَۃِ قَبْلَ الْمَوْتِ۔ واے یاران دیگر شمارا وصیت می کنم کہ در گذاردن فرمانہاے خداے تعالیٰ عزوجل تقصیر مکنید۔ و ترک فرمانہاے خداے تعالیٰ مکنید چنانکہ حضرت رسالت علیہ الصلوٰۃ والسلام فرمودہ اند کہ اَلصَّلوٰۃُ عِمَادُ الدِّیْنِ فَمَنْ اَقَامَھَا اَقَامَ الدِّیْنِ وَمَنْ تَرَکَھَا فَقَدْ ھَدَمَ الدِّیْنِ و چون اختصار بہ سلسلۂ این خاندان کردہ ایم اکنون بدانکہ خاندان خواجگان بر سائر خاندانہا فضل دارد از براے آنکہ این خاندان کل است چرا کہ طالبان را ہر مشکل کہ می شود از شریعت وطریقت وحقیقت در اینجا حاصل است۔ و دیگر ہم بظاہر وہم بباطن بحضرت رسالت علیہ الصلوٰۃ والسلام می رسند ومقصود ہمہ طالبان متابعت نبی است علیہ السلام در اقوال وہم در افعال وہم در رفتار متابع رسول اند علیہ السلام ومنقول است از کبار مشائخ رحمت اللہ علیہم ہر فردے را

که افراد درحرم ایمان محرم گشته است وداعیهٔ طلب در وے پیدا شده است وشاهباز
شرف را بپرواز شده دانش محبت را درجان او انداخته اند واجب است بر وے که
اسامی مشائخ را بداند بلکه نزدیک محققان این راه خاص الخاص حضرت یاد داشتن فرض عین است
خاصهٔ آن کسے را که ازین برگزیدگان دل او بدا محبتے وارادتے باشد در توجهات ومراقبات
ومواصلات روحانی وفیض فضل ربانی از پرتو روحانیت ایشان در نسبت خود مشاهده می کند بنابرین
خواستم که خاندان سلطان الطریقت وبرهان الحقیقت قطب المحققین انیس السالکین صاحب مشاهدات روحانیه
والمکاشفات جسمانیه متبع رسول الله فی القول والعمل مرشد الخلق الی الحق ومحبت الحق الی الخلق اعنی
خواجه عبدالخالق غجدوانی نورالله تعالی مرقده . ترا معلوم شود هر کسے که دست در دامن مردے زده
است او را از دانستن سلسلهٔ خاندان خود چاره نمی باشد اکنون بدانکه ارادت کاتب این مسوده یعنی مولانا
شهاب الدین که نبیرهٔ حضرت سید امیر حمزه بودند به آن ملجاء الفقراء والمساکین وارث الانبیاء والمرسلین ناصح الملوک
والسلاطین اعنی مولانا وسیدنا واستادنا مولانا حسام الدین الثانی بوده است طیب الله ثراه وارادت
ایشان به قطب الاقطاب شیخ محمد سونجی بوده است ولے بعد از ادب تربیت واجازت واشارات از جد این فقیر سید
السادات منبع العز والعبادات اعنی سید امیر حمزه طیب الله ثراه بوده است وارادت ایشان به والد خود یعنی حضرت
سید امیر کلال علیه الرحمه بوده است ولے ایشان را بایکے از یاران خود مولانا عارف دیگرانی حواله کرده
بودند. بعد از فوت والد ایشان تربیت فرموده اند اما ارادت مولانا عارف به آن برگزیدهٔ کمال بے زوال
اعنی حضرت سید امیر کلال رحمة الله علیه بوده است وارادت ایشان به آن رکن یمانی خواجه محمد بابا سماسی
بوده است وارادت ایشان به آن سالک مسالک طریقت خواجه علی عزیزان بوده است وارادت ایشان به آن

مرشد عباد اللہ خواجہ محمود الخیر فغنوی بودہ است و ارادت ایشان بہ آن محرم اسرار الٰہی خواجہ عارف ریوگروی بودہ است و ارادت ایشان بہ آن محرم اسرار القرآن قدس برحمان الرحیم خواجہ عبدالخالق غجدوانی بودہ است و ارادت ایشان بہ آن رکن یمانی شیخ یوسف ہمدانی بودہ است و ارادت ایشان بہ شیخ طریقت شیخ ابوعلی فارمدی طوسی بودہ است و ارادت ایشان بہ آن رئیس السالکین سر اللہ فی الارض شیخ ابوالحسن خرقانی بودہ است و ارادت ایشان بہ آن سلطان العارفین و قطب الواصلین شیخ بایزید بسطامی بودہ است و ارادت ایشان بہ آن امام المتقین و قطب الواصلین سلطان الطریقت برہان الحقیقت و سادات العظام امام ابن الامام محمد جعفر صادق بودہ است و ارادت ایشان بہ قاسم ابن ابی بکر رضی اللہ عنہ بودہ است و ارادت ایشان بہ آن خادم خاص خاندان حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم بودہ است یعنی سلمان فارسی رضی اللہ عنہ و ارادت ایشان بہ آن یار غار برگزیدہ ملک جبار امیر المومنین ابابکر صدیق رضی اللہ عنہ بودہ و ارادت ایشان بہ آن سید السادات عالم و سند سعادت بنی آدم محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم بودہ است اما امام جعفرؓ را انتساب باطن بہ دو طرف است نسبتے دیگر بہ پدر خود امام محمد باقرؓ و ایشان را بہ پدر خود امام زین العابدین رضی اللہ تعالیٰ عنہم و ایشان را بہ پدر خود سید الشہدا حسین بن علیؓ و ایشان را بہ پدر خود امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ و ایشان را بحضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم۔ و ارادت شیخ ابوالحسن خرقانی با سلطان العارفین بعد از فوت سلطان تا دویست و شصت سال بودہ است و آن چنان بودہ است کہ چون سلطان را وقت بہ آخر رسید و کبار اصحاب ایشان حاضر بودند اما سلطان در زاویۂ خاص مدت سہ روز معتکف بودند و از جملہ اصحاب ایشان قریب

بہ ہزار کس در مقام مقتدائی بودند و ہر یکے را توقیع اجازت و اشارت بود کہ بناگاہ حضرت سلطان سر برآوردند و فرمودند کہ اے یاران ہر چند جہد کردیم کہ خرقہ و عصائے ما بہ یکے از شما برسد فرمان نہ شد خرقہ و عصائے ما را بایکے دزۂ خرقانی دادہ اند بعد از دو بیست و شصت سال ظاہر خواہد شد چون وفات سلطان در سنہ خمسہ و ستین و مائتین بودہ است و قول او صحیح است و در روایت شیخ ابوالحسن در سنہ ثمان و عشرین و اربعمائہ بودہ است۔ چنین منقول است کہ شیخ ابوالحسن درمیانہ بسطام و خرقان راہ زنی می کردند کہ ناگاہ سحر گاہے ہاتفے آواز داد و بگوش شیخ ابوالحسن رسید کہ وقت شاہدی کہ آشتی کنی۔ بر سر حرف آئی شیخ ابوالحسن جواب داد کہ آمدم و ہمان ساعت توجہ بمرقد سلطان کردند۔ مدت دہ سال بر تربیت سلطان بیدار می بود کہ ناگاہ وقت سحر گاہی آواز بگوش شیخ ابوالحسن از روضۂ سلطان رسید کہ یا ابا الحسن ترا مقام مقتدائی دادیم۔ اکنون خلق را بہ خدائے تعالیٰ دعوۃ بکن۔ شیخ ابوالحسن گفت من نمی دانم این آواز رحمانی است یا نے۔ ہماں زمان قبلہ در حرکت آمد و بشگافت و صورت سلطان ظاہر شد بحکم ارواحنا اشباحنا و اشباحنا ارواحنا دست ابوالحسن را بگرفتند و خرقہ بپوشانیدند و عصا کرامت کردند و اشارت و اجازت فرمودند۔ اما مشائخ آن عصر زبان طعن دراز کردند کہ اکتفا بروحانیت روا نیست کہ اگر روا بودے بر روحانیت رسول علیہ السلام بسندہ بودے با وجود آنکہ مظہر ارواح مشائخ روحے از روح الیشان است او خواہد بود بنا برین معنی تجدید عہد و بیعت با شیخ ابوعلی رود۔ اما بہ نزدیک محققان این رابعیت ہمان است کہ در اول بودہ است و این عین اشارت است و اجازت خداوند عزوجل۔ اما خلفائے شیخ یوسف ہمدانی

چهار بودند مقدم خواجه عبدالله برقی و خواجه حسن اندقی و خواجه احمد یسوی و خواجه عبد الخالق غجدوانی رحمۃ اللہ علیہم اجمعین۔ اما خلفاے خواجه عبدالخالق غجدوانیؒ نیز چهار بودند۔ اول خواجه احمد صدیقؒ مرقد ایشان در وابکنی است۔ دوم خواجه اولیائے کبیرؒ سیوم خواجه عارف ریوگرویؒ۔ چهارم خواجه سلطان کثیر و مرقد ایشان در کرمینه است اما اول خلفائے خواجه عارف ریوگروی۔ خواجه محمود الخیر فغنوی اند و مرید ایشان در ران قریه اند۔ و خلیفه خواجه محمود شیخ علی رامتینی اند مرقد ایشان در خوارزم است و خلیفه دیگر به امیر حسن و امیر حسین وابکنی و مرقد ایشان در همانجا است۔ اما خلفاے شیخ علی رامتینی اول محمد بابائے سماسوی اند و مرقد ایشان در همان جا است و دیگر خواجه حجاجی بلخی اند و مرقد ایشان در بلخ است و دیگر خواجه محمد باوردی اند و دیگر خواجه محمد کالا دوله که در خوارزم اند و خلیفه دیگر خواجه ابراهیم عزیزان که فرزند ایشان اند۔ اما خلفائے خواجه محمد سماسوی مقدم حضرت سید امیر کلال اند و دوم خواجه محمد بابائے صوفی اند و مرقد ایشان در سوخاری است و دیگر مولانا دانشمند علی و دیگر پسر ایشان خواجه محمود ابن خواجه محمد سماسوی۔ اما خلفائے حضرت امیر کلال بسیار اند۔ منقول است از اصحاب کبار ایشان که صد چهار بودند مقدم مولانا عارف دیه‌گرانی اند و خواجه بهاءالدین نقشبند و خواجه جمال الدین هراسانی و شیخ یادگار و شیخ درازونی و مولانا جمال الدین کیشتی و شیخ شمس الدین کلان و دیگر این چهار فرزند ایشان امیر برهان و امیر شاه و امیر حمزه و مولانا طاهر و مولانا محمد خلیفه و مولانا بهاءالدین تواسی و پهلوان محمود صلاح سمرقندی و شیخ بدرالدین عبدانی و خواجه محمد اسکوی و شیخ امین شاه کرمیکنی و مولانا سلیمان کرمیکنی و غیر ایشان بسیار اند۔

اگر بہ تقریر ہر یکی مشغول می شویم این مسودہ مطول می گردد و اکتفا بہمین چند عزیز کردہ شد تا معلوم باشد اما خلفاے جد این فقیر یعنی سید امیر حمزہ علیہ الرحمہ نیز بسیار اند مقدم مولانا حسام الدین الشاشی و مولانا کمال الدین میدانی و امیر کلان و امیر خورد و فرزندان برادر الیشان امیر برہان و دیگر شیخ مبارک بخاری و شیخ محمود موزنی و شیخ علی کدکی و شیخ احمد خارزمی و مولانا عطائی سمرقندی و مولانا مبارک کرمیکی و مولانا حمید کرمیکی و مولانا نورالدین کرمیکی و مولانا حسن کرمیکی و شیخ احمد کرمیکی و شیخ حسن نسفی و شیخ حسام الدین نسفی و شیخ علی خواجہ نسفی و خواجہ محمود حمونی و مولانا سیف الدین کرمیکی و شیخ سید سماسوی و شیخ جلال پامانی وغیر الیشان بسیار اند اگر اسماے ہر یک ذکر کردہ شود این مسودہ تحمل آن ندارد و اختصار ہمین کردہ شود . بارہا امیر حمزہ طیب اللہ ثراہ می فرمودند کہ سالکان قدس اللہ اروا حہم بر دو قسم اند یک قسم ظاہر اند در جمیع احوال حدود شرع را نگاہ می دارند و بقدر وسع و امکان در محافظت آن می کوشند و از مناہی اجتناب می نمایند و ہواے نفس را مخالفت می کنند و اعضا و جوارح خود از جمیع نامشروعات و منہیات پاک می دارند و در صفاے باطن می کوشند کہ اصل در تصوف این است و اصل در ہمہ کارہا ہمین است . اما آن قسم دیگر سلوک باطن است مدد محو صفات ذمیمہ نفسانی سعی بلیغ می نمایند و در ذکر دل بسیار می کوشند تا بجندانے کہ دل گویا شود .

دل نہ ذکر دوست چون آگہ شود	رو خدا را خوان کہ وقتت خوش شود
تا دل زبد و نیک جہان آگاہ است	دستت زبد و نیک جہان کوتاہ است
زین پیش دلے بود ہزار اندیشہ	اکنون ہمہ لا الہ الا اللہ است

وچون دل کوه شود بمرتبه لَا تُلْهِیهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللّٰهِ رسید آنگاه اورا اہلِ دل می توان گفت ۔ وپیدا نکه دراں ابتدائے تلقین از رسول علیہ السلام دلِ ابابکر صدیق رضؓ رسید واز دلِ الیشان بہ دل امیر المومنین علیؓ رسید واز دلِ الیشان بہ دل حسن بصریؒ رسید واز دل الیشان آ دل شیخ حبیب عجمی رسید واز دلِ الیشان بہ شیخ داؤد طائی رسید واز دل الیشان بہ شیخ معروف کرخی رسید واز دلِ الیشان بہ شیخ سری سقطی رسید واز دلِ الیشان بہ شیخ جنید بغدادی رسید واز دلِ الیشان بہ شیخ محمد مرتعش رسید واز دلِ الیشان بہ شیخ حسن قصاب رسید واز دلِ الیشان بہ شیخ رحمک رسید واز دل الیشان بہ شیخ یوسف ہمدانی رسید واز دلِ الیشان بہ خواجہ عبد الخالق غجدوانی رسید واز دل الیشان بخواجہ عارف ریوگری رسید واز دلِ الیشان بخواجہ محمود انجیر فغنوی رسید واز دل الیشان بخواجہ علی عزیزان رامیتنی رسید واز دل الیشان بخواجہ محمد بابا سماسی رسید واز دل الیشان بہ دلِ حضرت سید امیر کلال رحمۃ اللہ علیہم الرضوان واز دلِ الیشان منبعث شد ہمہ خلفاے الیشان رسید قدس اللہ تعالےٰ ارواحہم ۔

تمام شد

فارسی پر اردو کا اثر } (از جناب ڈاکٹر غلام مصطفیٰ خاں صاحب ایم اے، ایل ایل بی، پی ایچ ڈی، ڈی لٹ) یہ ایک تحقیقی مقالہ ہے جس میں عہدِ غزنویہ سے عہدِ مغلیہ تک کی فارسی میں پاکستان و ہندوستان کی زبان و ادب کے اثرات بڑی تحقیق و کاوش سے بیان کئے گئے ہیں ایم اے کے نصاب میں داخل ہے۔ قیمت ۸؍

حالی کا ذہنی ارتقاء } (از جناب پروفیسر ڈاکٹر غلام مصطفیٰ خاں صاحب ایم اے ایل ایل بی، پی ایچ ڈی، ڈی لٹ) یہ کتاب فاضل مصنف کے ان تحقیقی اور علمی مقالوں کا مجموعہ ہے جس میں مولانا حالی کی ان تمام کیفیات و حالات کا جائزہ لیا گیا ہے جو حالی کی مختلف تصانیف پر وقتاً فوقتاً اثر انداز ہوئے ہیں۔ اس میں چار مضامین ہیں، حالی کا ذہنی ارتقاء، حالی کی اردو غزل، سرسید اور مقدمہ شعر و شاعری، اور حالی کی فارسی شاعری۔ اس کے جملہ مضامین مصنف کی محنت، تلاش و جستجو اور دقت نظر کے شاہد ہیں۔ غرض حالی پر ایسی جامع اور تحقیقی کتاب آج تک شائع نہیں ہوئی۔ غیر مجلد للعہ مجلد صہ؍

ملفوظات } حضرت خواجہ بہاء الدین نقشبند بخاری قدس سرہٗ، خواجہ محمد پارساؒ، مولانا شمس الدین رومی، مولانا عبدالرحمٰن جامیؒ، مولانا سعد الدین کاشغری، مولانا علاء الدینؒ اور عبیداللہ رحمہم اللہ کے نادر اور نایاب ملفوظات کا یہ مجموعہ ہے اسی کے آخر میں رسالہ مراتب ستہ تحفۂ مرسلہ اور توضیح مصطلحات صوفیہ جیسے اہم متصوفانہ رسالے بھی شامل ہیں۔ قیمت عہ؍

ارشادِ رحیمیہ } حضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلویؒ کے والد ماجد حضرت شاہ عبدالرحیم رحمۃ اللہ علیہ کا یہ فارسی رسالہ نقشبندیہ سلوک سے متعلق اذکار مصطلحات اور توجہ وغیرہ پر مشتمل ہے اور بہت نافع و جامع ہے اردو ترجمہ بھی ساتھ ہے۔ قیمت ۱۰؍

ضیاء القراءۃ } ضیاء القراءۃ مع سراج القراءۃ و تحفۃ المبتدی: تجوید قراءت پر یہ تین رسالے کسی تعارف کے محتاج نہیں بہت مشہور اور نہایت مفید ہیں، عرصے سے بالکل نایاب تھے ضرورتمند حضرات کی خواہش پر نہایت اہتمام کے ساتھ شائع کئے گئے ہیں۔ قیمت ۸؍

چند بہترین کتابیں

عمدۃ السلوک۔ تصوف کے بیشمار مسائل کا یہ مستند و نادر مجموعہ راہِ سلوک کے ہر مبتدی و منتہی اور خاص و عام کے لئے حرزِ جاں بنانے کے قابل ہے۔ حصہ اول میں مبتدیوں کے لئے اور دوم میں منتہیوں کے لئے بیشمار ضروری مسائل کا نہایت عمدہ حل اور مصطلحاتِ تصوف و اسباق نقشبندیہ کی تشریح اور اصلاحِ نفس کے طریقے نہایت خوبی سے درج کئے گئے ہیں۔ نیز مخصوص اوقات و حاجات کی مخصوص دعائیں، فضائلِ ذکر بکثرت آیات و احادیث کا مجموعہ، مختصر حالات حضرات عالیہ نقشبندیہ رحمہم اللہ اور ضروری تعویذات و عملیات کا بھی مزید اضافہ کیا گیا ہے جس کی وجہ سے جدید ایڈیشن کی اہمیت بہت بڑھ گئی ہے۔ حصہ اول دو روپے دوم ڈھائی روپیہ۔

حیاتِ سعدیہ: جس میں حضرت پیر و مرشدنا خواجہ محمد سعید صاحب قریشی ہاشمی نقشبندی احمد پوری قدس سرہٗ العزیز کی مکمل سوانح حیات اور تبلیغ کے مفصل حالات، روز و شب کے معمولات کشف و کرامات، تقویٰ و طہارت، اولاد امجاد اور خلفائے عظام کے واقعات و حالات نہایت خوبی اور تفصیل سے درج کئے گئے ہیں۔ قیمت ڈیڑھ روپیہ۔

گلدستہ مناجات: حضرات بزرگانِ دین کی عربی، فارسی اور اردو کی مشہور مناجاتوں کا یہ مختصر مجموعہ ہے اور اہلِ دل حضرات کیلئے سرمایۂ آخرت کا ذریعہ۔ قیمت ۴ر

ہدایت الطالبین: حضرت شاہ ابو سعید زکی القدر دہلویؒ (م ۱۲۵۰ھ) کا یہ گراں قدر اور نادر رسالہ، نقشبندیہ مجددیہ سلوک سے متعلق نہایت جامع ہے۔ جناب ڈاکٹر غلام مصطفےٰ خاں صاحب نے فارسی متن کے ساتھ اردو ترجمہ بھی ترتیب دیا ہے۔ متن اور ترجمہ آمنے سامنے صفحات پر درج ہیں قیمت عہ

تحفہ زواریہ: حضرت شاہ احمد سعید دہلویؒ (م ۱۲۷۷ھ) کے نایاب فارسی مکتوبات کا مجموعہ اور مسائل شریعت و طریقت کا نچوڑ ہے۔ پہلی بار شائع ہوا ہے۔ قیمت عہ

ملنے کا پتہ:۔

مطبوعہ خواجہ پرنٹرز اینڈ پبلیشرز۔ کراچی
ٹیلیفون نمبر 6684363, 626776